

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra sociologie a andragogiky



NEDOBROVOLNÝ KLIENT V SOCIÁLNÍ PRÁCI

UNWILLING CLIENT IN THE SOCIAL WORK

Magisterská diplomová práce

Lenka Jandová

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Pavel Kliment, Ph.D.

Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem tuto závěrečnou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje, literaturu a prameny.

V Přerově dne 2. 1. 2011

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji vedoucímu mé diplomové práce PhDr. Pavlu Klimentovi, Ph.D.
za cenné rady a připomínky.

ANOTACE

Práce pojednává o *nedobrovolných klientech* v trestně-právní rovině. Hlavní osu práce tvoří typologie *nedobrovolných klientů*, vytvořená podle druhu trestních sankcí, kterými stát trestá pachatele různých trestných činů (a tím z nich vytváří *nedobrovolné klienty*). Práce pojednává, kromě práva (jak práva obecně, tak především práva trestního), i o dalších sociokulturních vzorcích, které udržují řád ve společnosti. Práce se dále zaměřuje na možnosti sociální práce s *nedobrovolnými klienty*. Opírá se při tom o systemický přístup. Nakonec práce podává základní návod pro sociální práci s *nedobrovolnými klienty*. Práce je andragogicky zakotvena.

OBSAH

1. PŘEHLED HLAVNÍCH ZKRATEK UŽITÝCH V DIPLOMOVÉ PRÁCI	6
2. ÚVOD	7
3. TERMINOLOGICKÉ UKOTVENÍ TÉMATU	9
4. ANDRAGOGICKÉ UKOTVENÍ TÉMATU	13
5. SOCIOKULTURNÍ VZORCE A JEJICH VÝZNAM PRO SPOLEČNOST	15
5.1. Právo a jeho úloha ve společnosti	17
5.1.1. Právo trestní	18
6. VYMEZENÍ POJMU „NEDOBROVOLNÝ KLIENT“	24
7. SOCIÁLNÍ PRÁCE S „NEDOBROVOLNÝM KLIENTEM“ ANEB SYSTEMICKÝ PŘÍSTUP VŠE ZACHRÁNÍ	25
8. TYPOLOGIE „NEDOBROVOLNÝCH KLIENTŮ“ (Z HLEDISKA TRESTNÍHO PRÁVA)	34
9. CO DĚLAT, KDYŽ SE SETKÁ S „NEDOBROVOLNÝM KLIENTEM“ SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK ANEB ZÁKLADNÍ NÁVOD PRO SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA	78
10. ZÁVĚR	85
Použitá literatura	86
Zákony a vyhlášky	88
Internetové zdroje	88
Přílohy	89

1. PŘEHLED HLAVNÍCH ZKRATEK UŽITÝCH V DIPLOMOVÉ PRÁCI

PMS ... Probační a mediační služba

ŘVTOS ... řád výkonu trestu odnětí svobody

tj. vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů

TZ ... trestní zákon

tj. zákon č. 40/2009 Sb.

VOL ... výkon ochranného léčení

VOV ... výkon ochranné výchovy

VS ... Vězeňská služba (je myšlena Vězeňská služba České republiky)

VSČR ... Vězeňská služba České republiky

VTOS ... výkon trestu odnětí svobody

VZD ... výkon zabezpečovací detence

ZPMS ... zákon o Probační a mediační službě

tj. zákon č. 257/2000 Sb., ve znění pozdějších předpisů (poslední č. 227/2009 Sb.)

ZSVM ... zákon o soudnictví ve věcech mládeže

tj. zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (ve znění zákona č. 306/2009 Sb.)

ZVÚOV ... zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy

tj. zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči, ve znění pozdějších předpisů

ZVZD ... zákon o výkonu zabezpečovací detence

tj. zákon č. 129/2008 Sb.

2. ÚVOD

Téma „Nedobrovolný klient v sociální práci“ jsem si zvolila proto, že až dosud nebyla vytvořena žádná typologie *nedobrovolných klientů*. Hlavním cílem mé diplomové práce je proto onu typologii *nedobrovolných klientů* vytvořit. Ke každému jednotlivému typu *nedobrovolného klienta* navíc uvedu relevantní informace, které nastíní onu nedobrovolnost. Dále se zaměřím na možnosti sociální práce s *nedobrovolnými klienty*. Přitom vycházím ze systemického přístupu v sociální práci, jelikož tento přístup se nedobrovolností klientů zabývá nejvíce.

Z důvodu příliš širokého významu pojmu *nedobrovolný klient*, jsem byla nucena k určitému zúžení tohoto pojmu. Rozhodla jsem se redukovat pojem *nedobrovolný klient* do oblasti trestně-právní. A to právě z toho důvodu, že trestní právo pracuje pouze s *nedobrovolnými klienty*. Jelikož je trestní právo represivní složkou státu, „potírá“ protiprávní jednání a z těch, kdo se takového jednání dopustili, vytváří ony *nedobrovolné klienty*. Stát používá trestní právo jako nástroj pro udržení konformity svých členů. Trestní právo postihuje pouze jedince, kteří mají trestní zodpovědnost. A jelikož jedinec získává plnou trestní zodpovědnost dosažením 15. roku věku, tak jsem *nedobrovolného klienta* vymezila rovněž tímto věkem. Podrobnější vymezení *nedobrovolného klienta* provedu dále v práci v samostatné kapitole (v kapitole 6).

Právo (konkrétně trestní), které mi slouží jako rámec pro vytvoření typologie *nedobrovolných klientů*, je jedním ze sociokulturních vzorců společnosti. Proto se o něm zmíním v souvislosti s dalšími sociokulturními vzorci a stručně vysvětlím rozdíl mezi nimi a jejich celkový význam pro společnost. Úloze práva ve společnosti však věnuji jednu celou podkapitolu (podkapitolu 5.1). Ještě podrobněji se však práce zabývá právem trestním (v podkapitole 5.1.1), jelikož trestní právo tvoří jakýsi základní kámen, na kterém je celá práce vystavěna. Jelikož se jedná o práci z oboru andragogika, nepostrádá práce andragogické ukotvení. Andragogika, konkrétně její paradigmaty, mi slouží především pro lepší uchopení různých přístupů ke klientovi.

Mým vedlejším cílem je seznámit čtenáře s některými novými instituty, které zavádí nový trestní zákoník (např. domácí vězení). Jelikož nový trestní zákoník platí teprve od 1. 1. 2010, domnívám se, že mezi námi žijí jedinci, kteří se s ním z nějakého důvodu ještě blíže neseznámili. Mým záměrem není představit čtenáři celý trestní zákoník, z velké části se však o něj má práce opírá. Typologie *nedobrovolných klientů* z trestního zákoníku přímo vychází. U jednotlivých typů klientů navíc čtenáře

seznamuji s právními normami, které se k jednotlivým typům *nedobrovolných klientů* váží.

Práce vychází primárně z nového trestního zákoníku ČR. Opírá se také o zákon o soudnictví ve věcech mládeže (ZSVM), zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy (ZVÚOV) a jiné zákony. Dále čerpá z literárních zdrojů, především z oblasti trestního práva, sociální práce, soudní psychiatrie a psychologie. Jelikož se jedná o práci čistě teoretickou, při jejím psaní jsem používala metody vyhledávání a srovnávání dostupných teoretických zdrojů.

3. TERMINOLOGICKÉ UKOTVENÍ TÉMATU

Pro lepší pochopení celé práce vymezují relevantní pojmy, které se v práci objevují, a jejich význam by nemusel být čtenáři zcela jasný.

Alternativní trest = trest nespojený s odnětím svobody, který je soudce oprávněn uložit v případech, ve kterých by jinak byl pachatel odsouzen k trestu odnětí svobody.

Delikvence = způsob chování odporující platným právním normám. Tímto termínem se označuje jak páchaní trestných činů, tak přestupků nebo jiné delikty (tj. činy porušující platnou právní nebo morální normu).¹

Deviace = chování odlišující se od sociální normy nebo systému norem akceptovaných v dané společnosti velkým množstvím osob.²

Duševní porucha = dle TZ „Duševní poruchou se rozumí mimo duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci i hluboká porucha vědomí, mentální retardace, těžká asociální porucha osobnosti nebo jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka.“³

Mládež = děti (do 15 let) a mladiství (od 15 do 18 let); v souladu s trestním právem.

Mladistvý = osoba, která dovršila 15. rok a zároveň nepřekročila 18. rok svého věku (v souladu s trestním právem).

Návyková látka = dle TZ „(...) alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky způsobivé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování“.⁴ Rozpoznávací schopnosti nejsou zachovány zejména tehdy, jestliže pachatel pro omezenou rozumovou kapacitu není schopen rozpoznat dosah svého jednání, tj. jeho protiprávnost.

Nepříčetnost = dle TZ „Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.“⁵

¹ Srov. Jandourek, J. *Sociologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. s. 55.

² Srov. tamtéž s. 59.

³ Cit. § 123 zákona č. 40/2009 Sb. (dále jen TZ).

⁴ Cit. § 130 TZ.

⁵ Cit. § 26 TZ.

Parafilie = sexuální deviace, tj. poruchy pohlavní identity a poruchy sexuální preference.⁶

Právní vědomí = znalosti o platném právu ve společnosti (státu) a názory na to, jaké by mělo právo být (hodnotící soudy, postoje).

Probace = organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným, kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z VTOS, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.⁷

Úředník Probační a mediační služby (dále jen „probační úředník“) = sociální pracovník v trestní justici, který poskytuje psychosociální služby v rámci trestního řízení, zejména v oblasti alternativních trestů, čili trestů nespojených s odnětím svobody, a v oblasti tzv. odklonů v trestním řízení. Je odborným zaměstnancem soudu a jeho činnost má napomáhat k větší efektivnosti, zrychlení a zjednodušení řešení některých trestních případů. Cílem jeho působení je i prevence opakování trestné činnosti.

Provinění = trestný čin spáchaný mladistvým (v souladu s trestním právem).

Přečin = dle TZ nedbalostní trestný čin nebo úmyslný trestný čin, na který TZ stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do 5 let.⁸

Psychoterapie = léčebná metoda, při které se snažíme psychologickými prostředky příznivě ovlivnit chorobný proces (psychického i somatického rázu). K psychologickým prostředkům patří slovo, mlčení, mimika, emoční vztahy, učení, manipulace prostředím aj. Nositelem je vždy člověk, proto je psychoterapie vždy interpersonální a komunikativní. Psychoterapie si klade 2 základní cíle: odstranění nebo zmírnění chorobných příznaků a dosažení pozitivních změn v pacientově osobnosti.⁹

Resocializace = návrat ke správnému společenskému fungování.

⁶ Srov. Pavlovský, P. a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vyd. Praha: Grada, 2009. s. 165.

⁷ Srov. § 2 odst. 1 zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě (dále jen ZPMS).

⁸ Srov. § 14 odst. 2 TZ.

⁹ Srov. Malá, E.; Pavlovský, P. *Psychiatrie. Učebnice pro zdravotní sestry a další pomáhající profese*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010. s. 106.

Sankce = reakce společnosti na chování, která toto chování odměňuje (je-li v souladu s normou), nebo trestá (je-li v rozporu s normou). Sankce formální znamená, že je jasné, kdo, na co a jakým způsobem reaguje. Formální sankce vyžaduje vytvoření příslušných institucí (policie, soudnictví). E. Durkheim (francouzský sociolog) rozlišuje sankce represivní (oblast trestního práva) a restitutivní (oblast práva civilního, obchodního, správního). Represivní sankce znamená, že je provinilému něco odebráno (čest, svoboda, život). Restitutivní sankce usiluje o obnovení poměrů, jaké byly před porušením normy.¹⁰

Socializace = „(...) proces, v němž dochází k postupné přeměně člověka jako biologické bytosti v bytost společenskou. Realizuje se ve společenském životě, zejména v průběhu mezilidských interakcí.“¹¹

Sociální práce = společenskovědní disciplína i oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (např. zanedbávání výchovy dětí, delikvence mládeže, nezaměstnanost apod.). Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout způsobilosti k sociálnímu uplatnění nebo ji získat zpět. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky. U klientů, kteří se již společensky uplatnit nemohou, podporuje sociální práce co nejdůstojnější způsob života.¹²

Systemický přístup = určitý přístup rozvíjený od 80. let 20. století zejména v „pomáhajících profesích“ (psychoterapii, sociální práci apod.). Systemický přístup vychází myšlenkově z konstruktivismu a systémové teorie, od níž se však i volbou názvu oddělil. Na rozdíl od systémového myšlení sociální realita není chápána jako objektivní bytí, ale jako konstrukt pozorovatele, který sociální svět sám spoluvytváří svou účastí v něm, v neposlední míře také jazykem, kterým o světě (problému apod.) hovoří.¹³ Podle systemického přístupu si sami můžeme překonstruovat zdánlivé hranice

¹⁰ Srov. Jandourek, J. *Sociologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. s. 211.

¹¹ Cit. Hyhlík, F.; Nakonečný, M. *Malá encyklopedie současné psychologie*. 2. vyd. Praha: SPN, 1977. s. 27.

¹² Srov. Matoušek, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 11.

¹³ Srov. Jandourek, J. *Sociologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. s. 246.

svých možností a svobodně ovlivňovat svou budoucnost – být takovými, jakými chceme být. Každý je za svůj svět odpovědný.

Zločin = trestný čin, který není podle trestního zákona přečinem; zvlášť závažnými zločiny jsou ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně 10 let.¹⁴

Zmenšená přičetnost = dle TZ „Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu měl podstatně sníženou schopnost rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, je zmenšeně přičetný.“¹⁵

¹⁴ Srov. § 14 odst. 3 TZ.

¹⁵ Cit. § 27 TZ.

4. ANDRAGOGICKÉ UKOTVENÍ TÉMATU

Společnost reaguje na různé formy porušování vlastních norem ze strany svých členů. Jejimi nejzávažnějšími normami, které její členové musí dodržovat, jsou právní normy. Na potlačování jejich porušování si společnost vytvořila systém trestních opatření, který je v písemné podobě zachycen v trestním zákoníku. Trestní zákoník porušování právních norem nazývá jako trestné činy a ukládá za ně různé postihy. Tím, že ukládá svým provinilcům povinnost podrobit se jistým trestům, vytváří z nich *nedobrovolné klienty*. Tito klienti se pak musí po určitou stanovenou dobu podřizovat různým autoritám, které nějakým způsobem představují veřejnou moc. Mezi takové autority patří mimo jiné sociální pracovník. Sociální práce s takovým typem *nedobrovolných klientů* vyžaduje specifický přístup. V případě, že se jedná o osobu, které je nařízeno soudně spolupracovat se sociálním pracovníkem, volí tento pracovník (hlavně na počátku kontaktu) formu direktivního přístupu. Sociální pracovník je tak autoritou, která dohlíží na plnění klientových cílů. Měl by klienta motivovat a též ho informovat o sankcích, které následují za neplnění či nedodržení úkolů nebo cílů.

Direktivní přístup charakterizuje postoj: „Já jsem na tebe expert a přebírám za tebe odpovědnost. Myslím a rozhoduji za tebe, co je pro tebe dobré a jaký máš být.“ Charakterizuje jej vztah nadřazenosti a podřazenosti. Je to převládající vztahový model v naší společnosti. Zažíváme ho sami od dětství a v dospělosti jej pak často zase uplatňujeme na druhé. Je v mnoha z nás tak zakořeněný, že i když teoreticky sympatizujeme s nedirektivním chováním, v praxi máme stále tendence sklouzávat k direktivnímu. (A najdeme si pro to samozřejmě vždy i ospravedlnění: „V této konkrétní situaci to přece ani jinak nejde... Nemůžu ho nechat, aby to zkonil, vždyť se na něj podívej, jaký je... apod.)¹⁶ V andragogice direktivní přístup charakterizuje **sociotechnické paradigma**. To se dá vyjádřit asi takto: Existuje někdo poučený, vědoucí (např. sociální pracovník), který ví, jak se věci mají a hlavně jak by měly vypadat. Ví také, jak zorganizovat situaci k dosažení změny a má k tomu moc i nástroje. Na druhé straně stojí někdo (klient), kdo má být veden, poučován, měnit svoje postoje, rozvíjet se.¹⁷ Sociální pracovník jako nadřazený subjekt působí na klienta jako na pouhý objekt

¹⁶ Srov. Bobek, M; Peniška, P. *Práce s lidmi. Učebnice poradenství, koučování, terapie a socioterapie pro pomáhající profese*. 1. vyd. Brno: NC Publishing, 2008. s. 133.

¹⁷ Srov. Šimek, D.; Bartoňková, H. *Andragogika. Studijní text pro distanční studium*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. s. 25.

tohoto působení. Klient se nachází v podřazeném postavení vůči sociálnímu pracovníkovi.

Avšak čistě direktivní přístup nevede mnohdy k tíženým výsledkům. *Nedobrovolný klient* většinou trpí úzkostí, která je v něm vyvolávána neznámem, jeho nedobrovolností. Jeho úzkost se může navenek projevat i agresivním chováním. Proto takový klient vyžaduje specifický přístup. Je třeba umět volit (podle aktuální situace) mezi použitím přístupu direktivního a nedirektivního. Tím se mimo jiné zabývá systemický přístup v sociální práci, který se snaží o střídání kontroly (tj. direktivní přístup) a pomoci (tj. nedirektivní přístup) ze strany sociálního pracovníka směrem ke klientovi.

Zcela rovnocenný, symetrický, vztah mezi sociálním pracovníkem a *nedobrovolným klientem* nemůže nikdy vzniknout. Z andragogického pohledu zcela rovnocenný vztah mezi dvěma subjekty představuje ***komunikační paradigma***; to se však ve vztahu *sociální pracovník-nedobrovolný klient* nikdy neuplatňuje. Vždy se jedná o vztah asymetrický, může se však symetrickému vztahu přibližovat podle aktuální zažívané situace (směřuje k němu jako k ideálnímu stavu, kterého však nemůže nikdy dosáhnout). Klientelový vztah, který sice není zcela symetrický, ale k rovnocennému vztahu se více méně blíží, představuje v andragogice ***emancipační paradigma***. Dalo by se říci, že aplikací tohoto paradigmatu v systemickém přístupu sociální práce vzniká vzájemný vztah pomoci. Klient (jelikož je to on, kdo má problém a komu je pomoc poskytována) je sice stále v pozici nižší, než je pozice pracovníkova, nicméně na řešení svých problémů s pracovníkem aktivně spolupracuje, sám se rozhoduje a volí možnosti řešení.

Systemickým řešením často problematického nerovnocenného vztahu *sociální pracovník-nedobrovolný klient* se budu zabývat dále v samostatné kapitole, a to v kapitole 7.

5. SOCIOKULTURNÍ VZORCE A JEJICH VÝZNAM PRO SPOLEČNOST

Podmínkou konformity ve společnosti jsou dobře socializovaní jedinci. Jen takoví jedinci budou dobrovolně dodržovat společenské normy, a tím udržovat společenský řád. Proto už rodina by měla své dítě úspěšně socializovat, tzn., učit je sebekontroly, sebeřízení a sebeusměrňování. Další důležitou institucí v socializačním procesu je škola. Ve škole, která je institucí ztělesňující autoritu, pořádek a disciplínu, by měly být poruchy chování řešeny, potrestány a posléze změněny. Ovšem socializace je celoživotním procesem, který končí až smrtí člověka. Tím jak se v chodu dějin mění a vyvíjí společnost, mění se k jejímu obrazu i její členové. Člověk se musí neustále společnosti přizpůsobovat, aby v ní mohl bezkonfliktně žít.

Socializace je procesem vrůstání do norem chování a mezilidských vztahů. Tyto normy a vztahy, které určují naše standardní chování ve standardních situacích, jsou obsahem sociokulturních vzorců. Mezi sociokulturní vzorce patří¹⁸:

- # **Zvyky** – jsou součástí sociokulturního vzorce, jejichž překročení se ve společnosti docela toleruje, sankce jsou velmi neformální (rozptýlené), nezřetelné. Normy dodržování se dají formulovat asi jako „je dobré“ – „není dobré“. Například není dobré při vstupu do čekárny u lékaře nepozdravit.
- # **Obyčeje** – jsou závažnější než zvyky. Můžeme je vyjádřit jako „sluší se“ – „nesluší se“ a negativní sankce už mohou být citelnější – odsudek, pohrdavý pohled, projev zřetelného nesouhlasu. Například se nesluší nepustit sednout ve veřejném dopravním prostředku starou babičku chodící o francouzských holích.
- # **Morálka** – zahrnuje normy, jejichž dodržování je poměrně závazné. Nemusí to být normy písemně formulované, ale často bývají přesně popsány. Vyjádření „je mravné“ – „je nemravné“ dosti výrazně naznačuje i míru negativních sankcí při nedodržení morálních norem – výrazné pohrdání, výrazný odsudek, až po vyloučení ze společnosti. Pro většinu lidí je například nemorální, pokud muž žije s několika sexuálními partnerkami ve společném obydlí (ovšem podle práva normu neporušuje, nesmí však uzavřít manželství s více než jednou partnerkou, jinak by se dopustil trestného činu dvojí manželství).

¹⁸ Srov. Šimek, D.; Bartoňková, H. *Andragogika. Studijní text pro distanční studium*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. s. 17-18.

- # **Právo** – má své normy a sankce jednoznačně formalizovány (normy a sankce jsou organizované a poměrně přesně specifikované). Dodržování právních norem je v každé společnosti jednoznačně závazné (lhostejno, zda je společností státní útvar, podnik, nebo výrazně organizovaná skupina, třeba pouliční gang). Porušení práva znamená spáchání trestného činu.
- # **Tabu** – je velmi specifickým sociokulturním systémem nejrůznějších záповědí, který v sobě zahrnuje prvky iracionální (náboženské) a prvky morálky i práva se všemi důsledky. Sankce při překročení tabu jsou velmi výrazné a tvrdé. Jako příklad překročení tabu si můžeme uvést incest.

Dalším možným sociokulturním vzorcem kromě výše uvedených by mohly být také **náboženské normy**. Například z pohledu křesťanské víry by takovými normami bylo desatero přikázání křesťana.

Sociokulturní vzorce udržují společnost, aby se nerozpadla. Tím, že sociokulturní vzorce dodržujeme, nebo alespoň víme, že je „správné“ se jimi řídit a případné prohřešky proti nim se snažíme před ostatními utajit, podílíme se na udržování společenského řádu. Kdyby společnost žádné sociokulturní vzorce neměla, už dávno by se pravděpodobně rozpadla. Jsou jakýmsi tmelem společenského uspořádání, drží společnost pohromadě. Schéma struktury sociokulturních vzorců najdete v příloze 1.

Já se ve své práci budu zabývat jedním z těchto sociokulturních vzorců – právem (a jeho porušováním). A to proto, že právo je jako jediné ze všech sociokulturních vzorců ustanoveno v písemné formě a také sankce za porušení právních norem jsou přesně písemně dané. Právo je závazné, normativní, autoritativní, vynutitelné státní mocí. Nejprve stručně pojednám o právu obecně. Pak se ale zaměřím na jednu konkrétní oblast práva – na právo trestní. A to proto, že předmětem trestního práva jsou ty nejzávažnější delikty, a tudíž se v této oblasti práva můžeme setkat s těmi „nejpalčivějšími“ případy *nedobrovolných klientů*. Můžeme dokonce říci, že pomáhající profese na poli trestní justice (VS, PMS) pracují téměř výhradně s *nedobrovolnými klienty*. Základní charakteristikou *nedobrovolného klienta* je skutečnost, že sám není motivován pro spolupráci a o tom, že si má „nechat pomoci“, rozhodl někdo jiný (soud). *Nedobrovolný klient* se obvykle vyznačuje ztrátou motivace řešit svoje problémy, pokud vůbec připouští, že nějaké problémy má.

5. 1. Právo a jeho úloha ve společnosti

Právo plní ve společnosti především integrační funkci – přispívá k upevnování vnitřních vazeb a vztahů ve společnosti.¹⁹ Právo se podílí na udržování sociálního pořádku, neboť je důležitým nástrojem sociální kontroly (potlačuje delikventní chování), a slouží jako prostředek sociální výchovy (jedinec poznává svá práva a povinnosti). Právo působí preventivně i prostřednictvím právních sankcí. Existuje obecný požadavek, aby bylo právo v souladu s morálkou a aby respektovalo hodnotový systém společnosti.

Právní norma je státem vydávaná a jím chráněná obecně závazná pravidla chování, která zakládá práva pro účastníky společenských vztahů určitého druhu a ukládá jim právní povinnosti, jehož dodržování je vynutitelné státní mocí. Tvoří a vydávají je příslušné orgány předepsaným postupem v písemné formě.²⁰ Právní normy vyjadřují a ochraňují nejvýznamnější společenské hodnoty a pomáhají řídit společenský život a lidské vztahy. Tvorba právních norem se nazývá legislativa.

Právní norma je specifický druh společenské normy, protože na rozdíl od ostatních druhů společenských norem je to pravidlo²¹:

- # obecně závazné, neosobní, stabilní a nevyhnutelné,
- # vyjádřené zvláštní formou,
- # sankcionovatelné, spjaté s donucením státem, tudíž vynutitelné veřejnou mocí.

Právní řád, který tvoří všechny právní normy ve státě, je uspořádán stupňovitě podle důležitosti jednotlivých druhů právních norem. Jejich důležitost neboli právní síla, a z toho vyplývající vyšší nebo nižší postavení v právním řádu, spočívá v tom, který státní orgán právní normu vydal a jak se nazývají.²² Modelové schéma právního řádu najdete v příloze 2.

¹⁹ Dle Émila Durkheima je právo viditelným ukazatelem morální úrovně společnosti; převažující formy práva (právo represivní, restituční) jsou výrazem rozdílného typu solidarity ve společnosti (solidarita mechanická, organická).

²⁰ Srov. Mojžíšová, A. *Kapitoly sociální práce v praxi*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2008. s. 30.

²¹ Srov. Vlček, R. *Sociální pracovník a právo*. Ostrava-Muglinov: KNIŽNÍ EXPRES, 2006. s. 73-74.

²² Srov. Mojžíšová, A. *Kapitoly sociální práce v praxi*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2008. s. 30.

V úsilí o zajištění zákonnosti (tj. důsledné dodržování právního řádu) se uplatňují dva principy²³:

- # před zákonem jsou si všichni rovni,
- # neznalost zákona nikoho neomlouvá (ignorantka legis excusat).

Právní vědomí je součástí společenského vědomí; patří do systému hodnot, které jsou vštěpovány příslušníkům společnosti. Obecně platí, že čím vyšší je úroveň znalosti práva, úroveň právního vědomí jednotlivců, tím slabší je tendence porušování společností chráněných zájmů, které svůj obsah vyjadřují v právních normách.

Právo je relevantní i pro povolání sociálního pracovníka. Platná legislativa vytváří prostor, v němž se může sociální práce (jakožto nástroj sociální politiky) realizovat. Je nezbytné, aby se sociální pracovník uměl orientovat v platných právních normách také z důvodu práce s klienty, neboť jim především poskytuje sociálně-právní pomoc (musí se umět orientovat v právních předpisech, které upravují a souvisejí s konkrétní sociální situací klienta).

5. 1. 1. Právo trestní

Trestní právo vymezuje, která jednání jsou trestnými činy a jaké tresty se za ně ukládají. Normy trestního práva postihují ty nejzávažnější delikty (a z pachatelů těchto deliktů vytvářejí *nedobrovolné klienty*).

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, nahradil od 1. 1. 2010 trestní zákon, který u nás platil od roku 1961 (trestní zákon č. 140/1961 Sb.) a byl mnohokrát novelizován. Nový trestní zákoník platí pro trestné činy spáchané od roku 2010. Starý předpis, trestní zákon z roku 1961, se však i nadále používá pro trestné činy spáchané před 1. 1. 2010. Trestný čin se posuzuje vždy podle práva, které platilo v době jeho spáchání. Ale pokud je trestní sazba v nové úpravě příznivější než v té, která platila v době spáchání trestného činu, uloží soud odsouzenému trest podle, pro pachatele, příznivější právní normy.

Dlouho očekávaná rekodifikace českého trestního práva hmotného reflektuje novou etapu společenského vývoje. Klade primární důraz na ochranu základních práv a svobod každého jednotlivce, tj. život, zdraví, osobní svobodu a majetek. Nově formuluje a vytváří řadu skutkových podstat. U nejzávažnějších trestných činů výrazně zpřísňuje

²³ Srov. Ryska, R. *Právo pro střední školy*. 4. vyd. Praha: Fortuna, 2001. s. 11.

trestní sazby. Zavádí se také nové druhy alternativního trestu (např. domácí vězení). Pachatelům, kteří spáchali trestný čin v nepřičetnosti či ve zmenšené přičetnosti, může soud uložit i nové ochranné opatření v podobě zabezpečovací detence, jejímž cílem je ochrana společnosti před sexuálními devianty, agresory a vrahy. Významnou změnou v novém trestním zákoníku je rozlišení dvou kategorií trestného činu (zločiny a přečiny) podle závažnosti.²⁴

Pachatelem trestného činu může být pouze fyzická osoba starší 15 let. Trestní odpovědnost vylučuje nepřičetnost pachatele. Mezi **okolnosti vylučující protiprávnost** činu jinak trestného patří též krajní nouze (§ 28 TZ), nutná obrana (§ 29 TZ), svolení poškozeného (§ 30 TZ), přípustné riziko (§ 31 TZ) a oprávněné použití zbraně (§ 32 TZ). Trestní odpovědnost může také zaniknout účinnou lítostí pachatele trestného činu a uplynutím promlčecí doby trestného činu. TZ uvádí v § 41 **polehčující okolnosti** – tou je např. skutečnost, kdy došlo ke spáchání trestného činu v silném rozrušení, pod vlivem závislosti na jiné osobě nebo podřízenosti, hrozby nebo nátlaku či pod vlivem tíživých osobních nebo rodinných poměrů, které si pachatel nezpůsobil sám. V TZ existují naopak také **přitěžující okolnosti** trestného činu. Všechny přitěžující okolnosti uvádí TZ v § 42 (např. spáchání trestného činu po předchozím uvážení, ze ziskuchtivosti, z pomsty, z rasové nenávisti, surovým nebo trýznivým způsobem).

Trestní zákoník dělí trestné činy na zločiny a přečiny. Za spáchaný trestný čin může být uložen jen takový trest, který TZ stanoví. Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit pachateli v dalším páčání trestné činnosti, odrazovat ostatní od podobného jednání (generální prevence) a změnit pozitivním způsobem chování pachatele, aby vedl v budoucnu řádný život (napravit ho, resocializovat a reintegrovat zpátky do společnosti – individuální prevence). Pachateli nelze uložit kruté a nepřiměřené trestní sankce, kterými by mohla být ponížena lidská důstojnost. Podle § 38 TZ je nutno ukládat trestní sankce s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a poměrům pachatele. Dle TZ jsou **trestními sankcemi** tresty a ochranná opatření.

Trest je prostředkem státního donucení, který jako právní následek trestného činu vyjadřující negativní hodnocení pachatele a jeho činu ukládají v trestním řízení k tomu povolané soudy. Jakýkoliv druh trestu znamená pro pachatele způsobení určité

²⁴ Srov. Šíma, A.; Suk, M. *Základy práva pro střední a vyšší odborné školy*. 9. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. s. 339.

újmy, která ovšem musí být přiměřená. Pokud se soud rozhodne uložit za spáchané trestné činy trest, mohou to být pouze tyto tresty (zvýrazněny jsou ty, kterými se ve své práci zabývám)²⁵:

- # **odnětí svobody** (*nepodmíněný trest odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem*),
- # **domácí vězení,**
- # **obecně prospěšné práce,**
- # propadnutí majetku,
- # peněžitý trest,
- # propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- # **zákaz činnosti,**
- # **zákaz pobytu,**
- # **zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,**
- # ztrátu čestných titulů nebo vyznamenání,
- # ztrátu vojenské hodnosti,
- # vyhoštění.

Ochranná opatření představují zvláštní kategorii trestněprávních sankcí, které se ukládají v zájmu prevence a ochrany společnosti. Do popředí vystupuje složka léčebná, terapeutická, výchovná a zabezpečovací. Potřeba uložení ochranných opatření a jejich intenzita není určována stupněm společenské nebezpečnosti činu, ale především potřebou léčení, výchovy a izolace. Uložení ochranného opatření nevyjadřuje negativní hodnocení osoby pachatele. Újma způsobená ochranným opatřením je pouze jeho průvodním jevem, nikoliv jeho podstatným účinkem a znakem. Ochranná opatření lze na rozdíl od trestů uložit i osobám, u nichž nebyla shledána trestní odpovědnost. Soud může ochranná opatření ukládat samostatně, vedle trestu nebo při upuštění od potrestání.

Výkon ochranných opatření se nepromlčuje, nemohou být zahlazena (uložená ochranná opatření nemají povahu odsouzení) ani prominuta amnestijním rozhodnutím prezidenta republiky, popřípadě individuální milostí.²⁶

²⁵ Srov. § 52 TZ.

²⁶ Srov. Černíková, V. a kol. *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2008. s. 157.

Mezi ochranná opatření se řadí (zvýrazněna jsou ta, kterými se ve své práci zabývám)²⁷:

- # **ochranné léčení,**
- # **zabezpečovací detence,**
- # **ochranná výchova,**
- # zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty.

Posledně jmenovaným ochranným opatřením se ve své práci nezabývám, protože při jeho výkonu jde více méně o jednorázový úkon, který z pachatele nečiní *nedobrovolného klienta* na dobu výrazně delší, než je mu určená věc odejmuta.

Trestní řízení je upraveno trestním řádem (zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním), který určuje postup orgánů činných v trestním řízení směřující k tomu, aby spáchané činy byly objektivně zjištěny a pachatelé byli spravedlivě potrestáni. V celém řízení je uplatňována presumpce nevinny (na účastníka trestně-právního řízení je nahlíženo jako na nevinného, dokud není pravomocným rozsudkem soudu rozhodnuto o opaku).

Od potrestání pachatele, který spáchal přečin, jeho spáchání lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě, lze upustit, jestliže lze důvodně očekávat (vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a k dosavadnímu životu pachatele), že již pouhé projednání věci postačí k jeho nápravě i k ochraně společnosti. V praxi to znamená, že soud uzná pachatele vinným, ale žádný trest mu neuloží. Soud může upustit od potrestání také v případě pachatele přípravy nebo pokusu trestného činu, které nemohly vést k jeho dokonání (vzhledem k předmětu nebo prostředku nedokonaného trestného činu).²⁸ Jestliže soud od potrestání upustil, hledí se na pachatele, jako by nebyl odsouzen.

Trestní odpovědnost mladistvých a sankce jim ukládané upravuje *zákon o soudnictví ve věcech mládeže* (ZSVM, tj. zákon č. 218/2003 Sb.). Tento zákon vymezuje počátek trestní odpovědnosti dosažením věku 15 let v době spáchání činu (dopustí-li se protiprávního jednání dítě mladší 15 let, použije se označení *čin jinak trestný*). Trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá *provinění*. Trestní odpovědnost mladistvých je též podmíněna rozumovou a mravní vyspělostí mladistvého v době spáchání činu. To znamená, že například šestnáctiletý mladistvý nemusí být vzhledem ke konkrétně zjištěné duševní nezralosti za své činy trestně odpovědný.

²⁷ Srov. § 98 odst. 1 TZ.

²⁸ Srov. § 46 odst. 1, 2, 3 TZ.

V případě, že je pro uložení nejvhodnějšího opatření mladistvému nezbytné zjistit podrobnější informace, vypracuje pro potřeby soudu orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), případně též Probační a mediační služba (dále PMS), tzv. zprávu o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého. Tato zpráva musí obsahovat zejména věk mladistvého, stupeň jeho zralosti, jeho postoj k provinění a ochotu zajistit nápravu způsobených škod nebo odčinění dalších následků a rodinné poměry mladistvého (vztah mladistvého k jeho rodičům; stupeň vlivu rodičů na něho; vztah mezi mladistvým, jeho širší rodinou a blízkým sociálním okolím). Dále musí obsahovat záznamy o školní docházce, jeho chování a prospěchu ve škole, je-li zaměstnán, tak záznamy o chování v zaměstnání, přehled jeho předchozích provinění a opatření použitých vůči němu a popis jejich výkonu, způsob chování mladistvého.²⁹

ZSVM vychází z jednotné koncepce trestně-právních opatření, která sice představují určitou újmu, ale jejich hlavním smyslem a účelem je příznivé působení na další vývoj mladistvého pachatele, jeho ochrana před škodlivými vlivy, vytváření příznivých podmínek v zájmu duševního, tělesného i sociálního rozvoje a předcházení dalšímu páchání provinění. V důsledku spáchání provinění mohou být mladistvému uložena pouze tato opatření (zvýrazněna jsou ta, kterými se ve své práci zabývám)³⁰:

- # **výchovná opatření** (*dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení, napomenutí s výstrahou*),
- # **ochranná opatření** (*ochranné léčení, zabezpečovací detence, zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty, ochranná výchova*),
- # **trestní opatření** (*obecně prospěšné práce; peněžité opatření; peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu; propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty; zákaz činnosti; vyhoštění; domácí vězení; zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce; odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu – podmíněné odsouzení; odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem; odnětí svobody nepodmíněně*).

Mládež s ohledem na věková specifika vyžaduje zvláštní způsob zacházení přispívající k obnovení narušených sociálních vazeb. V praxi to znamená preferenci výchovných opatření a alternativních postupů. Jednotlivá opatření lze kombinovat dle potřeb jedince,

²⁹ Srov. § 56 zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen ZSVM).

³⁰ Srov. § 10 odst. 1 ZSVM.

a tím je vytvořena větší možnost individualizace ukládaných opatření a docílení jejich účinnosti.

Ochranná (i ústavní) výchova je v ČR vykonávána ve zvláštních zařízeních, uvedených v zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů (ZVÚOV).

Zařízeními dle tohoto zákona jsou³¹:

- # *diagnostický ústav* – přijímá děti s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou nebo s nařízeným předběžným opatřením; poté tyto děti na základě výsledků komplexního vyšetření, jejich zdravotního stavu a volné kapacity jednotlivých zařízení umísťuje do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů (s výjimkou dětí, kterým je poskytována preventivně výchovná péče);
- # *dětský domov* – zajišťuje péči o děti (včetně péče o nezletilé matky a jejich děti) ve věku od 3 do nejvýše 18 let, které nemají závažné poruchy chování a je jim nařízena ústavní výchova – proto se tímto typem zařízení ve své práci nezabývám (zabývám se ochrannou výchovou mládeže);
- # *dětský domov se školou* – zde mohou být umísťovány děti od 6 let do ukončení povinné školní docházky – proto se ani tímto typem zařízení nebudu dále zabývat (neboť *nedobrovolný klient*, tak jak jsem ho vymezila, dovršil minimální věk 15 let),
- # *výchovný ústav* – jím se dále ve své práci zabývám, jelikož v něm mohou vykonávat ochrannou výchovu mladiství pachatelé.

³¹ Srov. § 2 odst. 1 zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů (dále ZVÚOV).

6. VYMEZENÍ POJMU „NEDOBROVOLNÝ KLIENT“

Nedobrovolného klienta ve své práci pojmám v rovině trestně-právní. Jednotlivé typy *nedobrovolných klientů* vytvářím podle druhu trestních postihů, které soudy ukládají jedincům za různá protiprávní jednání, kterých se dopustili. Pro účely své práce proto definuji *nedobrovolného klienta* takto:

Nedobrovolným klientem je občan České republiky, který dosáhl věku 15 let a více, a spáchal trestný čin (přečin, zločin) či provinění (jedná-li se o mladistvého), za který je již pravomocně soudem odsouzen a vykonává trestní sankci (trest, ochranné opatření) nebo výchovné/trestní opatření (pouze u mladistvého) nebo jejich kombinaci. Přitom musí platit, že výkon uloženého trestu či opatření ukládá povinnost podrobit se po dobu jeho výkonu určitým omezením a povinnostem, které činí z odsouzeného *nedobrovolného klienta*. Výkon trestu či opatření zakládá subjekt-objektový (nerovnocenný) vztah mezi tím, kdo výkon trestu či opatření ukládá nebo kontroluje a tím, kdo je povinen ho vykonávat. Aby mohl takový vztah vůbec vzniknout, je třeba určitého trvání výkonu trestu či opatření. Z toho vyplývá, že vztah *subjekt-nedobrovolný klient* nevznikne při uložení takového trestu či opatření, jehož výkon je „jednorázový“ – zjednodušeně řečeno to znamená, že trvá pouze v rádech minut či hodin, maximálně dní (např. peněžitý trest, propadnutí majetku, ztráta čestných titulů nebo vyznamenání). Kromě dosud uvedeného může soud *podmíněně od potrestání upustit a zároveň stanovit nad pachatelem dohled; podmíněně pachatele propustit z VTOS; podmíněně upustit od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti/zákazu pobytu/zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce; podmíněně upustit od uložení trestního opatření (případně stanovit dohled)* v případě mladistvého. Také tyto situace zakládají nebo mění již existující subjekt-objektový vztah mezi státem (a jeho orgány) jako nositelem práva a odsouzeným jako *nedobrovolným klientem*, a proto se jimi budu rovněž zabývat.

7. SOCIÁLNÍ PRÁCE S „NEDOBROVOLNÝM KLIENTEM“ ANEB SYSTEMICKÝ PŘÍSTUP VŠE ZACHRÁNÍ

Sociální práce s *nedobrovolným klientem* není v literatuře příliš popsána. Většinou je zmíněno pouze něco v tom smyslu, že sociální práce s tímto typem klientů je obtížná. Nejvíce se touto problematikou zabývá systemický přístup. Proto se i já držím tohoto přístupu.

Systemický přístup zastává názor, že práce s klientem by měla být příjemná (pro obě zúčastněné strany), a proto se při rozhovorech sociálního pracovníka s klientem zdůrazňuje především respekt k lidské důstojnosti druhého. Systemický přístup se snaží být co nejméně direktivní (direktivní je pouze tehdy, přebírá-li pracovník nad klientem kontrolu). Klade důraz na práci s celým systémem klientových vztahů (blízcí, rodiče, přátelé, sociální okolí). Systemický přístup se snaží mimo jiné vyřešit problém, jak tuto zásadu dodržet v případě, že klient se sociálním pracovníkem nechce spolupracovat. Hledá cesty řešení, jak pracovat s *nedobrovolným klientem*, aniž by byla jakkoli ponížena jeho lidská důstojnost.

Ideálním případem v sociální práci je rovnocenný vztah mezi sociálním pracovníkem a klientem. V praxi je však vytvoření takového vztahu takřka nemožné. Vztah *sociální pracovník-klient* se může pouze více méně přibližovat ideálnímu vztahu, založenému na úplné rovnocennosti obou zúčastněných stran. Na otázku, proč tomu tak je, neexistuje jednoduchá a jednoznačná odpověď, důvodů je více. V první řadě je pracovník velmi mocnou osobou vůči konkrétnímu klientovi, protože je zástupce většiny vůči menšině. Každý klient, který se, zvláště je-li to nechtěné, stane předmětem zájmu pracovníka, je ve velmi nepříjemné a nelehké situaci. Snadno se může cítit obviňován, pronásledován, nucen, a to i v případě, když pracovník nic takového nemá v úmyslu. Otázky moci a morálky vstupují do hry dlouho před tím, než se pracovník a klient setkají, jsou tím nejčastěji nevysloveným. Existuje hned několik důvodů, proč je pracovník „mocnější“ než klient³²:

- # je zástupce státu,
- # je představitel většiny,
- # reprezentuje většinovou kulturu,

³² Srov. Úlehla, I. *Umění pomáhat*. 2. vyd. Praha: SLON, 2005. s. 113-114.

- # představuje kritéria normality,
- # rozhoduje o občanských právech klienta.

Požadavek mravnosti, etiky, vystupuje s obzvláštní naléhavostí tím spíše, oč je pracovní vztah mezi klientem a pracovníkem křehký a nejistý (jak je pro oba obtížné, aby se domluvili, dojednali si společnou práci a došli ke spokojenosti s jejím výsledkem). Pro sociálního pracovníka je velmi těžké vytvořit rovnocenný, neboli subjekt-subjektový, vztah, s *nedobrovolným klientem*, který se brání přijmout pomoc. Ono to ve skutečnosti ani nejde (subjekt-subjektového vztahu nelze docílit s klientem dobrovolným, natožpak s *klientem nedobrovolným*).

Posláním sociální práce je vést dialog mezi tím, co chce společnost ve svých normách, a tím, co si přeje klient. Sociální pracovník je jakýmsi prostředníkem, který působí na obě strany, tedy na klientovo chování i společenské normy. Vyrovnaná pozice, kdy se sociální pracovník dokáže udržet ve stejné vzdálenosti od obou stran, je ideálem, k němuž by měl pracovník směřovat. Obecným cílem sociální práce je soustavná koordinace změn na straně norem i na straně klientových způsobů. K tomu slouží metody přebírání kontroly a nabízení pomoci³³:

- # **Nabízení spolupráce** neboli **pomoc** – postoj sociálního pracovníka zde charakterizuje výrok: „Řekni mi, v čem ti mohu být prospěšný.“ Tento postoj umožňuje vytvoření jakéhosi „pracovního kontraktu“, který obsahuje cíle, kterých má být dosaženo, kroky, které je nutno učinit k jejich dosažení a kritéria k posouzení úspěšnosti tohoto procesu. Z andragogického hlediska jde o klientelový vztah, vyjádřený emancipačním paradigmatem (ideálem by byl zcela rovnocenný vztah, vyjádřený komunikačním paradigmatem andragogiky).
- # **Přebírání starosti** neboli **kontrola** – postoj pomáhajícího pracovníka charakterizuje věta: „Podle názoru určité osoby potřebuješ to a to změnit. Můžeme na tom pracovat?“ Tento postoj dává klientovi možnost přijetí nebo odmítnutí nabídky. Její přijetí umožňuje v budoucnu přejít od přebírání starosti k nabízení spolupráce. Kontrola však znamená nadřazenou pozici sociálního pracovníka nad klientem. Dá se vyjádřit sociotechnickým paradigmatem andragogiky.

³³ Srov. Tichý, M. *Práce se sociálně neadaptovanými klienty*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2007. s. 15.

Posouvá-li se pracovník blíže klientovým způsobům, častěji nabízí pomoc, je klientovým obhájcem, staví se na klientovo místo. Naopak, posouvá-li se pracovník blíže k normám společnosti, je více jejich agentem. Jeho pozice spíše souvisí s přebíráním kontrol nad klientem. Současně s tím je v této pozici méně nabízení pomoci, méně spolupráce, méně vstřícnosti a respektu ke klientovým přáním a očekáváním, méně pružnosti.³⁴ Často to není klient, kdo má nejsilnější potřebu problém řešit. Může to být sám pracovník, kdo má potřebu problém řešit větší než klient. Nastane-li taková situace, měl by vědět, že držitelem problému je on sám. Pracovník by měl dbát, aby se do takové situace nedostal. Ale v případě práce s *nedobrovolným klientem*, se tomu asi jen těžko vyhne.³⁵

Intervencí pracovníka rozumíme jeho reakci na podněty vycházející od klientů. Tyto podněty mají podobu nějakého sdělení, tvrzení, jednání nebo situace, interakce. Existuje několik typů intervencí, například *výchovné, motivující, podpůrné, pomáhající*. Z hlediska práce s *nedobrovolným klientem* jsou relevantní zejména *intervence motivující*. *Nedobrovolní klienti* bývají obvykle nemotivovaní a nespolupracující, nejsou připraveni na nabídku pomoci. Svoje potíže si buď vůbec neuvědomují, nebo je pro ně představa změny ohrožující. Jejich chování jim vyhovuje, nevnímají jeho rizika.³⁶ Chyby se dopouštějí pracovníci, kteří už nabízejí konkrétní řešení a kroky, a to ve chvíli, kdy je klient teprve ve stadiu uvažování o změně a není pro ni ještě pevně rozhodnut. Na místě jsou právě intervence motivující, které by klienta přivedly k uvědomění si důsledků rizikového chování a následně v něm probudily potřebu své chování změnit. Pracovník si bere na starost kontrolu toho, jak je klient motivován, jaké jsou jeho postoje, názory a hodnoty a jaké by měly být. Pracovník intervencí kontrolně s cílem podnítit v klientovi uvažování o jeho situaci a získat na ni náhled. Také *výchovné* intervence iniciuje pracovník, protože klient nemá náhled na negativní dopady svého chování. Pracovník přebírá zodpovědnost a rozhoduje o způsobu intervence, kterou se snaží zmírnit rozpor mezi životním způsobem klienta a společenskou normou chování.³⁷ Výchovné intervence jsou účelné a někdy nevyhnutelné (především v počátcích kontaktu s klientem). Na začátku práce

³⁴ Srov. Úlehla, I. *Umění pomáhat*. 2. vyd. Praha: SLON, 2005. s. 26.

³⁵ Srov. tamtéž s. 78.

³⁶ Srov. Babická, R. *Pomoc a kontrola*. In Klíma, P. a kol. *Kontaktní práce. Antologie textů České asociace streetwork*. 2. vyd. 2008. s. 252.

³⁷ Srov. tamtéž s. 253.

s *nedobrovolným klientem* vždy převažuje kontrola nad pomocí. Už samotný první kontakt je kontrolou, protože je ze strany klienta nevyžádaný.

Po prvotním kontaktu následuje období testování hranic a bojů o pravidla, ve kterém se pracovníkova úloha omezuje na roli hlídače a vymahatele pravidel vzájemné spolupráce. Práce s pravidly je nezbytná pro vymezení mantinelů bezpečného interakčního prostoru. Jelikož se v této fázi upevňují hranice vztahu mezi klientem a sociálním pracovníkem, je kontrola nevyhnutelná. K porušování pravidel dochází velice často, zejména na počátku. Tyto situace musí pracovník řešit, a to nejen udělením sankce, ale i s výhledem na výchovný účinek intervence. Situaci reflektuje, vysvětluje konkrétní pravidlo a význam systému pravidel a sankcí vůbec. Taková intervence je ukázkovou kontrolou, není klientem vyžádaná, ten se naopak ocitá v podřízené pozici, ale je nevyhnutelná a užitečná. Důsledné vyžadování pravidel, pokud pracovník řeší následky provedené kontroly a svůj postup (pořád dokola) vysvětluje, poskytuje klientovi pevné hranice interakčního prostoru, nastolený řád a jistota mu poskytují bezpečí. Chybou, která vyvolává odpor, je prosté udílení sankcí bez vysvětlení a porušování pravidel ze strany pracovníků (lehké posunutí hranice ve „výjimečném“ případě).³⁸ Přestože má práce s pravidly převážně rozměr kontrolní, pracovník může někdy (ne v případě kardinálních pravidel) nechat klienta spolurozhodovat, a tak mu projevit rovnocennost vztahu.

I v dalších obdobích vztahu pracovník jedná výchovně. Práce s výchovnou situací má podobu cílených situačních intervencí, eventuálně dalších výkonů (zejména nevyžádané poskytování informací), které jsou reakcí na podněty dodávané klientem. Pracovník zde zastupuje normy a hodnoty společnosti a intervenuje v případě, že klientovy normy a způsoby chování jsou pro něj nepřijatelné, protože jsou se společenskou normou v rozporu. Pracovník kontroluje dodržování norem a nemůže o nich nechat spolurozhodovat klienta, protože kardinální pravidla (střízlivost, neagresivita, ochrana majetku) jsou neměnná. Aby byl jeho přístup produktivní a nevyvolával u klienta jen odpor, měl by ho v rámci výchovných intervencí přizvat ke spolupráci, k dialogu. Účinná intervence tak není pouze pracovníkovým monologem obhajujícím a

³⁸ Srov. Babická, R. *Pomoc a kontrola*. In Klíma, P. a kol. *Kontaktní práce. Antologie textů České asociace streetwork*. 2. vyd. 2008. s. 250.

vysvětlujícím právě porušené pravidlo, ale také otevřenou diskusí nad výkladem pravidla a významem norem vůbec.³⁹

Výchovné intervence jsou přístupem kontrolním. Iniciativa vychází od pracovníka, který rozhoduje, co se bude dít dál. Vztah je tudíž nerovnocenný (subjekt-objektový), klient je v podřízené pozici, protože je nahlížen jako nekompetentní, zároveň ale pracovník vnímá u klienta potenciál změny a intervencí se snaží podnítit klientovo uvažování o normách a způsobech chování. Dobře mířené výchovné, respektive motivující, intervence posouvají klienta do další fáze, kdy ho poprvé napadne, že změna chování by mohla být i prospěšná. Když pracovník zaznamená takovou změnu v náhledu klienta, je to ten správný okamžik, kdy může začít nabízet pomoc.

Ze systemického pohledu je jakákoli intervence pracovníka buď pomocí, nebo kontrolou, oba způsoby práce jsou profesionální, potřebné a účelné. Podstatu rozlišení pomoci a kontroly lze dobře ukázat na procesu primární socializace, která probíhá výchovou dítěte v rodině. Aby se mohl nový člen do společnosti zařadit, musí se chovat podle společenských norem. Rodiče (a později škola a další instituce) učí dítě mateřské řeči, obvyklým zvykům, zásadám společenského chování, a současně kontrolují jejich naplňování. Dítě si dané normy a hodnoty postupně osvojuje, vyvíjí se a roste, čímž zároveň vzrůstá jeho potřeba osamostatňování. Nejspornějším momentem výchovy je právě rozhodnutí, kdy je možné přestat s výchovou, zanechat neustálého přebírání kontroly nad dodržováním dohodnutých pravidel chování, a nechat dítěti samostatnost, povolat ho k dialogu a připustit samostatnému rozhodování o jeho chování.⁴⁰

Vykonávaná kontrola nad dítětem (i *nedobrovolným klientem*) je nevyhnutelná, účelná a potřebná. Od pomoci se liší tím, že je postavena na zájmech jiných lidí než toho, o koho se staráme. Při přebírání kontroly je sociální pracovník ten, kdo udělá první krok na základě svého rozhodnutí, že klient právě toto potřebuje. Kontrolující sociální pracovník tedy nesleduje zájem klienta, nereaguje na jeho objednávky, ale přebírá starost a zodpovědnost za situaci a sleduje jiné zájmy (zájmy společnosti), bez ohledu na klientovo přání. Kontrola je typem nejdirektivnějšího vedení klienta pracovníkem. Je to stav, kdy pracovník nepovažuje klienta vůbec za kompetentního a v jednotlivých fázích rozhovoru mu říká nejenom co, ale i jak to má udělat. Kontrolující pracovník

³⁹ Srov. Babická, R. *Pomoc a kontrola*. In Klíma, P. a kol. *Kontaktní práce. Antologie textů České asociace streetwork*. 2. vyd. 2008. s. 251.

⁴⁰ Srov. tamtéž s. 249.

vystupuje jako expert, který ví nejlépe, co klient potřebuje.⁴¹ Naproti tomu pomoc je respektující a příjemná (zároveň užitečná), protože je založená na dialogu a spolupráci rovnocenných partnerů (subjekt-subjektový vztah). Z hlediska klienta je nabízení pomoci přizváním ke spolupráci, přebírání kontroly je posunutím do podřízené pozice. Rozdíl mezi pomocí a kontrolou nespočívá jen v tom, od koho vychází první akce, ale také v časové náročnosti. Kontrola je obvykle provedena velmi rychle, o to delší je ale řešení jejích následků. Má-li být kontrola užitečná, musí být transparentní, pracovník musí v rámci intervence své počínání klientovi vysvětlit, dát situaci tzv. do pořádku. Pokud tak neučiní, dává tím v sázku vzájemný vztah, riskuje ztrátu důvěry.⁴²

Jak už jsem předesílala, pro sociálního pracovníka je užitečné umět rozlišovat mezi nabízením pomoci a přebíráním kontroly. Pracovník by měl vědět, jaký způsob práce si v daném okamžiku vybral, proč se rozhodl právě pomáhat nebo kontrolovat a co je cílem zvolené intervence. Jestliže pracovník uvažuje v těchto souvislostech, neztrácí ze zřetele klienta, ani když provádí kontrolu. V rozlišování pomoci od kontroly sociálnímu pracovníkovi pomáhá tzv. *princip držitele problému*⁴³ (viz obrázek č. 1). Je nutné si tento princip vysvětlit krok po kroku.

V prvním kroku veškeré způsoby klienta pracovník rozliší na přijatelné a nepřijatelné. Poté sám klient rozliší oblast pro pracovníka přijatelnou na dvě části – na způsoby pro klienta problémové a ty bezproblémové. Tím vznikne část, která je pro klienta problémová a současně však pro pracovníka přijatelná – v tomto případě je držitelem problému klient. Ten může formulovat objednávku (následuje pomoc ze strany pracovníka). Naproti tomu existují způsoby pro pracovníka nepřijatelné, neakceptovatelné, které jsou však pro klienta chtěné a nehodlá je jakkoli měnit nebo se jich dokonce vzdát. Zde je držitelem problému sociální pracovník. Odtud pochází objednávky pracovníka, jimiž sám formuluje, co od klienta chce, a s tím se rodí kontrola. Obě varianty v sobě skrývají pro pracovníka určité nebezpečí. Pokud je držitelem problému klient, může se pracovník ocitnout v pasti, když si celou záležitost vezme na starost namísto klienta. Když je držitelem problému pracovník, skončí v pasti, jakmile „se zapomene“ a pracuje na základě své, nikoliv klientovy objednávky. Ve vyhocené podobě je pak pracovník sám sobě zákazníkem, který si dává úkoly a cíle

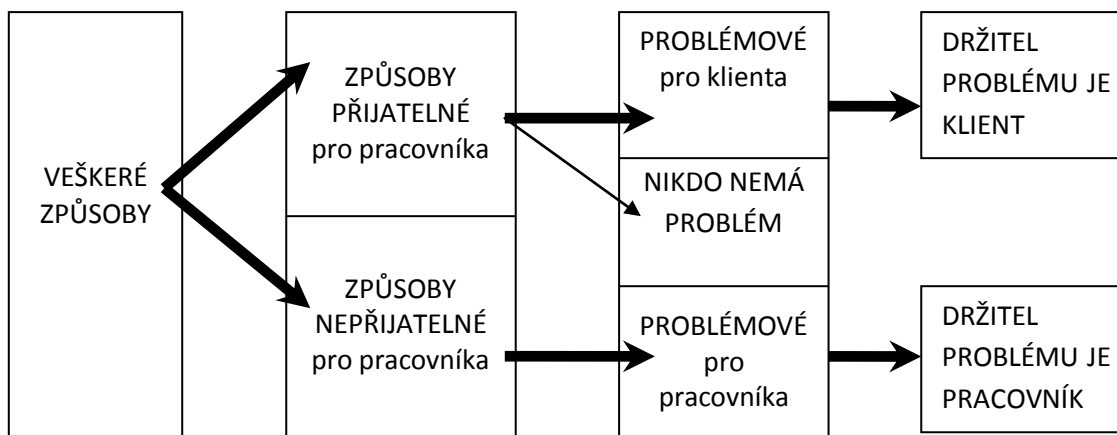
⁴¹ Srov. Babická, R. *Pomoc a kontrola*. In Klíma, P. a kol. *Kontaktní práce. Antologie textů České asociace streetwork*. 2. vyd. 2008. s. 250.

⁴² Srov. tamtéž s. 249.

⁴³ Autorem principu držitele problému je dr. Thomas Gordon.

nehledě na přání klienta. Jinými slovy, **je-li držitelem problému klient, poskytuje mu pracovník pomoc a je-li držitelem problému pracovník, přebírá nad klientem kontrolu.**⁴⁴

Obrázek č. 1: Princip držitele problému⁴⁵



Pomoc a kontrolu lze uskutečnit profesionálními způsoby práce. Aby byly profesionální, musí být výsledkem volby (ze strany pracovníka) mezi alternativami řešení a zároveň musí užitečnost pomoci a kontroly posuzovat sám klient. Nabízení pomoci se týká ještě jedna podmínka – podmínka estetická. Pomoc nemá bolet, má být příjemná a hezká pro klienta i pracovníka. Profesionálními způsoby pomoci jsou doprovázení (pracovník pomáhá klientovi nést a zvládat své těžkosti), vzdělávání, poradenství a terapie.⁴⁶ Ty pracovník může použít pouze v případě, že je klient ochoten spolupracovat a má zájem svůj problém s pracovníkem řešit. Avšak v případě *klientů nedobrovolných* se pracovníkovi více nabízí profesionální způsoby kontroly, a proto se zaměřím pouze na ně. Těmito profesionálními způsoby kontroly jsou⁴⁷:

- # **Opatrování** – Pracovník na sebe přebírá starost o klienta se vším všudy. Bere klienta jako toho, kdo „není schopen se o sebe sám postarat“, jako toho, kdo není schopen udělat, co je potřeba a není soběstačný. Chápe klienta jako neschopného postarat se o sebe sám a přitom věří, že si klient zaslouží více. Držitelem problému je pracovník: „musím to udělat za tebe“. Klient snáší péči pracovníka.

⁴⁴ Srov. Úlehla, I. *Umění pomáhat*. 2. vyd. Praha: SLON, 2005. s. 30-31.

⁴⁵ Srov. tamtéž s. 26.

⁴⁶ Srov. tamtéž s. 33.

⁴⁷ Srov. tamtéž s. 33-35.

- # **Dozor** – Pracovník vybral normy a pravidla a dozírá nad tím, jak je klient dodržuje. Klienta vidí jako neschopného a dozorem se snaží překlenout nedostatky klientovy odpovědnosti. Pracovník drží problém: „nemohu to nechat jen na tobě“. Klient se podrobuje „právu“ pracovníka prosazovat normy, pravidla a rozhodnutí.
- # **Přesvědčování** – Pracovník kontroluje a určuje, jakou by měl klient mít motivaci, postoje, životní názory, styly či hodnoty. Pracovník chce klienta přesvědčit, aby chtěl to, co mu doporučuje, neboť považuje klientovy možnosti, postoje a názory za nedostačivé pro důstojný život ve společnosti. Pracovník drží problém: „potřebuji tě motivovat“. Klient zpytuje pracovníkovu expertnost.
- # **Vyjasňování** – Pracovník co nejvíce otevírá příležitost, aby klient mohl zformulovat svá přání, svou objednávku. Ještě neslyší klientovy objednávky, ale už vidí klientovy rozvinuté možnosti, které se snaží podpořit. Pracovník v průběhu rozhovoru rozvíjí příležitosti pro vyslovení a společné pochopení klientova přání. Formuluje a přeptává se. Současně objasňuje svou pozici, možnosti či poslání, čímž vytváří srozumitelné hranice možné spolupráce. Pracovník drží problém: „chci ti dát co nejvíc šancí“. Klient se orientuje v pravidlech situace.

Největší úskalí v práci s kontrolou je snadnost jejího zneužití. O zneužití kontroly můžeme mluvit všude tam, kde pracovník pod záminkou prospěchu klienta a péče o něj prosazuje své cíle.⁴⁸ Když cíl pracovníka, byť i ten sebeušlechtilější, má přednost před přáním klienta, pak platí, že cesta do pekel je dlážděna dobrými úmysly. Má-li pracovník úspěšně přebírat kontrolu, potřebuje mít jasno v řadě věcí⁴⁹:

- # Musí mu být jasné, že to, co si v rámci své profese vezme na starost, není dáno objektivní nutností, ale jeho vlastním rozhodnutím.
- # Musí si být jist, o co se v normách, které zastupuje, opírá jeho oprávnění přebírat starost.
- # Musí být vybaven dovednostmi v technikách profesionálních způsobů práce kontroly a nezaměňovat je za jiné postupy (např. nátlak, vydírání, manipulace).

⁴⁸ Dalšími formami zneužití kontroly mimo oblast sociální práce jsou například násilí, vydírání, krutost či válka.

⁴⁹ Srov. Úlehla, I. *Umění pomáhat*. 2. vyd. Praha: SLON, 2005. s. 41.

Musí mu být jasná kritéria, kdy s přebíráním kontroly přestat.

V případě, že klient navštíví pracovníka (z donucení), ale nic po něm nechce, nechce pomoci řešit své problémy, jedná se o *pracovní téma návštěvy*. Klientův pohled je přitom velmi odlišný od pohledu toho, kdo jej do péče odeslal (např. soud). Pracovník však pracuje s klientovými perspektivami a očekáváními, aby našel, zda není něco, na čem by spolu mohli pracovat. Dojednávání cílů s lidmi, kteří přišli do pracovníkovy pracovny nikoli o své vůli, ale někým posláni, je velice obtížné. Ukazuje se však, že ve většině případů, v nichž je klient označován jako nespolupracující nebo odmítající, pracovník přiměřeně neurčil typ společného tématu mezi sebou a klientem.⁵⁰

Při práci v tématu návštěva bývají pracovníci náchylní říkat klientům, „co mají dělat“. Výsledek takového zásahu je obvykle negativní. Vhodnější se jeví vyhnout se tendenci radit. Cestou úspěchu je snaha najít to, co chce sám klient. Pracovník by se měl pokusit představit si, jak je pro klienta těžké sedět v jeho pracovně. Pracovník by neměl obhajovat toho, kdo k němu klienta poslal, neobhajovat zákony. Neboť pracovník nemá být tím, kdo pouze dohlíží, aby byly normy prosazeny. Je prostředníkem mezi normami a klientovými způsoby, které se s nimi nesrovnávají. V průběhu času se budou měnit klientovy způsoby i normy. Nepochybně by měl právě pracovník jako první poukázat na potřebu normy měnit. Klienti, kteří jsou k návštěvě pracovníka přinuceni, nepůsobí dojem, že by byli ochotní spolupracovat. Ale zároveň mají v sobě velmi často potřebu opravit nepřesné názory, které o nich mají druzí lidé, zvláště ti, kteří je do péče odeslali. Jestliže klient cítí, že ho druzí hodnotí špatně, bude se mnohdy snažit opravit omyly.⁵¹

Já se ve své práci primárně zaměřuji na případ, kdy byl ten, kdo sedí v pracovníkově pracovně, poslán či přinucen přijít soudem. V takovém případě je velmi užitečné spojit se s příslušným soudem a hledat, co podle něho by mělo být výsledkem péče sociálního pracovníka. To má několik pozitivních důsledků: pracovník tak získává lepší možnost přiblížit se cílům a potížím klienta a zároveň se tím zvyšuje možnost, že soud obdrží výsledky, o které stojí, a bude spokojen.

⁵⁰ Srov. Úlehla, I. *Umění pomáhat*. 2. vyd. Praha: SLON, 2005. s. 87.

⁵¹ Srov. tamtéž s. 86.

8. TYPOLOGIE „NEDOBROVOLNÝCH KLIENTŮ“ (Z HLEDISKA TRESTNÍHO PRÁVA)

1) Nedobrovolný klient, kterému soud uložil NEPODMÍNĚNÝ TREST ODNĚTÍ SVOBODY⁵²

Toto represivní opatření představuje fyzické omezení pachatele na osobní svobodě. Jde o univerzální trest, protože může být uložen pachateli každého trestného činu. Avšak za trestné činy, u kterých horní hranice trestní sazby nepřevyšuje 3 roky, lze uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen za podmínky, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k dosažení účelu trestu, tj. k řádnému životu pachatele.

Horní hranice nepodmíněného trestu odnětí svobody je v trestním zákoně stanovena jednak obecně ve výši 20 let, jednak v jednotlivých trestních sazbách všech trestných činů. Tyto sazby (speciální) mohou být v zájmu individualizace trestu prolomeny – když pod dolní hranici, děje se tak zejména vzhledem k výjimečným okolnostem případu či mimořádným poměrům pachatele, případně byl-li spáchán trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti; naopak navýšení horní hranice trestní sazby určitého trestného činu je možné o jednu třetinu v případě pachatele zvláště závažného zločinu, a to i nad hranici 20 let.⁵³

Pokud je ukládán trest nad obecnou horní hranicí nepodmíněného trestu odnětí svobody, tj. nad hranicí 20 let, jde o *výjimečný trest*, kterým se rozumí jednak *trest odnětí svobody nad 20 až do 30 let* a jednak *trest odnětí svobody na doživotí*.

Trest odnětí svobody nad 20 až do 30 let může soud uložit tehdy, jestliže závažnost zvláště závažného zločinu je velmi vysoká nebo možnost nápravy pachatele je obzvláště ztížena.

Trest odnětí svobody na doživotí lze uložit pouze pachateli, který spáchal zvláště závažný zločin vraždy (§ 140 odst. 3) nebo který při spáchání zvláště závažného zločinu obecného ohrožení (272 odst. 3), vlastizrady (§ 309), teroristického útoku (§ 311 odst. 3), teroru (§ 312), genocidia (§ 400), útoku proti lidskosti (§ 401), použití zakázaného bojového prostředku a nedovoleného vedení boje (§ 411 odst. 3), válečné krutosti (§

⁵² Nebude-li řečeno jinak, vycházím u tohoto typu *nedobrovolného klienta* z § 54-56 TZ.

⁵³ Srov. Šíma, A.; Suk, M. *Základy práva pro střední a vyšší odborné školy*. 9. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. s. 315.

412 odst. 3), perzekuce obyvatelstva (§ 413 odst. 3) nebo zneužití mezinárodně uznávaných a státních znaků (§ 415 odst. 3) zavinil úmyslně smrt jiného člověka, a to za podmínek, že takový zvlášť závažný zločin je mimořádně závažný vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo k zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku a uložení takového trestu vyžaduje účinná ochrana společnosti nebo není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody nad 20 až do 30 let.

Soud může uložit tyto dva druhy výjimečných trestů jen tehdy, pokud to dovoluje TZ ve zvláštní části – to znamená, že musí být výslovně uvedeny v rámci příslušné trestní sankce za ten který trestný čin.⁵⁴

U mladistvých se trestní sazby snižují na polovinu, přičemž horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat 5 let a dolní hranice 1 rok (kromě výjimečného trestního opatření v rozmezí 5 až 10 let za zvlášť závažné provinění). Nepodmíněné odnětí svobody se u mladistvých, kteří nepřekročili 19. rok svého věku, vykonává odděleně od ostatních odsouzených ve věznicích nebo ve zvláštních odděleních pro mladistvé.⁵⁵

Nepodmíněný trest odnětí svobody se vykonává v některé ze čtyř typů věznic (dle intenzity ostrahy a charakteru režimu) – ve věznici *s dohledem*, *dozorem*, *ostrahou*, nebo *se zvýšenou ostrahou*. O zařazení do určitého typu věznice rozhoduje soud zpravidla v odsuzujícím rozsudku, přičemž v rámci každého typu věznice ještě existuje možnost vnitřní diferenciací (např. specifický režim pro odsouzené závislé na drogách). Do věznice *s dohledem* soud zpravidla zařadí pachatele, kterému byl uložen trest za přečin spáchaný z nedbalosti a který dosud nebyl ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin.

Do věznice *s dozorem* soud zpravidla zařadí pachatele, kterému byl uložen trest za přečin spáchaný z nedbalosti a který již byl ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin, nebo pachatele, kterému byl uložen trest za úmyslný trestný čin ve výměře nepřevyšující 3 roky a který dosud nebyl ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin.

Do věznice *s ostrahou* soud zpravidla zařadí pachatele, kterému byl trest uložen za úmyslný trestný čin a nejsou zároveň splněny podmínky pro umístění do věznice *s dozorem* nebo *se zvýšenou ostrahou*, a pachatele, který byl odsouzen pro přečin spáchaný z nedbalosti a nebyl zařazen do VTOS do věznice *s dohledem* nebo

⁵⁴ Srov. Šíma, A.; Suk, M. *Základy práva pro střední a vyšší odborné školy*. 9. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. s. 315.

⁵⁵ § 31 ZSVM.

s dozorem.

Do věznice *se zvýšenou ostrahou* soud zpravidla zařadí pachatele, kterému byl uložen výjimečný trest (trest odnětí svobody nad 20 až do 30 let, nebo na doživotí), kterému byl uložen trest odnětí svobody za trestný čin spáchaný ve prospěch organizované zločinecké skupiny, kterému byl za zvlášť závažný zločin uložen trest odnětí svobody ve výměře nejméně 8 let, nebo který byl odsouzen za úmyslný trestný čin a v posledních 5 letech uprchl z vazby nebo z VTOS.

V příloze 8 najdete fotografie věznic všech typů.

Na základě uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody je pachatel vytržen ze svého dosavadního prostředí a umístěn ve vězeňském zařízení, čímž se mu fyzicky zabraňuje v dalším páchání trestné činnosti, přičemž pobyt ve věznici by měl být zaměřen i k převýchově (resocializaci) odsouzeného. Ale úsilí o převýchovu ve věznici naráží na negativní vlivy prostředí (kontakt s často více narušenými spoluvězni). Pobyt ve vězení působí na snižování hodnoty sama sebe a zmenšuje rozsah sociálního fungování odsouzeného (ztrácí kontakt s rodinou i se způsobem života na svobodě). To vše může přispět k deformaci osobnosti odsouzeného v podobě zvýšené otrlosti, apatie i homosexuálních návyků.⁵⁶ Potom se velmi obtížně realizují výchovné a sociální intervenční zásahy. Proto současná struktura našeho vězeňského systému usiluje o zajištění diferencovaného VTOS u jednotlivých kategorií vězňů.

Pro výše uvedené negativní účinky VTOS (i další důvody jako je např. ekonomická náročnost VTOS) jsou v TZ zakotveny tzv. alternativní tresty (např. podmíněné odsouzení, obecně prospěšné práce, domácí vězení).

2) *Nedobrovolný klient, kterému soud uložil PODMÍNĚNÝ ODKLAD VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY (PODMÍNĚNÉ ODSOUZENÍ K TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY)*⁵⁷

Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody je významnou alternativou k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Tímto trestem jsou postihováni pachatelé nepříliš závažných trestných činů – VTOS nesmí přesahovat 3 roky. Jedná se o výchovný trest, ne trest represivní. Podmíněný odklad se týká jen trestu odnětí svobody,

⁵⁶ Srov. Šíma, A.; Suk, M. *Základy práva pro střední a vyšší odborné školy*. 9. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. s. 315.

⁵⁷ Nebude-li řečeno jinak, vycházím u tohoto typu *nedobrovolného klienta* z § 81-83 TZ.

nemá vliv na výkon ostatních druhů trestů uložených vedle trestu odnětí svobody.

Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody znamená, že soud sice v odsuzujícím rozsudku uloží obžalovanému trest odnětí svobody, ale jeho výkon „promine“ pod podmínkou, že se odsouzený během stanovené zkušební doby (ta činí 1 rok až 5 let; v případě mladistvého 1 až 3 roky) bude řádně chovat a vyhoví uloženým podmínkám. Soud může pachateli zároveň uložit přiměřená omezení a přiměřené povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život, tj.⁵⁸:

- # podrobit se výcviku pro získání vhodné pracovní kvalifikace,
- # podrobit se vhodnému programu sociálního výcviku a převýchovy,
- # podrobit se léčení závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením,
- # podrobit se vhodným programům psychologického poradenství,
- # zdržet se návštěv nevhodného prostředí, sportovních, kulturních a jiných společenských akcí a styku s určitými osobami,
- # zdržet se neoprávněných zásahů do práv nebo právem chráněných zájmů jiných osob,
- # zdržet se hazardních her, hraní na hracích přístrojích a sázek,
- # zdržet se požívání alkoholických nápojů nebo jiných návykových látek,
- # uhradit dlužné výživné nebo jinou dlužnou částku,
- # veřejně se osobně omluvit poškozenému,
- # poskytnout poškozenému přiměřené zadostiučinění

a uložit, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil. Mladistvému pachateli lze současně uložit výchovná opatření. Soud vyslovením podmíněného odsouzení poskytuje pachateli trestného činu jistou důvěru, že se i bez výkonu trestu bude řádně chovat. Zároveň však stanovení zkušební doby vytváří určitý „garanční prostor“, v jehož rámci může soud na případné selhání odsouzeného reagovat nařízením výkonu podmíněně odloženého trestu.

Právní povaha podmíněného odsouzení je sporná, převládá však názor, že jde o zvláštní druh trestu, a nikoliv pouze o zvláštní způsob vyměření či VTOS.⁵⁹

Jestliže podmíněně odsouzený vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl

⁵⁸ Srov. § 48 odst. 4 TZ.

⁵⁹ Srov. Šíma, A.; Suk, M. *Základy práva pro střední a vyšší odborné školy*. 9. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. s. 309.

uloženým podmínkám, vysloví soud, že se osvědčil. V opačném případě rozhodne, že pachatel trest vykoná; ve výjimečném případě může soud ponechat podmíněné odsouzení v platnosti a stanovit nad odsouzeným dohled, nebo přiměřeně prodloužit zkušební dobu (až o 2 roky), nebo stanovit dosud neuložená přiměřená omezení a povinnosti. Neučiní-li soud do 1 roku od uplynutí zkušební doby toto rozhodnutí, aniž na tom má pachatel vinu, má se za to, že se osvědčil, a hledí se na něj, jako by nebyl odsouzen.

3) *Nedobrovolný klient, kterému soud uložil PODMÍNĚNÝ ODKLAD VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY (PODMÍNĚNÉ ODSOUZENÍ K TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY) S DOHLEDEM*⁶⁰

Soud může podmíněně odložit VTOS nepřevyšujícího 3 roky a současně vyslovit nad pachatelem *dohled* – v případě, že je potřeba zvýšeně sledovat a kontrolovat chování pachatele a poskytnout mu potřebnou péči a pomoc ve zkušební době, která činí stejně jako u podmíněného odsouzení bez dohledu 1 rok až 5 let (u mladistvých 1 až 3 roky). Pachatel zůstává na svobodě pod intenzivním dohledem probačního úředníka sledujícího jeho chování a dodržování uložených podmínek, přiměřených omezení a přiměřených povinností (viz podmíněné odsouzení bez dohledu).

Jestliže podmíněně odsouzený, ohledně něhož byl vysloven dohled, vyhověl ve zkušební době všem uloženým podmínkám a povinnostem, soud rozhodne, že se osvědčil. Osvědčení má účinky zahlazení trestu. V opačném případě soud rozhodne (popřípadě již během zkušební doby), že se trest vykoná. Výjimečně může soud vzhledem k okolnostem případu a osobě odsouzeného ponechat podmíněné odsouzení s dohledem v platnosti a stanovit nad odsouzeným další povinnosti v rámci uloženého dohledu; přiměřeně prodloužit zkušební dobu (ne však o více než 2 léta, přičemž nesmí překročit horní hranici zkušební doby 5 let); nebo stanovit dosud neuložená přiměřená omezení a přiměřené povinnosti.

⁶⁰ Nebude-li řečeno jinak, vycházím u tohoto typu *nedobrovolného klienta* z § 84-86 TZ.

4) **Nedobrovolný klient, kterému soud uložil TREST DOMÁCÍHO VĚZENÍ**⁶¹

Smyslem zavedení trestu domácího vězení do nového trestního zákoníku byl zájem na zachování pozitivních rodinných a pracovních vazeb. Zároveň hrálo nemalou roli ekonomické hledisko, neboť na VTOS ve věznicích jsou vynakládány značné finanční prostředky. Z toho vyplývá, že tento druh trestu je alternativou především k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a měl by být ukládán pachatelům, u kterých již nepostačí uložení ryze výchovného trestu (např. podmíněné odsouzení).⁶²

Soud může uložit trest domácího vězení pachateli přečinu až na 2 roky – musí být však splněny tyto podmínky:

- # vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele, lze mít důvodně za to, že postačí uložení tohoto trestu, a to popřípadě i vedle jiného trestu,
- # pachatel dá písemný slib, že se ve stanovené době bude zdržovat v obydlí na určené adrese a při výkonu kontroly poskytne veškerou potřebnou součinnost.

Trest domácího vězení spočívá zpravidla v povinnosti odsouzeného zdržovat se v určeném obydlí ve dnech pracovního klidu a pracovního volna po celý den a v ostatních dnech v době od 20.00 hodin do 05.00 hodin, nebrání-li mu v tom důležité důvody (zejména výkon zaměstnání nebo povolání nebo poskytnutí zdravotní péče ve zdravotnickém zařízení v důsledku jeho onemocnění). Soud může odsouzenému povolit navštěvování pravidelných bohoslužeb nebo náboženských shromáždění i ve dnech pracovního klidu a pracovního volna. Soud může uložit pachateli na dobu výkonu tohoto trestu přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti uvedené v § 48 odst. 4 (viz podmíněné odsouzení) směřující k tomu, aby vedl řádný život; povinnost nahradit podle svých sil škodu, kterou trestným činem způsobil; výchovná opatření (dle ZSVM), jde-li o pachatele ve věku blízkém věku mladistvých. Soud zároveň stanoví pro případ, že by výkon tohoto trestu byl zmařen, náhradní trest odnětí svobody až na 1 rok.

V současné době provádí namátkové kontroly v místě výkonu trestu domácího vězení probační úředníci. Do budoucna se však předpokládá vybudování elektronického kontrolního systému, kdy budou odsouzení sledováni za použití technického zařízení, které jim bude nainstalováno přímo na tělo (nejčastěji se hovoří o tzv. náramcích).

⁶¹ Nebude-li řečeno jinak, vycházím u tohoto typu *nedobrovolného klienta* z § 60-61 TZ.

⁶² Srov. Šíma, A.; Suk, M. *Základy práva pro střední a vyšší odborné školy*. 9. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. s. 312.

Zavedení takového kontrolního mechanismu je však nesmírně finančně nákladné, a proto s tím stát zatím příliš nespěchá. I při zavedení a používání elektronického kontrolního systému nebude však vyloučena možnost namátkové kontroly probačního úředníka v místě výkonu trestu.

V případě, že odsouzený zmaří trest domácího vězení, tzn., že nedodrží jeho podmínky, rozhodne soud o výkonu celého náhradního trestu odnětí svobody a stanoví způsob jeho výkonu (zařazení do konkrétního typu věznice).

5) *Nedobrovolný klient, kterému soud uložil TREST OBECNĚ PROSPĚŠNÝCH PRACÍ*⁶³

Tento druh trestu je další alternativou nepodmíněného trestu odnětí svobody. Jeho uplatnění lze předpokládat u pachatelů přečinů, na které ještě není třeba působit přímou trestní represí (odnětím svobody). Jako velmi aktuální se ukládání tohoto trestu jeví u přečinů spojených s projevy vandalství, výtržnictví nebo méně závažné majtkové trestné činnosti.⁶⁴ Účelem trestu obecně prospěšných prací je pracovní adaptace a společenská integrace pachatele.

Soud může uložit trest obecně prospěšných prací, odsuzuje-li pachatele za přečin (zpravidla ho neuloží pachateli, kterému byl tento trest z důvodu maření jeho výkonu v posledních 3 letech přeměněn na trest odnětí svobody; také ho neuloží v případě, jeli pachatel zdravotně nezpůsobilý k soustavnému výkonu práce). Takový trest logicky nelze uložit vedle trestu odnětí svobody, jinak však může být uložen i vedle jiného trestu nebo jako trest samostatný. Při ukládání trestu obecně prospěšných prací soud přihlédne i ke stanovisku pachatele a jeho zdravotnímu stavu.

Trest obecně prospěšných prací spočívá v povinnosti odsouzeného dát svůj čas a své schopnosti k dispozici společnosti, jejíž platné právo porušil – konkrétně odsouzený musí provést ve stanoveném rozsahu práce k obecně prospěšným účelům spočívající v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo jiných činnostech ve prospěch obcí, státních nebo jiných obecně prospěšných institucí (zabývajících se vzděláním a vědou, kulturou, školstvím, ochranou zdraví, požární ochranou, ochranou životního prostředí, podporou a ochranou mládeže, ochranou zvířat,

⁶³ Nebude-li řečeno jinak, vycházím u tohoto typu *nedobrovolného klienta* z § 62-65 TZ.

⁶⁴ Srov. Šíma, A.; Suk, M. *Základy práva pro střední a vyšší odborné školy*. 9. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. s. 313.

humanitární, sociální, charitativní, náboženskou, tělovýchovnou a sportovní činností). Práce nesmí sloužit výdělečným účelům odsouzeného. Trest obecně prospěšných prací může soud pachateli uložit ve výměře od 50 do 300 hodin, přičemž mu může zároveň uložit i přiměřená omezení a přiměřené povinnosti (viz podmíněné odsouzení) směřující k tomu, aby vedl řádný život. Zpravidla mu též uloží, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou přečinem způsobil. Jde-li o pachatele ve věku blízkém věku mladistvých, může soud též uložit některá z výchovných opatření. Dle § 26 ZSVM nesmí u mladistvého horní hranice sazby trestního opatření obecně prospěšných prací převyšovat polovinu horní hranice stanovené v TZ.

Obecně prospěšné práce je odsouzený povinen vykonat osobně a bezplatně ve svém volném čase nejpozději do 1 roku ode dne uložení tohoto trestu (do této doby se nezapočítává doba, po kterou odsouzený nemohl obecně prospěšné práce vykonávat pro zdravotní nebo zákonné překážky, nebo byl ve vazbě či VTOS). Sledováním výkonu obecně prospěšných prací je pověřena PMS. Probační úředník dohlíží na odsouzeného a kontroluje vykonávání obecně prospěšných prací, způsob života a případně vyhovění uloženým omezením a povinnostem.

Jestliže pachatel nevedl v této době řádný život, vyhýbal se nástupu výkonu trestu, porušoval sjednané podmínky, jinak mařil výkon tohoto trestu nebo zaviněně trest nevykonával, může mu soud přeměnit uložený trest v trest odnětí svobody (a to i během doby stanovené pro jeho výkon). Přitom platí, že každá i jen započatá 1 hodina nevykonaného trestu obecně prospěšných prací se počítá za 1 den odnětí svobody. Výjimečně může soud ponechat trest obecně prospěšných prací v platnosti nebo prodloužit dobu jeho výkonu až o 6 měsíců a současně stanovit nad pachatelem dohled, uložit mu dosud neuložená přiměřená omezení a povinnosti či výchovná opatření (pachateli ve věku blízkém věku mladistvých).

Jakmile byl trest obecně prospěšných prací pachatelem vykonán nebo bylo od výkonu trestu nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno, hledí se na pachatele, jako by nebyl odsouzen (odsouzení je zahlazeno).

6) Nedobrovolný klient, kterému soud uložil TREST ZÁKAZU ČINNOSTI

Soud může uložit trest zákazu činnosti na 1 rok až 10 let pachateli, který se dopustil trestného činu v souvislosti s touto činností. Odsouzenému se zakazuje výkon určitého zaměstnání, povolání nebo funkce nebo takové činnosti, ke které je třeba zvláštního povolení, nebo jejíž výkon upravuje jiný právní předpis. Byl-li trest zákazu

činnosti vykonán, hledí se na pachatele, jako by nebyl odsouzen.⁶⁵ Dle ZSVM může soud pro mládež uložit mladistvému trestní opatření zákazu činnosti, přičemž horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat 5 let.⁶⁶

Účelem trestu zákazu činnosti je zejména odstranit umožňující příčiny pokračování či opakování projednávané trestné činnosti. V soudní praxi je velmi často ukládán řidičům, kteří se dopustili trestné činnosti v souvislosti s hrubým porušením pravidel silničního provozu, a to v podobě zákazu řízení motorových vozidel. Problémem je kontrola dodržování zákazu činnosti. Porušování režimu výkonu tohoto druhu trestu se posuzuje jako trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí.⁶⁷

7) **Nedobrovolný klient, kterému soud uložil TREST ZÁKAZU POBYTU**

Trest zákazu pobytu může soud uložit pachateli na 1 rok až 10 let – a to za úmyslný trestný čin, na který trestní zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice trestní sazby nepřevyšuje 3 léta. Tento trest se nesmí vztahovat na místo nebo obvod, v němž má pachatel trvalý pobyt. Soud může pachateli zároveň uložit přiměřená omezení a přiměřené povinnosti (viz podmíněné odsouzení) směřující k tomu, aby vedl řádný život; zpravidla mu též uloží, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil a pachateli ve věku blízkém věku mladistvých, může uložit některá z výchovných opatření.⁶⁸

Při výkonu trestu zákazu pobytu se odsouzený nesmí zdržovat na určitém místě nebo v určitém obvodu, protože to vyžaduje ochrana veřejného pořádku, případně ochrana rodiny, zdraví, mravnosti nebo majetku. V praxi jde nejčastěji o případ, kdy se v určitém místě pachatel dopouští opakované trestné činnosti, přičemž zde nemá trvalý pobyt (to je zákonná podmínka pro uložení tohoto druhu trestu).⁶⁹

Nerespektování režimu výkonu tohoto trestu může znamenat pachatelovu trestní odpovědnost za přečin maření výkonu úředního rozhodnutí.

⁶⁵ Srov. § 73-74 TZ.

⁶⁶ Srov. § 26 odst. 2 ZSVM.

⁶⁷ Srov. Šíma, A.; Suk, M. *Základy práva pro střední a vyšší odborné školy*. 9. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. s. 311.

⁶⁸ Srov. § 75 TZ.

⁶⁹ Srov. Šíma, A.; Suk, M. *Základy práva pro střední a vyšší odborné školy*. 9. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. s. 314.

8) Nedobrovolný klient, kterému soud uložil TREST ZÁKAZU VSTUPU NA SPORTOVNÍ, KULTURNÍ A JINÉ SPOLEČENSKÉ AKCE⁷⁰

Jestliže se pachatel dopustil úmyslného trestného činu v souvislosti s návštěvou sportovní, kulturní či jiné společenské akce, může mu soud uložit zákaz vstupu na takové akce, a to až na 10 let. Dle § 26 odst. 3 ZSVM může soud pro mládež uložit mladistvému trestní opatření zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, přičemž horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat 5 let.

Trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce může být uložen vedle jiného trestu i samostatně (jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba). Odsouzenému se po dobu výkonu tohoto trestu zakazuje účast na stanovených akcích (zákonodárce tak reaguje na různé projevy diváckého násilí a extremismu). Navíc je odsouzený při výkonu trestu povinen spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu stanoví, zejména postupovat podle stanoveného probačního plánu, vykonávat stanovené programy sociálního výcviku a převýchovy, programy psychologického poradenství, a považuje-li to probační úředník za potřebné, dostavovat se podle jeho pokynů v období bezprostředně souvisejícím s konáním zakázané akce k určenému útvaru policie.

Soud může trest zahladit, vedl-li odsouzený po výkonu trestu řádný život nepřetržitě po dobu 1 roku.

9) Nedobrovolný klient, kterému soud uložil OCHRANNÉ LÉČENÍ (ochranné opatření)⁷¹

Trestného činu se někdy dopustí osoba, kterou pro nepřičetnost není možno stíhat nebo se v době spáchání trestného činu nacházela ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou, respektive jde o osobu, která se oddává zneužívání návykové látky a trestný čin spáchala pod jejím vlivem nebo v souvislosti s jejím zneužíváním. V takových případech – kdy jsou osoby, které se dopustily trestného činu, považovány za částečně nebo vůbec neodpovědné za tyto činy pro vážné narušení svých duševních funkcí – uvažuje soud o uložení ochranného léčení. Úkolem tohoto ochranného opatření je ochrana společnosti před další trestnou činností pachatelů

⁷⁰ Nebude-li řečeno jinak, vycházím u tohoto typu *nedobrovolného klienta* z § 76-77 TZ.

⁷¹ Nebude-li řečeno jinak, vycházím u tohoto typu *nedobrovolného klienta* z § 99 TZ.

a jejich léčení v rámci ochranného léčení (je prostředkem individuální prevence).

Důležitou úlohu při rozhodování o uložení ochranného léčení hraje obor soudní psychiatrie – ta provede znalecké vyšetření⁷², ve kterém posoudí schopnosti pachatele rozpoznat společenskou nebezpečnost svého jednání a toto jednání ovládat (na základě toho se rozhoduje o *příčetnosti, zmenšené příčetnosti* nebo *nepříčetnosti* pachatele), společenskou nebezpečnost pachatele z lékařského hlediska, jeho současný zdravotní stav a schopnost účastnit se trestního řízení a vhodnost uložení ochranného léčení (příp. jiného ochranného opatření). Psychiatrické vyšetření lze rozšířit o odborné vyšetření psychologické, sexuologické, neurologické, toxikologické a další dle povahy zdravotní poruchy posuzovaného a povahy posuzované kauzy. Každý posudek vypracovaný pro potřeby soudu je přitom individuální, specifický, musí přihlížet k diagnóze, osobnosti, inteligenci a motivaci pachatele, ovlivnění pachatele v době páchaní trestného činu alkoholem, drogami, nebo jejich abstinencí u pachatelů závislých na psychotropních látkách. Dále znalecký posudek závisí na tělesném stavu pachatele (vyčerpání, spánku apod.) i na vnějších okolnostech spáchaného trestného činu. K vyšetření duševního stavu mladistvého se dle § 58 odst. 1 ZSVM přibere znalec z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii a znalec z oboru zdravotnictví nebo pedagogiky, odvětví psychologie, se specializací na dětskou psychologii. Technologii vypracování znaleckého posudku v trestním právu uvádí příloha 3.

Ochranné léčení může soud uložit:

samostatně

→ ***Nedobrovolný klient, který ve stavu nepříčetnosti spáchal čin jinak trestný, a kterému SOUD ULOŽIL OCHRANNÉ LÉČENÍ***

Nepříčetnost při spáchání činu jinak trestného zbavuje pachatele trestní odpovědnosti za tento čin. *Biologickým kritériem* nepříčetnosti je duševní porucha, která může mít různou dobu trvání (několik vteřin či minut – např. epileptický záchvat; měsíce či léta – např. schizofrenie). Pojem duševní poruchy nelze definovat s konečnou platností, neboť jeho

⁷² Znalecké vyšetření se zpravidla provádí formou ambulantní; v obtížných případech může soud nařídít pozorování pachatele trestného činu ve zdravotnickém zařízení po dobu nejvýše 2 měsíců, výjimečně lze toto pozorování prodloužit na 3 měsíce. Posuzovaný jedinec může být takto vyšetřen i ve složitých záležitostech občanskoprávních. Srov. Pavlovský, P. a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vyd. Praha: Grada, 2009. s. 15.

obsah se mění s pokrokem psychiatrické vědy a s rozvojem léčení. Tzv. *psychologickým kritériem* nepřičetnosti je nedostatek schopnosti rozumové (tzv. schopnosti rozpoznávací), nebo schopnosti ovládací (určovací). Samotné konstatování duševní poruchy ještě nezbavuje trestní odpovědnosti – duševní porucha musí mít forezní (soudní) dopad (pojem přičetnosti není identický s pojmem duševní zdraví nebo normalita).⁷³ Jedinec zcela nepřičetný, který trpí duševní poruchou, a spáchal čin jinak trestný, je zpravidla podroben ochrannému léčení (zvláště v případě, kdy je jeho pobyt na svobodě pro společnost nebezpečný). Podle povahy jeho nemoci a léčebných možností soud uloží ochranné léčení *ústavní* nebo *ambulantní*.

Samostatně uložené *ústavní* ochranné léčení probíhá zpravidla v léčebných ústavech, na lůžkových odděleních státních zdravotnických zařízení – *psychiatrických léčeben*. Na lůžková oddělení přicházejí klienti s rozvinutějšími příznaky např. závislosti, které jsou často spojeny se sekundárními somatickými komplikacemi a taktéž se sociálně závažnějším selháním, které platí vždy u ochranného léčení.⁷⁴ Pro potřeby soudu je v psychiatrických léčebnách možno realizovat i ústavní pozorování posuzované osoby. Ústavní forma léčby poskytuje větší časový prostor pro práci s daným jedincem v porovnání s ambulantní léčbou. Dává možnost sledovat jednání klienta v různých každodenních situacích. K dispozici jsou reference z jednání s širším okruhem lidí, zprávy od dalších odborníků – lékařů, rehabilitačních pracovníků, terapeutů. To umožňuje vytvořit si komplexnější obraz klienta. Určitým způsobem rušivě vystupuje okolnost, že je klient vytržen ze svého sociálního prostředí.

Samostatně uložené *ambulantní* ochranné léčení je nařizováno v případech méně závažných, kdy je zřejmé, že touto formou bude naplněn účel léčení. Ambulantní ochranné léčení je vykonáváno ve státních *zdravotnických zařízeních* či v zařízeních nestátních, jejichž provozovateli jsou různá občanská sdružení, nadace i soukromé osoby.

⁷³ Srov. Pavlovský, P. a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vyd. Praha: Grada, 2009. s. 16.

⁷⁴ Srov. Černíková, V. *Sociální ochrana. Kriminologický pohled na terciární prevenci*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie České republiky, 2005. s. 113.

Ambulantní léčba nabízí kontakt, který je ve srovnání s pobytovou léčbou méně intenzivní (možnosti kontaktu klienta s lékařem jsou limitovány rozsahem návštěv ambulance). Není možno pracovat týmově, vidět klienta v dalších činnostech a také získané informace ověřit. Na druhé straně klient není vytržen ze svého sociálního prostředí a v rámci terapeutického vztahu v ambulantním léčení lze pozitivně využít pro léčení podněty z reálného sociálního prostředí.⁷⁵

Nelze říci, která forma ochranného léčení (ústavní, nebo ambulantní) je lepší či horší. Vždy je nutné individuální posouzení konkrétního pachatele a jeho celkové situace (posouzení jeho osobnosti, stupně nebezpečnosti pro společnost, stupně závažnosti jeho duševní poruchy či míry závislosti atd.) před rozhodnutím, která forma léčení bude pro něj vhodnější a přinese větší výsledný efekt.

vedle trestu

→ *Nedobrovolný klient, kterému soud uložil TREST ... ZA SOUČASNÉHO ULOŽENÍ OCHRANNÉHO LÉČENÍ*

Nejčastěji se ochranné léčení kombinuje s VTOS – a to v případě pouhé zmenšené přičetnosti pachatele.

Zmenšená přičetnost nevylučuje trestní odpovědnost, avšak odůvodňuje zvláštní přístup k pachateli. Podle TZ – „Jestliže pachatel spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti, který si, a to ani z nedbalosti, nepřivodil vlivem návykové látky, přihlédně soud k této okolnosti při stanovení druhu trestu a jeho výměry.“⁷⁶ Má-li soud za to, že by vzhledem ke zdravotnímu stavu takového pachatele bylo možno za současného uložení ochranného léčení dosáhnout možnosti jeho nápravy i trestem kratšího trvání, sníží soud trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby a uloží zároveň ochranné léčení.⁷⁷

Byl-li vedle ochranného léčení uložen trest odnětí svobody, ochranné léčení se vykonává zpravidla po nástupu VTOS *ve věznicích*.

⁷⁵ Srov. Černíková, V. *Sociální ochrana. Kriminologický pohled na terciární prevenci*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie České republiky, 2005. s. 113.

⁷⁶ Cit. § 40 odst. 1 TZ.

⁷⁷ Srov. § 40 odst. 2 TZ.

V případě léčení ústavního ve specializovaných odděleních věznic zřízených generálním ředitelem VS. Vnitřní řád, obsah a formy aplikovaných programů zacházení zásadně zohledňují zdravotní stav odsouzených a léčebný režim ochranného léčení. Ochranné léčení v ambulantní formě zajišťují poradny zřízené ve věznicích určených generálním ředitelem VS.⁷⁸ Nepostačí-li délka VTOS ve věznicích ke splnění účelu ochranného léčení, soud může rozhodnout o jeho pokračování ve zdravotnickém zařízení poskytujícím ústavní nebo ambulantní péči.

Další možností je vykonat ochranné léčení ještě před nástupem do VTOS, nejméně často se ochranné léčení vykonává až po VTOS. Tuto problematiku ještě vysvětlím dále v textu.

při upuštění od potrestání

→ ***Nedobrovolný klient, kterému soud uložil UPUŠTĚNÍ OD POTRESTÁNÍ ZASOUČASNÉHO ULOŽENÍ OCHRANNÉHO LÉČENÍ***

Má-li soud za to, že ochranné léčení zajistí nápravu pachatele, který spáchal trestný čin ve stavu *zmenšené přičetnosti* nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou (ne však pod vlivem návykové látky!), a ochranu společnosti lépe než trest, může upustit od potrestání tohoto pachatele a zároveň mu uložit ochranné léčení.⁷⁹

Ochranné léčení je časově omezeno dobou 2 let. Před skončením této doby soud přezkoumává, jestli je ochranné léčení i nadále účelné (jeho účel je splněn, jsou-li u léčené osoby dosažené předpoklady stability léčebných výsledků a pominuta nebezpečí závažné problematičnosti tohoto jedince pro okolí). Soud rozhoduje o ukončení ochranného léčení na základě odborného posudku. V případě, že je ochranné léčení stále nutné, prodlouží jej soud maximálně o další 2 roky, a to dokonce opakovaně (vždy však nejvíce o další 2 roky). Realizace ochranného léčení naráží však v praxi na ekonomické problémy, neboť jde o finančně velmi náročnou činnost.

⁷⁸ Srov. § 99-100 vyhlášky č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů (dále ŘVTOS).

⁷⁹ Srov. § 47 odst. 1 TZ.

Efektivita ústavního a ambulantního léčení je ovlivněna značnou měrou spoluprací s rodinou, ale i širším sociálním prostředím, do kterého se má jedinec vrátit. Jedním ze základních problémů v souvislosti s účelností ochranného léčení je motivace k léčbě. Pokud nejsou klienti psychiatrických léčeben dostatečně motivováni ke spolupráci při jejich léčebných programech, zásadně nedochází k naplnění účelu ochranného léčení a po propuštění páchají opětovně trestnou činností.

V případě, kdy následuje VOL až po odpykání trestu odnětí svobody (byl-li vedle ochranného léčení současně uložen i nepodmíněný trest odnětí svobody), může pachatel přemístění z věznice do psychiatrické léčebny pociťovat jako neoprávněné pokračující zbavení osobní svobody a může úmyslně nespolupracovat. Proto je žádoucí, když se ochranné léčení vykoná *během* nebo ještě *před* VTOS. Nový trestní zákoník tento praktický požadavek respektuje – ústavní ochranné léčení se má vykonávat *současně* s VTOS ve věznici, a když to nelze uskutečnit, tak *před* nástupem do VTOS; ambulantní ochranné léčení se má vykonávat taktéž *během* VTOS ve věznici, jestliže to nelze uskutečnit, tak se má vykonat až *po* VTOS (v tomto případě to však není kontraproduktivní, jelikož ambulantní léčení nezabavuje pacienta osobní svobody). Dalším motivujícím prvkem v TZ je řádné vykonání ochranného opatření (léčení, zabezpečovací detence, výchovné opatření) jako podmínka pro zahlazení odsouzení. Podle § 105 odst. 7 TZ totiž platí, že i v případě, že uplynula doba stanovená pro zahlazení odsouzení, odsouzení nelze zahladit, nebylo-li dosud vykonáno nebo jinak ukončeno uložené ochranné opatření. Posledním důležitým motivačním prvkem v TZ, je okolnost, která je zohledňována při podmíněném propuštění, kdy dle § 88 odst. 3 TZ soud při podmíněném propuštění přihlédne také k projevenému postoji odsouzeného k výkonu ochranného léčení.

Ústavní ochranné léčení může soud změnit dodatečně na léčení ambulantní (a naopak) či na zabezpečovací detenci (to působí také motivačně).

Ústavní léčení lze změnit na ambulantní za podmínky dosažení příznivých změn v léčbě pacienta. Rozhodnutí soudu o této změně předchází požádání o převedení léčení na ambulantní vedoucím odborným lékařem a zhodnocení dosažených změn odborným znalcem.

Změna ústavního léčení na zabezpečovací detenci se provádí v případech, kdy je zjevné, že ochranné léčení nesplní svůj účel (především s ohledem na negativistický postoj pachatele k tomuto léčení).

Podle druhu může být ochranné léčení *protialkoholní, protidrogové/protitoxikologické, psychiatrické, sexuologické* nebo *kombinované*. Nyní pojednám o každém druhu zvlášť, přičemž se zaměřím na podstatné a charakteristické rysy každého druhu léčení. Kombinovaným léčením se však samostatně zabývat nebudu, jelikož se jedná o různou kombinaci ostatních druhů léčení.

9.1) *Nedobrovolný klient, kterému soud uložil OCHRANNÉ LÉČENÍ PROTIALKOHOLNÍ*

Alkohol je nejčastěji užívanou psychoaktivní látkou. Pod vlivem alkoholu se může jedinec dopustit snad všech trestných činů, které TZ uvádí. Ve stavu akutní alkoholové intoxikace se často jedná o trestné činy násilné povahy – např. vražda (§ 140 TZ), ublížení na zdraví (§ 146 TZ), rvačka (§ 158 TZ), loupež (§ 173 TZ), porušování domovní svobody (§ 178 TZ), sexuální nátlak (§ 186 TZ), krádež (§ 205 TZ), násilí proti úřední osobě (§ 325 TZ), výtržnictví (§ 358 TZ). Osobnostní změny související s pravidelnou konzumací většího množství alkoholu (např. rozvíjející se alkoholová demence) mohou vést k takovým trestným činům jako je např. zanedbání povinné výživy (§ 196 TZ), ohrožování výchovy dítěte (§ 201 TZ), případně podání alkoholu dítěti (§ 204 TZ). Existují trestné činy, které požití alkoholu (i jiné návykové látky) dokonce předpokládají, tj. trestný čin ohrožení pod vlivem návykové látky (§ 274 TZ) a trestný čin opilství (§ 360 TZ).

Jedinec může být souzen pro trestný čin opilství tehdy, jestliže se přivede do stavu nepřičetnosti (i z nedbalosti) požitím nebo aplikací návykové látky (alkoholu i jiné nealkoholové drogy) a v tomto stavu se dopustí činu jinak trestného. Trestní sazba činí 3 roky až 10 let. Dopustí-li se však činu jinak trestného, na který zákon stanovuje mírnější trestní sazbou, bude potrestán v rámci tohoto zákonem stanoveného mírnějšího rozpětí.⁸⁰ V praxi se často trestný čin opilství uplatňuje v souvislosti s řízením motorových vozidel pod vlivem alkoholu. S tím souvisí další trestný čin – neposkytnutí pomoci řidičem dopravního prostředku (§ 151 TZ).

Osoby, které spáchaly trestný čin pod vlivem alkoholu (nebo i v opojení jiných omamných látek), jsou trestně odpovědné, a proto lze ochranné protialkoholní léčení uložit pouze vedle trestu (nelze upustit od potrestání). Uložené ochranné protialkoholní léčení má předejít páchání další trestné činnosti pod vlivem alkoholu u daného jedince

⁸⁰ Srov. § 360 odst. 1 TZ.

v budoucnosti (individuální prevence).

Vhodnost uložení ochranného léčení se posuzuje zvláště tehdy, dopustí-li se trestného činu pod vlivem alkoholu jedinec s diagnózou alkoholové závislosti. Pro pozitivní efekt léčby je však nutný alespoň částečně souhlasný postoj pachatele. Pokud se již několikrát neúspěšně léčil a další léčbu odmítá, pak je naděje na úspěch opakovaného terapeutického pokusu mizivá. Jde-li o jedince dosud neléčeného a s kladným postojem k léčbě, doporučují soudní znalci zpravidla léčbu ambulantní. Pokud v minulosti selhala, mohou znalci navrhnout léčbu ústavní. Znalci přihlížejí i k osobnosti posuzovaného; v případě hrubých povahových odchylek od normy bývají vyhlídky na dobrý výsledek horší, v případech asociálních jedinců spíše nulové.⁸¹ Ochranné protialkoholní léčení může být tedy na doporučení znalců nařízeno jako ambulantní nebo ústavní, přičemž se provádí buď ve věznici (vedle VTOS), nebo ve zvláštním oddělení psychiatrické léčebny.

Léčení alkoholismu je založeno na psychoterapii, jejímž cílem je pacienta podrobně seznámit s problematikou alkoholismu a dovést ho k náhledu a abstinenci. Probíhá převážně jako psychoterapie skupinová, na níž se do určité míry účastní i rodinní příslušníci a vyléčení pacienti.⁸² Sociální pracovník spolu s dalšími členy týmu napomáhá tomu, aby klienti hovořili otevřeně o svých problémech, sdíleli je se skupinou a byli schopni je adekvátně zpracovat. U ústavní léčby hraje velkou roli též režimová terapie a tělesná výchova. Při výkonu ústavní protialkoholní léčby se jasně vytyčují hranice dovoleného chování. Velký důraz se klade na dodržování pravidel, na spolehlivost. Většinou se užívá bodovací systém, podle něhož je pravidelně hodnoceno chování pacientů a v závislosti na celkové bilanci dobrých a špatných bodů jsou jim přiznávány výhody, resp. ztrácejí přístup k výhodám. Zařízení se snaží zcela vyloučit možnost pokračujícího abúzu (nadužívání) alkoholu, proto je striktně podrobováno kontrole jak chování pacientů, tak jejich osobní majetek.

Na rozdíl od „běžné“ zpravidla tříměsíční ústavní léčby, trvá soudně nařízená protialkoholní léčba mnohem déle – do té doby, než splní svůj účel. Trvání ochranného protialkoholního (též protidrogového) léčení může být ukončeno, jakmile se během jeho výkonu zjistí, že jeho účelu nelze dosáhnout. Je-li přitom nebezpečí, že odsouzený spáchá další trestný čin, soud v rozhodnutí o propuštění z ochranného léčení uloží

⁸¹ Srov. Pavlovský, P. a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vyd. Praha: Grada, 2009. s. 62.

⁸² Srov. Malá, E.; Pavlovský, P. *Psychiatrie. Učebnice pro zdravotní sestry a další pomáhající profese*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010. s. 53.

odsouzenému dohled probačního úředníka nad jeho chováním (až na dobu 5 let).⁸³

9.2) Nedobrovolný klient, kterému soud uložil OCHRANNÉ LÉČENÍ PROTIDROGOVÉ/ PROTITOXIKOLOGICKÉ

Stejně jako v případě požití většího množství alkoholu, tak i pod vlivem nealkoholové návykové látky (drogy), se může jedinec dopustit mnoha druhů trestných činů. Avšak existují trestné činy, které s návykovými psychotropními látkami přímo souvisí – nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a jedy (§ 283 TZ), přechovávání omamné a psychotropní látky a jedu (§ 284 TZ), nedovolené pěstování rostlin obsahujících omamnou nebo psychotropní látku (§ 285 TZ), výroba a držení předmětu k nedovolené výrobě omamné a psychotropní látky a jedu (§ 286 TZ) a šíření toxikomanie (§ 287 TZ). V případě trestného činu ohrožení pod vlivem návykové látky (§ 274 TZ) a opilství (§ 360 TZ) může jít i o intoxikaci alkoholem.

Pokud pachatel spáchal trestný čin pod vlivem psychotropní látky nebo v souvislosti s jejím zneužíváním, zvažuje soud nařízení ochranného léčení (vždy vedle trestu, od potrestání nelze upustit), zpravidla na základě znaleckého psychiatrického posudku.

V posudku jedince s diagnostikovanou závislostí na psychoaktivní látce znalci přihlíží i k motivaci k léčbě. Pokud takovému jedinci motivace chybí a struktura jeho osobnosti je nepříznivá, léčba se nedoporučuje, neboť její výsledek by byl vysoce pravděpodobně nulový. Ze stejného důvodu může soud na návrh psychiatrického zařízení ochrannou léčbu protidrogovou (i protialkoholní) předčasně ukončit.⁸⁴

Závislé osoby jsou požíváním drogy psychicky i tělesně devastovány, a proto často nemají dostatečnou motivaci a vůli k léčení a celkové změně své problémové situace. Terapie drogových závislostí je proto obtížná a dlouhodobá, přičemž výsledky nebývají příliš optimistické.

Nejčastěji ukládaným ochranným protidrogovým léčením je léčení *v ústavní formě* (ambulantní léčba by totiž byla v mnohých případech nedostatečná). V léčebných zařízeních je role klienta spojena s určitým očekáváním – např. se očekává, že klient uznává, že má nějaké problémy (zejména s drogami), je schopen o nich hovořit, unese

⁸³ Srov. § 99 odst. 6 TZ.

⁸⁴ Srov. Pavlovský, P. a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vyd. Praha: Grada, 2009. s. 17.

odlišný názor a dokáže projevit vlastní, dodržuje řád apod. Jako u každé role je plnění či neplnění těchto očekávání spojeno s určitými sankcemi (buď pozitivními, nebo negativními).⁸⁵ Základem léčby je program obsahující skupinovou terapii, sociální práci, farmakoterapii, program prevence relapsu (návratu k užívání psychoaktivní látky) a rehabilitační aktivity (pracovní terapie, sportovní aktivity, zátěžové programy a trénink sociálních dovedností).

V případě, že je vedle ochranného protidrogového léčení uložen i trest odnětí svobody, vykonává se ochranné léčení **během VTOS** ve *specializovaných odděleních pro výkon ochranného protitoxikomanického léčení* (takové oddělení má např. věznice Opava, Rýnovice, Znojmo), které jsou součástí tzv. *bezdrogové zóny* věznice (bezdrogová zóna je zřízena ve většině věznic v ČR, dokonce 2 bezdrogové zóny má věznice Drahonice – fotografie věznice Drahonice viz příloha 8). V bezdrogové zóně je minimalizována možnost přísunu drog. Odsouzeným při VOL se poskytuje standardní komplexní léčebný program, jaký je poskytován v léčení ve státních zdravotnických zařízeních. Obsahuje část farmakologickou, psychoterapeutickou a resocializační (tyto části jsou v různé míře propojeny). Nedostatkem je však absence udržovací léčby či doléčovacích programů, do kterých by mohli pacienti nastoupit po absolvování léčby ve specializovaných odděleních. Ve věznicích jsou však zřízeny protidrogové poradny, které může navštívit každý vězeň, jsou otevřené pro každého. Ve věznici Všehrdy (fotografie věznice Všehrdy viz příloha 8) je dokonce zřízeno specializované oddělení pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti a chování, způsobenou užíváním psychotropních látek.

Ambulantní léčba, která neprobíhá během VTOS, je vhodná pouze u těch klientů, kteří jsou sociálně stabilizováni a mají možnost stabilního bydlení v nedrogovém prostředí. Rodina klienta by měla být podpůrná. Klient by měl zvládnout nároky ambulantního kontaktu (tzn. přijít na určité místo ve stanovenou hodinu).

9.3) Nedobrovolný klient, kterému soud uložil OCHRANNÉ LÉČENÍ PSYCHIATRICKÉ

V oblasti trestního práva se setkáváme s nemocnými, kteří se pod vlivem duševní poruchy dopustí trestného činu. Neexistují trestné činy, které by byly typické

⁸⁵ Srov. Matoušek, O. a kol. *Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 220.

právě pro jedince s duševní poruchou. Existuje obrovské množství duševních poruch, a proto se jejich nositelé mohou dopustit těch nejrůznějších deliktů. Nebudu zde proto zmiňovat žádné konkrétní trestné činy, kterých se tito jedinci dopouští (mohou to být teoreticky všechny trestné činy, které TZ uvádí).

Znalci z oboru psychiatrie hodnotí, zda v okamžiku páchaní trestného činu mohl pachatel rozpoznat společenskou nebezpečnost svého jednání a toto jednání ovládat. Závěry znaleckého posouzení mohou soudu pomoci v rozhodnutí, zda pachatel jednal ve stavu *příčetnosti*, *zmenšené příčetnosti*, nebo *nepříčetnosti*. Zvláštní předpisy existují pro posouzení zdravotní způsobilosti k řízení motorového vozidla, držení střelné zbraně, umělého přerušování těhotenství v souvislosti s duševní poruchou nebo pro posouzení výkonu rodičovských práv.⁸⁶ Já se však zabývám trestním právem, které řeší situace, kdy se duševně nemocný nějakého protiprávního činu již dopustil. Soud velice často takovým pachatelům uloží ochranné psychiatrické léčení (a to buď samostatně – byl-li pachatel pro svou nepřičetnost zbaven trestní odpovědnosti; nebo při upuštění od potrestání; nebo i vedle trestu).

Výkon psychiatrického ochranného léčení se provádí buď ve věznici (v případě, kdy byl pachateli uložen zároveň trest odnětí svobody), nebo v psychiatrické léčebně. K užívaným metodám léčby patří farmakoterapie, psychoterapie, pracovní-rehabilitační a sportovní aktivity. Kromě léčby psychických poruch bývá léčba zaměřena také na sociální a pracovní rehabilitaci.

Jak už jsem se zmínila, duševně nemocní představují velmi heterogenní skupinu, jelikož existuje velké množství jednotlivých druhů duševních poruch. V současnosti pro ČR platná Mezinárodní klasifikace nemocí MNK 10 rozpoznává tyto kategorie zvané oddíly⁸⁷:

- # F00 – F09 Organické duševní poruchy včetně symptomatických
- # F10 – F19 Poruchy duševní a poruchy chování způsobené užíváním psychoaktivních látek
- # F20 – F29 Schizofrenie, poruchy schizotypální a poruchy s bludy
- # F30 – F39 Afektivní poruchy (poruchy nálady)
- # F40 – F48 Neurotické, stresové a somatoformní poruchy

⁸⁶ Srov. Malá, E.; Pavlovský, P. *Psychiatrie. Učebnice pro zdravotní sestry a další pomáhající profese*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010. s. 120.

⁸⁷ Srov. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Du%C5%A1evn%C3%AD_nemoc> ze dne 11. 3. 2011.

- # F50 – F59 Syndromy poruch chování, spojené s fyziologickými poruchami a somatickými faktory
- # F60 – F69 Poruchy osobnosti a chování u dospělých
- # F70 – F79 Mentální retardace
- # F80 – F89 Poruchy psychického vývoje
- # F90 – F98 Poruchy chování a emocí se začátkem obvykle v dětství a v dospívání
- # F99 Neurčená duševní porucha

Každý tento oddíl obsahuje několik kategorií duševních nemocí a poruch chování, dále tyto kategorie obsahují zcela konkrétní poruchy. Nakonec je z toho seznam dlouhý asi na 990 řádků. Celý seznam duševních nemocí a poruch chování najdete v příloze 4. V seznamu jsou i poruchy týkající se sexuální oblasti, např. poruchy sexuální preference (parafilie) či poruchy pohlavní identity. Z hlediska MKN 10 se tedy i v případě sexuálních deviací jedná o duševní poruchu (přesněji o poruchu osobnosti a chování u dospělých). Pro zajímavost uvádím v příloze 5 symptomy (příznaky) duševních poruch. Mezinárodní klasifikace nemocí MNK 10 představuje základní rozdělení duševních poruch a poruch chování. Toto rozdělení umožňuje na základě jasně stanovených pravidel stanovit u pacienta konkrétní diagnózu. Nicméně, jak v oblasti zdravotní péče o duševně nemocné, tak především v oblasti sociální, nelze zůstat jen u tohoto popisného přístupu. Je to jen první krok. Je samozřejmě vhodné vědět, v jaké diagnostické kategorii se pohybujeme. Abychom však klientovi i s jeho „příznaky“ mohli co nejlépe porozumět, je třeba brát do úvahy jeho naprostou jedinečnost. Nejen jeho symptomy, ale i mechanismus, příčinu jejich vzniku, prostředí, ze kterého k nám klient přichází, jeho zázemí, jeho silné a slabé stránky. Nemocní se stejnou diagnózou dle MNK 10 mohou mít velmi rozdílné životy a prognózy.⁸⁸

9. 4) *Nedobrovolný klient, kterému soud uložil OCHRANNÉ LÉČENÍ SEXUOLOGICKÉ*

Sexuologické ochranné léčení se obvykle ukládá pachatelům trestných činů se sexuálním motivem (sexuální delikty), tzn., takových trestných činů, které nějakým způsobem souvisí s pohlavním vzrušením pachatele. Přitom musí být splněna podmínka, že pachatel trpí nějakým druhem sexuální poruchy.

⁸⁸ Srov. Mahrová, G.; Laštovica, M. *Psychiatrické minimum*. In Gojová, A. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009. s. 75.

Pojem sexuální delikvence se s termínem sexuální deviace překrývá jen zčásti. Ne všechny sexuální deviace jsou postaveny mimo zákon a ne všichni sexuální delikventi jsou zároveň devianty (deviant je ten, kdo dosahuje sexuálního vzrušení na základě neadekvátních představ).⁸⁹ Je důležité znalecky posoudit každého pachatele, u něhož vzniká podezření na sexuální motivaci kriminálního chování – cílem je rozlišit sexuální delikventy na ty, kteří trpí sexuální deviací v pravém slova smyslu, a na ty, kteří se sexuálními delikty dopouštějí v rámci jiné patologie (osobnostní, sociální). Neboť sexuálního deliktu se někdy dopustí osoba s jinou duševní poruchou než „sexuální“ (po sexuální stránce je v pořádku), a proto jí není třeba léčit pro sexuální poruchu, ale spíše je třeba jí uložit psychiatrické ochranné léčení.

Sexuální deviace představují potenciální nebezpečí spíše pro okolí než pro svého nositele. Platí to především o těch nejnebezpečnějších formách sexuálních odlišností – sadismu a agresivním sadismu, patologické sexuální agresivitě, pedofilii, ale částečně i o deviacích pouze společensky obtížných (transvestitismus, exhibicionismus, voyeurismus). Proto existuje pro devianty s kriminálním chováním ohrožujícím psychickou či fyzickou integritu jiných lidí právně ukotvený institut ochranné, tedy nucené léčby.⁹⁰ Včasná diagnostika a léčba sexuálně deviantních pachatelů může být velmi významná i z preventivního hlediska.

Soudně znaleckým posuzováním sexuálně motivované trestné činnosti a posuzováním průběhu a účinnosti sexuologických ochranných léčeb se zabývá soudní sexuologie. Úkolem soudního znalce sexuologa je posoudit, zda je pachatel postižen nějakou sexuální poruchou, zda byly rozpoznávací a ovládací schopnosti podstatně snižené či vymizelé, zda je pobyt pachatele na svobodě ze sexuologického hlediska nebezpečný pro společnost a zda je třeba, aby soud uložil ochranné sexuologické léčení.⁹¹ Pokud jsou rozumové nebo ovládací schopnosti pachatele v důsledku poruchy v sexuální oblasti zeslabené, hodnotí se tento stav jako zmenšená přičetnost a soud k této skutečnosti přihlédne zejména při rozhodování o trestu (může uložit vedle trestu nebo místo trestu ochranné sexuologické léčení).

Lidé s nějakým druhem sexuální poruchy se mohou dopustit spáchání mnoha druhů trestných činů. Nejčastěji to však bývají dle TZ tzv. *trestné činy proti lidské*

⁸⁹ Srov. Netík, K. a kol. *Psychologie v právu. Úvod do forenzní psychologie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1997. s. 79.

⁹⁰ Srov. Weiss, P. *Sexuální deviace. Klasifikace, diagnostika a léčba*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. s. 293.

⁹¹ Srov. Pavlovský, P. a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vyd. Praha: Grada, 2009. s. 166.

důstojnosti v sexuální oblasti, jsou to: znásilnění (§ 185 TZ), sexuální nátlak (§ 186 TZ), pohlavní zneužití (§ 187 TZ), soulož mezi příbuznými (§ 188 TZ), kuplířství (§ 189 TZ), prostituce ohrožující mravní vývoj dětí (§ 190 TZ), šíření pornografie (§ 191 TZ), výroba a jiné nakládání s dětskou pornografií (§ 192 TZ) a zneužití dítěte k výrobě pornografie (§ 193 TZ). K sexuálně motivovaným deliktům mohou patřit též trestné činy stíhané podle dalších paragrafů: vražda⁹² (§ 140 TZ), ublížení na zdraví (§ 146 TZ), mučení a jiné nelidské a kruté zacházení (§ 149 TZ), ohrožení pohlavní nemocí (§ 155 TZ), obchodování s lidmi (§ 168 TZ), zbavení osobní svobody (§ 170 TZ), omezování osobní svobody (např. při frotérských⁹³ či tušérských⁹⁴ aktivitách, § 171 TZ), zavlčení (§ 172 TZ), vydírání (§ 175 TZ), útisk (§ 177 TZ), porušování domovní svobody (§ 178 TZ), dvojí manželství (§ 194 TZ), týrání svěřené osoby (§ 198 TZ), týrání osoby žijící ve společném obydlí (§ 199 TZ), ohrožování výchovy dítěte (§ 201), svádění k pohlavnímu styku (§ 202 TZ), krádež (§ 205 TZ, fetišistická krádež), obecné ohrožení (§ 272 TZ, požáry zakládáné některými pyromany⁹⁵), nebezpečné vyhrožování (§ 353 TZ), nebezpečné pronásledování (tzv. *stalking*, § 354 TZ), výtržnictví (§ 358 TZ, exhibicionistické obnažování se/expozice genitálu na veřejnosti), hanobení lidských ostatků (§ 359 TZ). Tento výčet jistě nebude zcela vyčerpávající, neboť spektrum trestných činů této specifické skupiny pachatelů je široké.

Český model ochranné sexuologické léčby je rozpracován pro ústavní i ambulantní formu. Na ústavní ochranné léčení sexuálních delikventů zpravidla navazuje léčba ambulantní. Soud pacienta propustí do ambulantní léčby, dospěje-li k závěru, že jeho společenská nebezpečnost byla ústavní ochrannou léčbou snížena. U méně nebezpečných sexuálních delikventů bývá nařizována ambulantní ochranná léčba

⁹² Za **sexuální vraždu** jsou považovány takové případy, kdy pachatel usmrtí oběť v souvislosti se svým pohlavním vzrušením. Existují 3 základní podoby sexuální vraždy: 1) Oběť je prudkým útokem skolena eventuálně usmrcena, potom je s ní sexuálně manipulováno. 2) Oběť je napadená, týraná, sexuálně zneužitá a až poté je usmrcena. 3) Oběť je usmrcena po znásilnění jako svědek deliktu. Srov. Pavlovský, P. a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vyd. Praha: Grada, 2009. s. 183.

⁹³ **Frotérismus** je sexuální deviace, kdy je sexuálního vzrušení dosahováno třením se o anonymní, neznámé ženské objekty v tlačenicích (ve frontách, v tramvajích). Srov. Weiss, P. *Sexuální deviace. Klasifikace, diagnostika a léčba*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. s. 45.

⁹⁴ **Tušérství** je sexuální deviace, kdy je sexuálního vzrušení dosahováno doteky intimních míst anonymních ženských objektů. Srov. tamtéž s. 46.

⁹⁵ Při sexuální **pyromanii** (pyrofilii, pyrolagnii, pyropatii) je sexuální vzrušení vyvoláváno ohněm, přičemž je nezdědko spojeno i se zakládáním požárů. Srov. tamtéž s. 102.

přímo.⁹⁶ Schéma možnosti postupu v rámci vyšetřování a léčby sexuálních delikventů v ČR najdete v příloze 6.

Při rozhodování o uložení ochranného léčení a formě léčby mohou napomoci kritéria nebezpečnosti sexuálního delikventa⁹⁷:

- # přítomnost poruchy sexuální preference,
- # věk do 35 roků s výjimkou pedofilů (ti jsou nebezpeční doživotně),
- # chybějící nebo špatně fungující partnerský vztah,
- # již jeden nebo více sexuálních deliktů v anamnéze,
- # mentální defekt,
- # přítomnost asociální poruchy osobnosti nebo smíšené poruchy osobnosti s asociálními rysy,
- # soustavné nadměrné užívání alkoholu (zneužívání jiných návykových psychotropních látek se u sexuálních deliktů často neuplatňuje).

Jsou-li splněna 2 nebo více z výše uvedených kritérií, pak je velmi obtížné provádět ochranné léčení sexuologické ambulantním způsobem a je na místě zvážit uložení ochranného sexuologického léčení ústavní formou.⁹⁸

Dle Weisse je léčba nebezpečných deviantních sexuálních delikventů nutná, přičemž je zaměřená především na prevenci recidivy. Weiss se domnívá, že i léčba nařízená nemotivovaným jedincům proti jejich vůli je humánnějším řešením než jejich pouhá izolace od společnosti v rámci výkonu trestu, a to i za cenu dočasného zákonného omezení jejich práv. Navíc statistiky vykazují, že recidiva sexuálních delikventů, kteří byli podrobena nucené sexuologické léčbě, je nižší než u těch, kteří jsou pouze trestáni.

V českých věznicích existuje pouze jedno specializované oddělení pro sexuální delikventy, a to ve věznici Kuřim (fotografie věznice Kuřim viz příloha 8). Jsou tu umístováni odsouzení, kterým soud uložil VTOS i ústavní sexuologickou léčbu. Mimo věznici se ústavní sexuologické léčení provádí na samostatných sexuologických pracovištích při větších psychiatrických léčebnách nebo v ambulantní formě v sexuologických či psychiatrických ambulancích psychiatrických zařízení. Jednou z velkých předností samostatného sexuologického oddělení je vytvoření specializovaného terapeutického týmu lékařů, psychologů, sociálních pracovníků a

⁹⁶ Srov. Weiss, P. *Sexuální deviace. Klasifikace, diagnostika a léčba*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. s. 285.

⁹⁷ Srov. Pavlovský, P. a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vyd. Praha: Grada, 2009. s. 185.

⁹⁸ Srov. tamtéž s. 185.

sester.

V rámci ochranného léčení se jeví pro základní adaptaci chování sexuálních delikventů jako nejúčinnější komunitní systém oddělení, založený na důsledném režimovém působení, spojený s pevným denním řádem a s přehledným behaviorálním systémem odměn a trestů.⁹⁹ Léčba probíhá formou psychoterapie, jejímiž cíli je získání náhledu, zvyšování osobní odpovědnosti a kompetentnosti pacienta, změna jeho sexuálně nekonformního chování. Psychoterapeutické působení v nejširším slova smyslu může představovat celé spektrum možných aktivit socioterapeutického charakteru, poradenství, individuální i skupinovou psychoterapii, sexuální nácvik, práci s rodinou atd. Specializovanou psychoterapii lze v léčbě sexuálních delikventů aplikovat v individuální i ve skupinové formě.

Kombinace s některou formou biologické terapie (hormonální léčba, psychofarmaka, vzácně i kastrace¹⁰⁰) je věcí individuálního zvážení v každém konkrétním případě. Nejvíce etických námitek přitom bylo vysloveno k terapeutické kastraci. V zásadě se pochybnosti vztahují ke 2 otázkám: 1) zda je kastrace léčbou, nebo spíše trestem a 2) zda se pro ni pacient rozhoduje opravdu dobrovolně.¹⁰¹ Podle českého práva není totiž přípustné pachatelům sexuálně motivovaných trestných činů naříditi, aby se podvolili kastraci. Kastraci lze provést na písemnou žádost pacienta, po doporučení ošetřujícího lékaře a po schválení komisí odborníků (urolog, právník, sexuolog, eventuálně plastický chirurg) jmenovanou ředitelem nemocnice, v níž je zákrok prováděn.¹⁰² Funkčním důsledkem kastrace je výrazný pokles hladiny testosteronu v krvi, jehož následkem je i pokles sexuální apetence na úroveň, kterou je pacient schopen lépe kontrolovat, a

⁹⁹ Srov. Weiss, P. *Sexuální deviace. Klasifikace, diagnostika a léčba*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. s. 219-220.

¹⁰⁰ **Kastrace** (z latinského castratio – vykleštění, odejmutí pohlavních žláz) je chirurgický zákrok, při kterém dojde k vyjmutí (exstirpaci) varlat. Kromě odejmutí varlat lze provést se stejným účinkem i operaci, při níž je odstraněna pouze hormonálně aktivní testikulární tkáň, přičemž kůra varlete, která pohlavní buňky ani hormony netvoří, je ponechána ve skrotu i s nadvarlaty a chámovody (tzv. testikulární pulpektomie). Tato operace má tu výhodu, že ztráta pak není vizuálně tak patrná, což může zmírnit některé její nežádoucí důsledky hlavně v sociální sféře. Při plném odnětí varlat mohou ke kosmetickým účelům sloužit voperované silikonové protézy. Srov. tamtéž s. 258-259.

¹⁰¹ Srov. tamtéž s. 294.

¹⁰² Srov. tamtéž s. 259.

pacient se stává neplodným. Ani kastrovaný muž však není zcela desexualizován.¹⁰³ Výsledky výzkumů efektivity kastrace uvádí příloha 7.

Mezi pacienty, kteří mají ochranné sexuologické léčení uloženo soudem, se mohou vyskytovat zcela nemotivovaní jedinci. Takoví jedinci se vyznačují odmítáním léčby a popíráním svých sexuálních deliktů. Tento typ pacientů je odolný v prosazování osobních zájmů, egocentrický, rezonantní a negativistický. Tito jedinci jsou málo sociabilní, bez zájmu o druhé a často unikají do somatických potíží. Nezapojují se do skupinové dynamiky a jsou na okraji patientského kolektivu.¹⁰⁴ Nedobrovolně, na soudní příkaz, léčení pacienti často projevují odpor v rámci terapeutického procesu. Pokud odpor přetrvává (ať už ve formě otevřené agrese, nebo ve formě pouze formálního dodržování pravidel léčby), znemožňuje pacientovi profitovat z psychoterapie. Necitlivé zpracování odporu pacienta terapeutem během léčby vede k prohloubení tohoto odporu. Spíše je vhodné, když terapeut systematicky demonstruje postoj: „Nejsem tu, abych posuzoval vaši vinu, či nevinu. Chci vám pomoci, aby se podobný problém neopakoval. Je to především ve vašem zájmu.“ Pozvolna pak lze srovnávat objektivní dokumentaci s klientovými postoji, mírně zdůrazňovat kontradikce a pseudologismy.¹⁰⁵

Pro překonávání odporu lze použít několik kognitivně-behaviorálních postupů, použitelných individuálně podle vhodnosti pro konkrétního pacienta¹⁰⁶:

- # *Psychoedukace* – Příkladem může být diskuse o agresi, která je pro většinu pacientů méně závažným tématem než sexualita. Pokud je toto téma diskutováno otevřeně a upřímně, terapeut se může pokusit postupně měnit postoje pacientů v této oblasti.
- # *Posuzování následků* – Akcentováním negativních konsekvencí a zpochybněním pozitivních následků problematického chování může být pacient motivován ke změně. Způsob probírání těchto témat je přitom velmi důležitý a například nadsázka či humor může posílit terapii.
- # *Pozitivní přenálepkování (re-labelling)* – Pacienti jsou často překvapeni, když je jejich problémové chování označeno jako způsob přežití a uchování duševního

¹⁰³ Srov. Zvěřina, J.; Zimanová, J.; Bártová, D. *Katamnézy souboru 84 kastrovaných sexuálních delikventů*. Čs. Psychiat. 97, 1991, s. 28-34.

¹⁰⁴ Srov. Weiss, P. *Sexuální deviace. Klasifikace, diagnostika a léčba*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. s. 290.

¹⁰⁵ Srov. tamtéž s. 292.

¹⁰⁶ Srov. tamtéž s. 245.

zdraví v podmínkách, v nichž se nacházeli. Moralizování nemá v těchto případech žádný efekt, naopak pochvala některých aspektů jejich chování může vést k žádoucím změnám.

- # Použití *analogií a metafor* – vychází z poznání, že je důležité terapeutická poselství interpretovat ve formě, která je pacientovi přístupná (například pokud se zajímá o auta, vysvětlit mu pojem nedostatečné kontroly impulzů na příkladu špatného řidiče, který jezdí příliš vysokou rychlostí a jenž by se měl naučit opatrnějšímu řízení).
- # *Paradoxní intervence* – spočívá v povzbuzení pacienta v tom, aby pokračoval v chování, kvůli kterému byl odsouzen. Předpokládá se přitom, že tento paradoxní přístup, ilustrující absurditu postojů pacienta, může účinně přispět k překonání jeho odporu a k získání náhledu na deviantní problém.

Lékaři zdůrazňují, že zdařilost léčení se neodvíjí jen od léčby medikamentózní, musí být zastoupena ochota spolupracovat, akceptovat režimové prvky léčení, ochota a schopnost určité sebereflexe, ochota a schopnost vynakládat volní úsilí k dosažení změny chování. Není-li tomu tak, pacient s uloženým ochranným léčením právě pro absentující nebo minimální skladbu sociálních dovedností a aktivit (kombinující se s určitými psychickými poruchami, odchylkami od normy) nemůže profitovat z léčení a pak ochranné léčení v těchto případech nenabude účelu a není zabezpečena ochrana společnosti před důsledky jeho chování.¹⁰⁷ Zvláště u nespolupracujících pacientů (*nedobrovolných klientů*) se realizace ochranné sexuologické léčby stává velmi problematickou. Nespolupracující pacienti narušují léčebný režim a ohrožují společnost útěky ze zdravotnických zařízení. Tyto důvody vedly k zavedení zabezpečovací detence v novém trestním zákoníku (dále je třeba zajistit účinný dohled policie a probačních soudních úředníků nad ambulantně léčenými pacienty sexuálně motivovaných trestných činů).

¹⁰⁷ Srov. Černíková, V. *Sociální ochrana. Kriminologický pohled na terciární prevenci*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie České republiky, 2005. s. 116.

10) Nedobrovolný klient, kterému soud uložil ZABEZPEČOVACÍ DETENCI (ochranné opatření)¹⁰⁸

Po vzoru některých zahraničních právních úprav (například německé) byla mezi ochranná opatření v novém trestním zákoníku ČR zařazena zabezpečovací detence. Důvodem byly především obtíže vznikající při VOL u nepřizpůsobivých odsouzených (agresorů, sexuálních sadistů a dalších); zabezpečovací detence by měla nastoupit tam, kde už ochranné léčení nestačí (předchází se tím recidivám zejména u pachatelů postižených sexuální poruchou, kteří při léčbě nejsou schopni nebo ochotni řádně spolupracovat). Obecně platí, že zabezpečovací detence je určena osobám s vysokou mírou nebezpečnosti pro společnost, jejichž duševní stav trvale i dočasně způsobuje, že se dopouštějí závažné trestné činnosti, a hrozí, že se budou takového jednání dopouštět i v budoucnu.

Podle TZ může soud uložit tzv. *zabezpečovací detenci*, jestliže lze předpokládat, že uložení trestu nebo ochranného léčení pachateli (s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na pachatele) by nevedlo k dostatečné ochraně společnosti, přitom může jít o tyto pachatele¹⁰⁹:

- # pachatel, který spáchal čin jinak trestný naplňující znaky zvláště závažného zločinu, není pro *nepříčetnost* trestně odpovědný, jeho pobyt na svobodě je nebezpečný;
- # pachatel, který spáchal zločin ve stavu vyvolaném *duševní poruchou* a jeho pobyt na svobodě je nebezpečný;
- # pachatel, který se oddává *zneužívání návykové látky*, znovu spáchal zvláště závažný zločin, přestože již byl pro zvláště závažný zločin spáchaný pod vlivem návykové látky nebo v souvislosti s jejím zneužíváním odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nejméně na 2 roky.

V praxi se zabezpečovací detence ukládá zejména sexuálním deviantům multirecidivistům, u nichž prokazatelně opakovaně selhala ochranná léčba, a těm pachatelům společensky nežádoucích činů, kteří odmítají ochranné léčení a přitom zůstávají nadále společensky velmi nebezpeční. Již samo zavedení nového ochranného opatření zabezpečovací detence je skutečností, která působí všeobecně motivačně na

¹⁰⁸ Nebude-li řečeno jinak, vycházím u tohoto typu *nedobrovolného klienta* ze zákona č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence (dále jen ZVZD).

¹⁰⁹ Srov. § 100 odst. 1, 2 TZ.

pachatele projevující negativní postoj k ústavnímu ochrannému léčení, neboť zabezpečovací detence může být uložena na rozdíl od ochranného léčení na dobu neurčitou (trvá tak dlouho, pokud to vyžaduje ochrana společnosti – může tedy trvat až doživotně, jestliže povaha choroby či poruchy nedovolí propuštění) a soud může ústavní ochranné léčení dodatečně změnit na zabezpečovací detenci (pokud nebude jedinec s uloženým ochranným léčením dodržovat ústavní režim a požadavky léčby). Naopak, pokud bude nebezpečný pachatel motivován ke změně svého postoje k léčbě, může soud změnit zabezpečovací detenci na ústavní ochranné léčení. Podle § 100 odst. 5 TZ má soud povinnost nejméně jednou za 12 měsíců a u mladistvých jednou za 6 měsíců přezkoumat, zda důvody pro její další pokračování ještě trvají.

Zabezpečovací detence se v soudní praxi ukládá také vrahům, kteří mají v životní historii předchozí násilnou trestnou činnost, a kteří jsou posouzeni jako nebezpeční. V těchto případech totiž neexistuje téměř žádná nebo jen velmi malá pravděpodobnost účinnosti běžných programů zacházení ve VTOS.

Rada Evropy již od 90. let proklamuje opuštění ideje, že výkon trestu by měl být plně terapeutický, neboť praxe potvrdila, že ne všichni odsouzení mohou být plně resocializováni a že zacházení závisí na jedincově ochotě a schopnosti spolupracovat. Proto platí, že byť je v trestu a tím více v ochranném opatření spatřováno sociální opatření s preventivním působením do budoucna, může být jeho cílem vyloučení pachatele ze společnosti. Právě tento přístup se plně projevuje v zabezpečovací detenci. U detence totiž převažuje ochrana společnosti nad rehabilitačním či resocializačním působením.¹¹⁰ Osoba, jíž je detence uložena, je umístěna do uzavřeného zařízení – detenčního ústavu se zvláštní ostrahou, přičemž však není vyloučeno působení na ni léčebnými, psychologickými, pedagogickými, rehabilitačními a činnostními programy se záměrem dosáhnout u těchto osob takové míry ochoty a spolupráce, která by umožnila změnu uložené zabezpečovací detence v ústavní ochranné léčení, po jehož úspěšném vykonání by se taková osoba mohla opět včlenit do společnosti.

Zabezpečovací detenci může soud uložit:

samostatně

→ *Nedobrovolný klient, který ve stavu nepřičetnosti spáchal čin jinak*

¹¹⁰ Srov. Válková, H.; Stočesová, S. *Detence. Nový způsob ochrany společnosti před nebezpečnými pachateli? Trestněprávní, trestněpolitická a kriminologická perspektiva*. 1. vyd. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2005. s. 9-10.

trestný, a kterému SOUD ULOŽIL ZABEZPEČOVACÍ DETENCI

vedle trestu

→ *Nedobrovolný klient, kterému soud uložil TREST ... ZA SOUČASNÉHO ULOŽENÍ ZABEZPEČOVACÍ DETENCE*

Byla-li zabezpečovací detence uložena vedle nepodmíněného trestu odnětí svobody, vykoná se po výkonu nebo jiném ukončení trestu odnětí svobody. Byl-li uložen nepodmíněný trest odnětí svobody v době VZD, její výkon se na dobu výkonu takového trestu odnětí svobody přerušuje. Po skončení VTOS se pokračuje ve VZD.¹¹¹

při upuštění od potrestání

→ *Nedobrovolný klient, kterému soud uložil UPUŠTĚNÍ OD POTRESTÁNÍ ZA SOUČASNÉHO ULOŽENÍ ZABEZPEČOVACÍ DETENCE*

Soud může upustit od potrestání pachatele, který spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou (ale ne pod vlivem návykové látky!), a zároveň mu uložit zabezpečovací detenci – lze-li očekávat, že by uložené ochranné léčení (s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na pachatele) nevedlo k dostatečné ochraně společnosti. Soud přitom předpokládá, že zabezpečovací detence zajistí ochranu společnosti lépe než trest.¹¹²

Zabezpečovací detence se vykonává v ústavech pro VZD, které spravuje VSČR. Jedná se o ústavy se zvláštní ostrahou a s léčebnými, psychologickými, vzdělávacími, pedagogickými, rehabilitačními a činnostními programy. Účelem VZD je ochrana společnosti a terapeutické a výchovné působení na osoby ve VZD (dále jen „chovanci“). Vnější a vnitřní ostrahu ústavu, kontrolu došlých zásilek určených chovancům, eskortní službu a dodržování stanovených podmínek ve VZD zajišťuje VS. Dozor nad chovanci vykonávají zaměstnanci VS (příslušníci VS a odborní zaměstnanci).

Detenční ústavy jsou v současnosti v České republice dva, a to v Brně a Opavě (viz příloha 9). V Brně disponuje ústav 48 místy, v Opavě jich je připraveno dalších 150. Ústavy umožňují umístování chovanců po jednom, maximálně po dvou na pokoji při

¹¹¹ Srov. § 100 odst. 3 TZ.

¹¹² Srov. 47 odst. 2 TZ.

zachování 6 m² na osobu.¹¹³ V současné době může být zabezpečovací detence uložena dospělému pachateli i mladistvému. V budoucnu se však předpokládá zřízení detenčního ústavu i pro dětské vrahy (viz příloha 9).

Při umístění do ústavu musí být chovanec seznámen se všemi svými právy a povinnostmi a s vnitřním řádem ústavu. Při nástupu do ústavu se provede osobní prohlídka chovance a poté je zařazen do přijímacího oddělení, kde je povinen se podrobit vstupní lékařské prohlídce. V ústavu se umísťují odděleně muži od žen, chovanci mladší 19 let od dospělých a chovanci s duševní poruchou od ostatních. Odborná komise provádí zařazování chovanců do skupin, přičemž přihlíží zejména k jejich pohlaví, věku, zdravotnímu stavu, charakteristice osobnosti a předchozí trestné činnosti. Odbornou komisi jmenuje ředitel ústavu z odborných zaměstnanců ústavu. Členy této komise jsou nejméně 2 lékaři, z toho 1 musí být psychiatr, a dále psycholog, speciální pedagog a právník. Při zařazování chovance do určitého programu odborná komise přihlédne ke stanovisku chovance. Chovanec je povinen se ve skupině, do které byl zařazen, účastnit konkrétních činností v léčebných, psychologických, vzdělávacích, pedagogických, rehabilitačních a činnostních programech. Každý program obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na chovance, metody zacházení s chovancem směřující k dosažení tohoto cíle a způsob a četnost hodnocení. Součástí programu chovance je také určení způsobu zaměstnávání chovance, jeho účasti na pracovní terapii, vzdělávání nebo jiné náhradní činnosti. Pokud u chovance přichází v úvahu více variant programu, je mu umožněn výběr.

Ve VZD je chovanec hodnocen podle motivačního a hodnotícího systému, kdy samo hodnocení probíhá prostřednictvím tzv. bodového systému. V rámci bodového systému se hodnotí plnění programu vytvořeného při nástupu do VZD pro jednotlivé chovance společně s dodržováním režimu. Odborná komise zpracuje vždy po 3 měsících VZD komplexní zprávu o stavu chovance obsahující vyhodnocení účinku dosavadních programů. Vždy se při tom zaměří na otázku prognózy dalšího vývoje chovance z hlediska případné změny zabezpečovací detence na ochranné léčení. V případě, že odborná komise shledá na základě návrhu odborného zaměstnance, že pominuly důvody pro další trvání zabezpečovací detence, vypracuje o tom zvláštní podrobnou zprávu, kterou předloží řediteli ústavu s doporučením na propuštění chovance ze zabezpečovací detence, nebo na změnu zabezpečovací detence na ochranné

¹¹³ Srov. <<http://tema.novinky.cz/detencni-ustav>> ze dne 17. 1. 2011.

lčení. Pokud ředitel s doporučením odborné komise souhlasí, podá návrh na propuštění chovance ze zabezpečovací detence, nebo její změnu na ochranné léčení okresnímu soudu, v jehož obvodu se zabezpečovací detence vykonává (v případě, že se ředitel s doporučením odborné komise neztotožní, zašle tomuto soudu zprávu odborné komise společně s vlastním stanoviskem). Soud se při rozhodování o ukončení zabezpečovací detence zabývá primárně postojem chovance vůči uloženému programu a jeho plněním. Zde je možné spatřovat velký motivační prvek pro chovance k plnění svého programu. Zvláště důležité je podporovat v chovanci takové postoje, které v něm vzbudí rozhodnutí podrobit se ochrannému léčení.

11) Nedobrovolný klient (mladistvý), kterému soud uložil OCHRANNOU VÝCHOVU (ochranné opatření)¹¹⁴

Ochranná výchova je ochranným opatřením, které soud pro mládež ukládá mladistvým za protiprávní jednání. Ochrannou výchovou se reaguje na vývojové zvláštnosti dospívání, případně na vývojové poruchy chování jedinců adolescentního věku, často se vyskytující společně s poruchami socializačního procesu, vyúsťující až v protiprávní jednání. U mladistvých ochranná výchova hraje roli alternativy, odklonu od uložení trestního opatření.

Odnětí mladistvého z rodinného prostředí a jeho odpovědné umístění do nového výchovného prostředí je vždy závažným zásahem do života člověka. Přitom je nezbytná odborná rodinná anamnéza a současně i analýza příčin sociálního selhání, neboť v řadě případů dochází u nezletilých k tak závažnému narušení podmínek a výsledků výchovy, že je nezbytné zajistit péči o tyto mladistvé v plném rozsahu mimo jejich rodinné prostředí. Účelem ochranné výchovy je vhodnými výchovnými postupy čelit vzniku další trestné činnosti, která by pramenila z výchovné zanedbanosti jedinců a specializovaným výchovným působením umožnit mladému člověku integraci do společnosti a připravit ho na participaci v životě společnosti v roli řádného občana.¹¹⁵

¹¹⁴ Nebude-li řečeno jinak, vycházím u tohoto typu *nedobrovolného klienta ze ZVÚOV*.

¹¹⁵ Srov. Černíková, V. *Sociální ochrana. Kriminologický pohled na terciární prevenci*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie České republiky, 2005. s. 117.

V **trestním řízení**¹¹⁶ může soud pro mládež mladistvému uložit ochrannou výchovu, pokud¹¹⁷:

- # o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije,
 - # dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána,
 - # prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy,
- a nepostačuje uložení výchovných opatření.

Ochranná výchova trvá tak dlouho, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle však do dovršení 18. roku věku mladistvého (v zájmu mladistvého ji však může soud pro mládež prodloužit do dovršení jeho 19. roku). Není-li možné ochrannou výchovu ihned vykonat, nařídí soud pro mládež do doby jejího zahájení dohled probačního úředníka.¹¹⁸ Soud může přeměnit ochrannou výchovu na ústavní (a naopak), nebo rozhodnout o podmíněném umístění mladistvého mimo výchovné zařízení – v případě, že převýchova mladistvého pokročila do té míry, že lze očekávat, že i bez omezení, kterým je podroben během VOV, se bude řádně chovat a pracovat, avšak dosud nepominuly všechny okolnosti, pro něž byla ochranná výchova uložena.¹¹⁹

Ochranná výchova se vykonává ve výchovných zařízeních. VOV nařídí předseda senátu diagnostickému ústavu. **Diagnostický ústav** na základě výsledků diagnostických, vzdělávacích, terapeutických, výchovných a sociálních činností, které jsou součástí komplexního vyšetření, zpracovává komplexní diagnostickou zprávu s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb, stanovených v zájmu rozvoje osobnosti (dále „program rozvoje osobnosti“). V diagnostickém ústavu jsou zřizovány nejméně 3 výchovné skupiny pro účely komplexního vyšetření mládeže (mládeží rozumím v souladu s TZ děti a mladistvé; já budu dále v textu používat jen termín „mladiství“, jelikož se zabývám touto skupinou, nicméně to nevylučuje možnost, že u dětí tomu je ve všech uvedených případech jinak než u mladistvých). Pobyt mladistvého v diagnostickém ústavu trvá zpravidla 8 týdnů, poté je na základě diagnostického posouzení umístěn do vhodného výchovného zařízení. V případě, že

¹¹⁶ Ochranná výchova lze uložit i v **občansko-právním řízení** – v případě, že dítě ve věku 12 až 15 let spáchalo čin jinak trestný. Ale já se ve své práci nezabývám osobami mladšími 15 let.

¹¹⁷ Srov. § 22 odst. 1 ZSVM.

¹¹⁸ Srov. § 22 odst. 2, 3 ZSVM.

¹¹⁹ Srov. § 23 odst. 1 ZSVM.

není vhodné mladistvé přemístit (například z důvodu dokončení studia, poskytování psychologických nebo speciálně pedagogických služeb), lze se souhlasem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy v diagnostickém ústavu ustanovit výchovné skupiny pro účely dlouhodobé péče. Diagnostické ústavy nebo výchovné skupiny diagnostických ústavů jsou členěny podle pohlaví nebo podle věku mladistvých.

Dle § 5 odst. 2 ZVÚOV plní diagnostický ústav podle potřeb mladistvých tyto úkoly:

- # **diagnostické** – spočívají ve vyšetření úrovně mladistvého formou pedagogických a psychologických činností;
- # **vzdělávací** – v jejich rámci se zjišťuje úroveň dosažených znalostí a dovedností, stanovují a realizují se specifické vzdělávací potřeby v zájmu rozvoje osobnosti mladistvého přiměřeně jeho věku, individuálním předpokladům a možnostem;
- # **terapeutické** – ty prostřednictvím pedagogických a psychologických činností směřují k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování mladistvého;
- # **výchovné a sociální** – vztahují se k osobnosti mladistvého, k jeho rodinné situaci a nezbytné sociálně-právní ochraně dětí (v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, se dítětem rozumí nezletilá osoba); podle potřeby zprostředkovává zdravotní vyšetření mladistvého;
- # **organizační** – souvisejí s umístováním mladistvých do zařízení v územním obvodu diagnostického ústavu vymezeném ministerstvem, popřípadě i mimo územní obvod; spolupracuje s OSPOD při přípravě jeho návrhu na nařízení předběžného opatření, které bude vykonáváno v diagnostickém ústavu nebo na návrh diagnostického ústavu v jiném zařízení;
- # **koordinační** – směřují k prohloubení a sjednocení odborných postupů ostatních zařízení v rámci územního obvodu diagnostického ústavu, k ověřování jejich účelnosti a ke sjednocení součinnosti s orgány státní správy a dalšími osobami, zabývajícími se péčí o mladistvé.

V zařízeních, ve kterých jsou umístěni mladiství s uloženou ochrannou výchovou, jsou používány speciální stavebně technické prostředky k zabránění jejich útěku. Na základě rozhodnutí ředitele zařízení je dále možné v těchto zařízeních za účelem zajištění bezpečnosti využívat audiovizuální systémy (kontrola okolí budovy či budov na jednom ohraničeném pozemku; vnitřních prostor zařízení, kam nemají mladiství přístup; chodeb a místností určených pro zaměstnance zařízení a oddělené místnosti). O mladistvé se závažnými poruchami chování, u nichž byla uložena

ochranná výchova, pečuje výchovný ústav¹²⁰. Při výchovném ústavu se zřizují školy základní, speciální a může být zřízena i střední škola.

Základní organizační jednotkou ve výchovném ústavu je výchovná skupina, tvořená nejméně 5 a nejvíce 8 dětmi. V jednom výchovném ústavu lze zřídit nejméně 2 a nejvíce 6 výchovných skupin. Děti se do výchovných skupin zařazují se zřetelem na jejich výchovné, vzdělávací a zdravotní potřeby.

12) *Nedobrovolný klient (mladistvý), kterému soud uložil DOHLED PROBAČNÍHO ÚŘEDNÍKA (výchovné opatření)*¹²¹

Soud pro mládež může mladistvému uložit za protiprávní jednání, kterého se mladistvý dopustil, výchovné opatření – dohled probačního úředníka. Soud tak zpravidla učiní v případě méně závažného protiprávního jednání, kdy lze nápravy mladistvého docílit bez uložení ochranného či trestního opatření.

Výkon dohledu nařídí předseda senátu soudu pro mládež středisku PMS, v jehož obvodu mladistvý bydlí nebo se zdržuje. Dohledem probačního úředníka se rozumí pravidelné sledování chování mladistvého v jeho rodině a způsobu výchovného působení rodičů na něj, kontrola dodržování uloženého probačního programu (viz další typ klienta) a výchovných povinností a omezení (viz typ klienta 14, 15) a jeho pozitivní vedení probačním úředníkem k životu v souladu se zákonem.

Účelem dohledu probačního úředníka je:

- # sledování a kontrola chování mladistvého (cílem je zajištění ochrany společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti),
- # odborné vedení a pomoc mladistvému (cílem je zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život).

Probační úředník při výkonu dohledu dohlíží na plnění povinností uložených mladistvému, a za tím účelem pravidelně navštěvuje mladistvého v jeho bydlišti, na

¹²⁰ Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě mladší 15 let, má-li uloženu ochrannou výchovu, a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Výjimečně, v případech zvláště závažných poruch chování, lze do výchovného ústavu umístit i dítě s nařízenou ústavní výchovou starší 12 let. Do výchovného ústavu lze též umístit nezletilou matku s dítětem/děťmi, která má zároveň závažné poruchy chování vyžadující výchovně léčebnou péči (je jí nařízena ústavní nebo ochranná výchova). Pro nezletilé matky, děti s nařízenou ústavní výchovou a děti s uloženou ochrannou výchovou se zřizují výchovné ústavy odděleně. Srov. § 14 odst. 1, 2, 3 ZVÚOV.

¹²¹ Nebude-li řečeno jinak, vycházím u tohoto typu *nedobrovolného klienta* z § 16-17 ZSVM.

pracovišti a ve škole. Podle § 80 ZSVM musí probační úředník nejméně jednou za 6 měsíců zpracovat zprávu, ve které informuje předsedu senátu soudu pro mládež o průběhu výkonu dohledu nad mladistvým, o plnění uložených výchovných opatření mladistvým a o jeho osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci.

Mladistvý, kterému byl uložen dohled probačního úředníka, je povinen:

- # spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu probační úředník stanoví na základě vytvoření probačního plánu dohledu (viz typ klienta 17),
- # dostavovat se k probačnímu úředníkovi ve lhůtách, které mu probační úředník stanoví (při tom přihlédne k poměrům mladistvého, jeho životní situaci a prostředí, v němž žije),
- # informovat probačního úředníka o svém pobytu, zaměstnání, dodržování uložených výchovných omezení nebo povinností a jiných důležitých okolnostech výkonu dohledu,
- # nebránit probačnímu úředníkovi ve vstupu do obydlí.

Poruší-li mladistvý závažně nebo opakovaně podmínky dohledu nebo jiná uložená výchovná opatření, informuje o tom probační úředník bez zbytečného odkladu předsedu senátu soudu pro mládež, který dohled uložil. V případě jejich méně závažného porušení může probační úředník udělit mladistvému výstrahu (nejvýše 2 v průběhu 1 roku).

13) Nedobrovolný klient (mladistvý), kterému soud uložil PROBAČNÍ PROGRAM (výchovné opatření)¹²²

Dalším výchovným opatřením vedle dohledu probačního úředníka je uložení probačního programu mladistvému, který se dopustil protiprávního jednání. Povinnost plnit probační program přitom v sobě obsahuje též nutnost dohledu tohoto plnění. Dohledem je přitom opět pověřen probační úředník. Zde se tedy obě výchovná opatření – dohled probačního úředníka a probační program – překrývají. Dá se však říci, že výchovné opatření *dohled probačního úředníka* představuje širší pojem (zahrnuje v sobě více prvků, týkajících se dohledu), a proto je také pro mladistvého více omezující, než „pouhé“ plnění probačního programu.

Probační program zahrnuje program sociálního výcviku, psychologické

¹²² Nebude-li řečeno jinak, vycházím u tohoto typu *nedobrovolného klienta* z § 17 ZSVM.

poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života. Probační program směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným. Probační program schvaluje ministr spravedlnosti a zapisuje se do seznamu probačních programů vedeného Ministerstvem spravedlnosti.

Soud pro mládež uloží mladistvému povinnost podrobit se probačnímu programu, jestliže, je vhodný vzhledem k potřebám mladistvého a zájmům společnosti. Zároveň platí, že mladistvý musí být s obsahem probačního programu seznámen a musí se svou účastí na tomto programu souhlasit. Byla-li proviněním způsobena škoda, zpravidla se mladistvému uloží, aby ji podle svých sil nahradil.

Jak už jsem uvedla výše, dohled nad výkonem probačního programu provádí probační úředník. Neplní-li mladistvý probační program, informuje o tom probační úředník bez zbytečného odkladu předsedu senátu soudu pro mládež. V případě méně závažného porušení probačního programu může probační úředník udělit mladistvému výstrahu (nejvýše 2 v průběhu 1 roku). Probační úředník je povinen podat bez zbytečného odkladu soudu pro mládež zprávu o ukončení probačního programu a jeho výsledku.

14) Nedobrovolný klient (mladistvý), kterému soud uložil VÝCHOVNÉ POVINNOSTI (výchovné opatření)

Spáchá-li mladistvý provinění, může mu soud pro mládež uložit výchovnou povinnost, kterou stanoví, aby zejména¹²³:

- # bydlel s rodičem nebo jiným dospělým, který je odpovědný za jeho výchovu,
- # zaplatil (jednorázově nebo ve splátkách) přiměřenou peněžitou částku na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti,
- # vykonal bezplatně ve volném čase společensky prospěšnou činnost určitého druhu (celkem nejvýše 60 hodin, maximálně 4 hodiny denně a 18 hodin týdně),
- # usiloval o vyrovnání s poškozeným,
- # nahradil podle svých sil škodu způsobenou proviněním anebo jinak přispěl k odstranění následku provinění,

¹²³ Srov. § 18 ZSVM.

- # podrobil se léčení závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením nebo zabezpečovací detencí podle TZ,
- # podrobil se ve svém volném čase vhodnému programu sociálního výcviku, psychologickému poradenství, terapeutickému programu, vzdělávacímu, doškolovacímu, rekvalifikačnímu nebo jinému vhodnému programu k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, který není probačním programem.

Bohužel ZSVM již neuvádí, jakým způsobem je dodržování výchovných povinností kontrolováno a vynucováno. V případě, že je zároveň uložen nad mladistvým dohled probačního úředníka, je kontrola zajištěna. Domnívám se proto, že v soudní praxi se výchovné povinnosti ukládají vždy v rámci současně uloženého dohledu probačního úředníka.

15) Nedobrovolný klient (mladistvý), kterému soud uložil VÝCHOVNÁ OMEZENÍ (výchovné opatření)

Soud pro mládež může mladistvému, který spáchal provinění, uložit výchovné omezení, kterým stanoví, aby zejména¹²⁴:

- # nenavštěvoval určité akce, zařízení nebo jiné pro mladistvého nevhodné prostředí,
- # nestýkal se s určitými osobami,
- # nezdržoval se na určitém místě,
- # nepřechovával předměty, které by mohly sloužit k páčání dalších provinění,
- # nežíval návykové látky,
- # neúčastnil se hazardních her, sázek a hraní na výherních hracích přístrojích,
- # neměnil bez předchozího ohlášení probačnímu úředníkovi místo svého pobytu,
- # neměnil bez předchozího ohlášení probačnímu úředníkovi bezdůvodně svoje zaměstnání.

Výchovné omezení nesmí narušovat přípravu mladistvého na budoucí povolání, především plnění povinností souvisejících se vzdělávacím programem školy, nebo výkon povolání či zaměstnání.

Bohužel ani v případě výchovných omezení ZSVM neuvádí, jakým způsobem je

¹²⁴ Srov. § 19 ZSVM.

jejich dodržování kontrolováno a vynucováno. Proto se stejně jako u výchovných povinností domnívám, že výchovná omezení se ukládají současně s výchovným opatřením dohled probačního úředníka. Probační úředník pak v rámci dohledu nad mladistvým provádí mimo jiné kontrolu uložených výchovných omezení.

16) *Nedobrovolný klient (mladistvý), kterému soud uložil PENĚŽITÉ OPATŘENÍ (trestní opatření) S PODMÍNĚNÝM ODKLADEM VÝKONU*¹²⁵

Je-li mladistvý, který spáchal provinění, výdělečně činný nebo to jeho majetkové poměry umožňují, může mu soud pro mládež uložit peněžité opatření, které je trestním opatřením. Vedle tohoto opatření může současně uložit vhodná výchovná opatření. Podmínky a podrobnosti ohledně peněžitého opatření uvádí § 27 ZSVM. Já se budu dále zabývat situací, kdy výkon tohoto opatření soud pro mládež podmíněně odložil (neboť jen v tomto případě je možno mluvit o *nedobrovolném klientovi*, tak jak jsem ho pro účely své práce definovala).

Soud pro mládež může podmíněně odložit výkon peněžitého opatření:

- # jestliže má důvodně za to, že účelu trestního opatření bude dosaženo i bez jeho výkonu – a to vzhledem k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a k okolnostem případu, nebo
- # jestliže přijme záruku za nápravu mladistvého (vzhledem k výchovnému vlivu toho, kdo záruku nabídl, má důvodně za to, že účelu trestního opatření bude dosaženo i bez jeho výkonu).

Při podmíněném odložení výkonu peněžitého opatření stanoví soud pro mládež zkušební dobu až na 3 roky a může mu uložit výchovná opatření.

Jestliže mladistvý vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, vysloví soud pro mládež, že se osvědčil; jinak rozhodne, že se peněžité opatření vykoná. Neučiní-li soud pro mládež do 1 roku od uplynutí zkušební doby rozhodnutí, jestli se mladistvý osvědčil, aniž na tom má mladistvý vinu, má se za to, že se osvědčil (hledí se na něj, jako by nebyl odsouzen).

¹²⁵ Srov. § 27-30 ZSVM.

17) Nedobrovolný klient, kterému soud uložil PODMÍNĚNÉ UPUŠTĚNÍ OD POTRESTÁNÍ S DOHLEDEM (PROBACE)¹²⁶

V tomto případě soud podmíněně upustil od potrestání pachatele trestného činu a stanovil nad pachatelem dohled – jelikož považoval za potřebné po stanovenou dobu sledovat jeho chování. Tento trest lze uplatnit v případech s konkrétní výměrou trestu odnětí svobody až do 3 let. Zkušební doba může být až na 1 rok. Soud může zároveň vedle stanovení zkušební doby pachateli uložit přiměřená omezení a přiměřené povinnosti (viz podmíněné odsouzení) směřující k tomu, aby vedl řádný život. Soud zpravidla též pachateli uloží, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil. Jde-li o pachatele ve věku blízkém věku mladistvých, může mu soud uložit i některá z výchovných opatření uvedená v ZSVM.

Dohledem se rozumí pravidelný osobní kontakt pachatele s probačním úředníkem, spolupráce při vytváření a realizaci probačního plánu dohledu ve zkušební době a kontrola dodržování podmínek uložených pachateli soudem. Účelem dohledu je sledování a kontrola chování pachatele (čímž je zajišťována ochrana společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti) a odborné vedení a pomoc pachateli s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život. V praxi to znamená, že pachatel zůstává na svobodě pod intenzivním dohledem probačního úředníka sledujícího jeho chování a dodržování uložených omezení a podmínek.

Dohled nad odsouzeným by se měl vykonávat na základě dohledového probačního plánu zpracovaného probačním úředníkem, pokud možno ve spolupráci s odsouzeným. Dohledový probační plán by měl obsahovat konkrétní shrnutí kroků, které je třeba učinit, aby pachatel ve zkušební době vedl řádný život, uvědomil si celou širší důsledků svého činu, podílel se na jejich zmírnění či odčinění, našel dlouhodobou perspektivu svého užitečného společenského i pracovního uplatnění, stabilizoval své rodinné poměry a vztahy s osobami ze svého blízkého okolí. Pozornost je též věnována vybudování vhodného sociálního zázemí pachatele a psychosociálnímu působení, jehož cílem je zamezení závažných sociálních konfliktů.¹²⁷

Dle § 50 TZ je pachatel, kterému byl uložen dohled, povinen:

¹²⁶ Nebude-li řečeno jinak, vycházím u tohoto typu *nedobrovolného klienta* z § 48-51 TZ.

¹²⁷ Srov. Černíková, V. a kol. *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2008. s. 197.

- # spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu probační úředník stanoví, plnit probační plán dohledu,
- # dostavovat se k probačnímu úředníkovi ve lhůtách, které mu stanoví;
- # informovat probačního úředníka o svém pobytu, zaměstnání a zdrojích obživy, dodržování soudem uložených přiměřených omezení a přiměřených povinností a jiných důležitých okolnostech pro výkon dohledu;
- # umožnit probačnímu úředníkovi vstup do obydlí, ve kterém se zdržuje.

Naproti tomu je probační úředník povinen vykonávat dohled nad pachatelem v souladu s vytvořeným probačním plánem, být mu nápomocen v jeho záležitostech a plnit pokyny předsedy senátu směřující k výkonu dohledu a k tomu, aby pachatel vedl řádný život. Další povinností probačního úředníka je probační plán pravidelně aktualizovat s přihlédnutím k výsledkům dohledu a k osobním, rodinným a jiným poměrům pachatele. Probační úředník je povinen zpracovat nejméně jednou za 6 měsíců zprávu, ve které informuje předsedu senátu soudu, který dohled uložil, o průběhu výkonu dohledu nad pachatelem, o dodržování stanovených podmínek, probačního plánu a přiměřených omezení a přiměřených povinností pachatelem a o jeho poměrech.

Poruší-li pachatel, kterému byl uložen dohled, závažným způsobem nebo opakovaně podmínky dohledu, probační plán nebo přiměřená omezení a přiměřené povinnosti, informuje o tom probační úředník bez zbytečného odkladu předsedu senátu soudu, který dohled uložil. Při méně závažném porušení probační úředník upozorní pachatele na zjištěné nedostatky a dá mu poučení, že v případě opakování bude o tom informovat předsedu senátu.

Jestliže pachatel vedl ve zkušební době řádný život a neporušil stanovené podmínky dohledu, soud vysloví, že se osvědčil; jinak rozhodne o uložení trestu (popřípadě již během zkušební doby). Jestliže soud neučiní do 1 roku od uplynutí zkušební doby rozhodnutí – o tom, jestli se odsouzený osvědčil, nebo mu bude uložen trest – aniž by na tom měl pachatel vinu, má se za to, že se osvědčil.

18) *Nedobrovolný klient, kterému soud uložil* **PODMÍNĚNÉ PROPUŠTĚNÍ Z VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY¹²⁸**

Soud může odsouzeného podmíněně propustit na svobodu po výkonu poloviny uloženého nebo podle rozhodnutí prezidenta ČR zmírněného trestu odnětí svobody,

¹²⁸ Nebude-li řečeno jinak, vycházím u tohoto typu *nedobrovolného klienta* z § 88-89 TZ.

Jestliže odsouzený zejména ve výkonu trestu svým chováním a plněním svých povinností prokázal polepšení a může se od něj očekávat, že v budoucnu povede řádný život, nebo soud přijme záruku za dovršení jeho nápravy. Oproti dospělému pachateli lze mladistvého na návrh státního zástupce nebo ředitele věznice propustit i dříve, než vykoná polovinu trestního opatření odnětí svobody. Osoby odsouzené za zvlášť závažný zločin (viz § 88 odst. 4 TZ) mohou být podmíněně propuštěny až po výkonu dvou třetin uloženého trestu odnětí svobody; osoba odsouzená k výjimečnému trestu odnětí svobody na doživotí může být podmíněně propuštěna až po nejméně 20 letech výkonu tohoto trestu.

Jestliže odsouzený za přečin prokázal svým vzorným chováním a plněním svých povinností, že dalšího výkonu trestu není třeba, může ho soud podmíněně propustit na svobodu i předtím, než vykoná polovinu svého trestu. Zpravidla soud takovému pachateli uloží, aby se ve zkušební době zdržoval v určené době zejména v nočních hodinách a ve dnech pracovního klidu a pracovního volna ve svém obydlí (tato doba nesmí přesáhnout 1 rok), nebo aby vykonal práce ve prospěch obcí, státních nebo jiných obecně prospěšných institucí (ve výměře od 50 do 200 hodin), anebo aby složil určenou peněžní částku na pomoc obětem trestné činnosti na účet soudu (ve výměře od 2 000 Kč do 10 000 000 Kč).

Při rozhodování o podmíněném propuštění soud přihlédne také k tomu, zda odsouzený včas nastoupil do výkonu trestu a zda částečně nebo zcela odčinil škodu nebo jinou újmu způsobenou trestným činem. Jestliže odsouzený vykonával ochranné léčení před nástupem VTOS nebo v jeho průběhu, přihlédne soud i k projevenému postoji odsouzeného k výkonu ochranného léčení.

Při podmíněném propuštění stanoví soud zkušební dobu na 1 rok až 7 let. Soud může zároveň vyslovit nad pachatelem dohled (podobně jako v případě podmíněného odsouzení s dohledem). Sledování a kontrolu chování odsouzeného ve zkušební době provádí probační úředník. Podmíněně propuštěnému může soud uložit přiměřená omezení a povinnosti (viz podmíněné odsouzení) směřující k tomu, aby vedl řádný život, a uložit, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil. Nevedl-li podmíněně propuštěný ve zkušební době řádný život, soud rozhodne, že se zbytek trestu vykoná.

19) Nedobrovolný klient, kterému soud uložil PODMÍNĚNÉ UPUŠTĚNÍ OD VÝKONU ZBYTKU TRESTU ZÁKAZU ČINNOSTI¹²⁹

Trest zákazu činnosti není často vykonán v plném rozsahu, neboť zákon umožňuje podmíněně upustit od výkonu zbytku trestu po výkonu jeho poloviny, jestliže odsouzený během této doby způsobem svého života prokázal, že dalšího výkonu tohoto trestu není třeba, anebo jestliže soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného. Soud stanoví zkušební dobu až na 5 let, nesmí být však kratší než zbytek trestu. Jestliže odsouzený vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, vysloví soud, že se osvědčil; jinak rozhodne, že se zbytek trestu vykoná.

20) Nedobrovolný klient, kterému soud uložil PODMÍNĚNÉ UPUŠTĚNÍ OD VÝKONU ZBYTKU TRESTU ZÁKAZU POBYTU

- viz 19)

21) Nedobrovolný klient, kterému soud uložil PODMÍNĚNÉ UPUŠTĚNÍ OD VÝKONU ZBYTKU TRESTU ZÁKAZU VSTUPU NA SPORTOVNÍ, KULTURNÍ A JINÉ SPOLEČENSKÉ AKCE

- viz 19)

22) Nedobrovolný klient (mladistvý), kterému soud uložil PODMÍNĚNÉ UPUŠTĚNÍ OD ULOŽENÍ TRESTNÍHO OPATŘENÍ

Soud pro mládež může podmíněně upustit od uložení trestního opatření, považuje-li za potřebné po stanovenou dobu sledovat chování mladistvého. Podmíněně upustit lze však pouze od potrestání provinění, na které TZ stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje 5 let. Zároveň musí mladistvý pachatel spáchání svého provinění litovat a projevovat účinnou snahu po nápravě.

Při podmíněném upuštění od uložení trestního opatření soud pro mládež stanoví zkušební dobu až na 1 rok. Zároveň může mladistvému uložit ochranné nebo výchovné opatření či mu nařídit, aby podle svých sil nahradil škodu způsobenou svým proviněním.

I v případě, že mladistvý zavinil příčinu k uložení trestního opatření, může soud pro

¹²⁹ Srov. § 90, 91 TZ.

mládež ponechat podmíněné upuštění od uložení trestního opatření v platnosti, a

- # stanovit nad mladistvým dohled, pokud dosud nebyl uložen,
- # přiměřeně prodloužit zkušební dobu, maximálně však o 1 rok,
- # stanovit dosud neuložená výchovná opatření směřující k tomu, aby mladistvý vedl řádný život.

Jestliže mladistvý vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým opatřením, vysloví soud pro mládež, že se osvědčil; jinak rozhodne o uložení trestního opatření. Neučiní-li soud pro mládež do 1 roku od uplynutí zkušební doby rozhodnutí, jestli se mladistvý osvědčil, nebo ne, aniž na tom má mladistvý vinu, má se za to, že se osvědčil (hledí se na něj, jako by nebyl odsouzen).

**9. CO DĚLAT, KDYŽ SE SETKÁ S „NEDOBROVOLNÝM KLIENTEM“
SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK
ANEB
ZÁKLADNÍ NÁVOD PRO SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA**

Existují situace, kdy osoby představující jednotlivé výše popsané typy *nedobrovolného klienta* vstoupí do interakce se sociálním pracovníkem. Dříve či později k tomu dojít musí, jelikož *nedobrovolní klienti* jsou skupinou vysoce problematickou, která se často nachází v nepřehledné a složité životní situaci (a řešení této situace je předmětem zejména sociální práce jako praktické činnosti). Nejčastěji má kontakt *nedobrovolného klienta* se sociálním pracovníkem povahu donucení na základě soudního příkazu.

Když je *nedobrovolný klient* donucen k sociálnímu pracovníkovi přijít (na soudní příkaz), nemá většinou zájem se sociálním pracovníkem jakkoli spolupracovat, natož s ním řešit svoje problémy. Podle Úlehly, když klient opakovaně pracovníkovi sděluje, že nemá žádný problém, a pokud nějaký existuje, je to problém někoho jiného, a proto nevidí žádný důvod pro hledání změny, natožpak pomoci, jedná se o *pracovní téma návštěvy*. Jinak řečeno, klient sice navštívil pracovníka, ale nic po něm nechce. Stejně tak se může jednat o situaci, kdy je držitelem problému pracovník, nebo ten, kdo klienta poslal (např. soud).¹³⁰ V případech VTOS, VZD, VOV a VOL (kromě ambulantní formy mimo věznicí) je sociální pracovník přímo součástí daného zařízení (věznice, detenčního ústavu, výchovného ústavu, psychiatrické léčebny), ve které je klient po určitou dobu nucen žít. V těchto případech vnímá obvykle klient kontakt se sociálním pracovníkem jako ještě více nucený a zároveň více pocítuje svou podřízenou situaci. Musíme si totiž uvědomit, že sociální pracovník se v těchto případech stává součástí klientova života (sdílí s ním jeho „domov“, kterým se mu ústav na určitou dobu stává), bez ohledu na to, jestli si to klient vůbec přeje. A jak už víme, *nedobrovolný klient* si to obvykle nepřeje.

I v případě, že si svou problematickou situaci klient uvědomí a připustí si, že má nějaký problém, neznamená to však ještě, že ho musí také chtít řešit. Bývá pro něj daleko pohodlnější adaptovat se na tuto situaci, než vyvinout nějaké volní úsilí a aktivně začít konat nějaké kroky vedoucí ze své problémové situace. Někdy klient dokonce sám (bez donucení někoho jiného, nejčastěji soudu) chce začít žít jinak, chce se znovu

¹³⁰ Srov. Úlehla, I. *Umění pomáhat*. 2. vyd. Praha: SLON, 2005. s. 85-86.

„postavit na vlastní nohy“, vzchopit se a žít dál konformně bez porušování společenských norem (má motivaci), ale dost často mu už nezůstávají síly k tomu, aby svůj plán dokázal také naplnit. Možná by k tomu i síly měl, jenže má příliš slabou vůli. Snaží se, ale nejde mu to, a tak to dříve nebo později vzdává. V tomto momentu by měl přijít na scénu sociální pracovník a nabídnout mu pomocnou ruku. Ale problém bývá v tom, že klient o jeho pomoc nestojí. Chce si své problémy vyřešit sám, bez pomoci někoho dalšího (natožpak sociálního pracovníka, který pro něj představuje veřejnou moc). Klient obvykle považuje své problémy za čistě privátní a pro něj citlivé, a proto není ochoten přijmout nabídku pomoci od sociálního pracovníka; a také si dost často nechce přiznat, že ve svém úsilí selhal. Není ochoten akceptovat to, že by se jeho osobní situací měla zabývat nějaká druhá, mu cizí, osoba, a že on sám na to nestačí. Když je pak klient ke kontaktu se sociálním pracovníkem přinucen, necítí potřebu vystupovat vůči pracovníkovi otevřeně (klient si sociálního pracovníka nezvolil), jejich vztah je spíše vztahem soupeření než spolupráce.

Někdy se stává, že klient se navenek (pouze formálně) tváří, že jeho kontakt se sociálním pracovníkem je zcela dobrovolný a že chce svůj problém se sociálním pracovníkem řešit. Nechce se tak dostat do dalších potíží, a proto volí cestu podřízení se autoritě (soudu, sociálnímu pracovníkovi). Klient se před sociálním pracovníkem „skloní“, aby „měl pokoj“ a nemusel čelit dalším nepříjemnostem spojených se svou zjevnou nespokojeností. Ve skutečnosti však spolupracovat nechce, nestojí o pomoc, pouze se snaží dát demonstrativně najevo svou podřízenost a skrýt tak svůj nezájem, někdy až odpor. Klient se v kontaktu s pracovníkem stává pasivní figurkou bez vlastní motivace a invence.

V případě kontaktu sociálního pracovníka s *nedobrovolným klientem* vzniká vždy nerovnocenný vztah, kdy je klient onen objekt, na který sociální pracovník v roli subjektu působí. V tomto případě proto mluvíme o *kontrole* ze strany pracovníka. Úkolem sociálního pracovníka je vytvoření takového více méně rovnocenného vztahu, ve kterém by se mohl rozvinout *přístup pomoci*, přičemž by iniciativy nepřicházeli jako dosud od sociálního pracovníka, ale od samotného klienta. Od tohoto momentu by už sociální pracovník nepracoval s *klientem nedobrovolným*, ale více méně dobrovolným, který chce aktivně svou situaci za pomoci sociálního pracovníka řešit. I když by pořád platilo to, že byl klient donucen ke kontaktu se sociálním pracovníkem nějakou institucí (soudem), změnil se však přístup samotného klienta. Klient se proměnil v aktivního a relativně rovnocenného partnera sociálního pracovníka, který se sám – aktivně a

s vlastním zájmem – podílí na řešení svého problému. Ovšem přeměna *nedobrovolného klienta* v „dobrovolného“ se nestane ze dne na den či z minuty na minutu. Je to zdoluhavý proces, za kterým stojí velké úsilí, kus práce a profesionalita sociálního pracovníka. Pokusím se proto vytvořit základní návod, spíše jen pár rad a doporučení, kterými by se mohl sociální pracovník řídit, aby se tomuto cíli co nejvíce přiblížil.

Jak se chovat k *nedobrovolnému klientovi*? Pro sociálního pracovníka je vždy velmi užitečná vlastní odpověď na otázku, jak by se sám cítil jako *nedobrovolný klient*.

Dle Klimentové bychom měli dodržovat zásady etiky sociální práce¹³¹:

- # Hrajme s klientem s *otevřenými kartami*, poskytněme mu co nejširší spektrum informací – o našem pracovišti a zaměstnavateli, o sobě a svých kompetencích a o cíli naší spolupráce. Klientovi musí být zřejmé, že víme o jeho nedobrovolném vstupu do kontaktu a že tuto skutečnost budeme respektovat.
- # Ubezpečme klienta o své *nezávislosti vůči ostatním* postavám jeho případu. Klient by měl být nezbytně informován o tom, že informace jím sdělené jsou považovány striktně za důvěrné a existuje pouze jediná hranice, kterou je naše zákonem daná ohlašovací povinnost a povinnost vypovídat před orgány činnými v trestním řízení a před soudem. To dává klientovi možnost volby, co nám řekne a co si nechá pro sebe.
- # Dále se doporučuje:
 - vytvořit *neformální prostředí* a průběžně vyjadřovat *akceptaci klienta* (nikoli však nutně jeho problémového chování),
 - projevit *zájem o* osobnost *klienta* a jeho problémy,
 - být *konstruktivní*,
 - zřetelně *strukturovat rozhovor* s klientem,
 - *nezvyšovat* jeho tenzi příliš *dlouhým mlčením*,
 - *nenaléhat* na klienta,
 - *nenutit ho* k něčemu, co není přímo jeho povinností,
 - *nevydírat* ho,
 - *nemanipulovat* s ním,
 - *nekonfrontovat* ho.

¹³¹ Srov. Klimentová, E. *Teorie a metody sociální práce III. Studijní texty pro distanční studium*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. s. 42.

K výše uvedeným doporučením doplňuji další principy práce, které mohou práci s nedobrovolným klientem výrazně usnadnit¹³²:

- jasné a pro klienta srozumitelné **vymezení role pracovníka a klienta**, a to zvláště na začátku spolupráce;
- jasné a pro klienta srozumitelné **vymezení povinností pracovníka** vůči klientovi a vůči represivním orgánům a stejně tak vymezení povinností **klienta**;
- společné vymezení a průběžná revize vzájemných **pravidel spolupráce**;
- s vědomím klienta **navázání kontaktu s dalšími odborníky**, se kterými je klient aktuálně v kontaktu;
- důsledné **zplnomocňování klienta** k tomu, aby nesl plnou zodpovědnost za své chování.

Na základě dosud prostudované literatury a zabývání se daným tématem se nyní sama pokusím stanovit nějaké další, dosud neuvedené, zásady práce s *nedobrovolným klientem*.

Úkoly pro sociálního pracovníka – co by pracovník měl:

- vytvořit u klienta **pocit bezpečí a důvěry** (klidné prostředí bez nátlaku, odsuzování, obviňování),
- ubezpečit klienta o tom, že rozhovor nebude **nikde zveřejňován**, a nikdo nebude mít právo být o rozhovoru informován bez souhlasu klienta,
- stanovit klientovi jednoznačné **hranice** spolupráce,
- důsledně, za všech okolností, **dodržovat** stanovená **pravidla** spolupráce,
- akceptovat, snažit se ho pochopit, použít **empatii** (přijmout klienta takového, jaký je),
- **dohodnout se** s klientem na oblastech, ve kterých bude jejich vzájemná spolupráce probíhat,
- poskytnout mu **dobrou zkušenost** (např. mu věřit a nepodezírat ho),
- **povzbuzovat** a podporovat klienta,
- adekvátně klienta **oceňovat**,
- dát mu prostor pro **svůj názor**, pro své vlastní vyjádření,
- aktivně klientovi **naslouchat**,
- používat pro klienta **srozumitelný jazyk** a terminologii,

¹³² Srov. Kalina, K. a kol. *Základy klinické adiktologie*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008. s. 281.

- **přizpůsobit tempo** spolupráce možnostem klienta,
- přesvědčit ho, že on **sám může** svou situaci **ovlivnit** či změnit, a dát mu k tomu příležitost,
- vytvořit prostor, aby klient mohl sám hledat **vlastní řešení** situace, aby se mohl sám rozhodnout, jak své problémy bude řešit,
- přesvědčovat ho opakovaně o tom, že má na změny dostatek síly, že **je kompetentní** k tomu, aby to zvládl,
- opakovaně se klienta ptát, jestli mu konzultace se sociálním pracovníkem dává smysl, **jestli** její náplní **rozumí**,
- **podněcovat** klientovu vlastní **aktivitu** otázkami, reflexemi, stimulováním a vyjednáváním,
- poskytnout mu příležitost **zažít úspěch**,
- pomoci mu vytvořit si **dobré sebehodnocení**,
- pomoci mu najít **odvahu** k řešení svých problémů,
- dávat mu opakovaně najevo, že **na problémy není sám**,
- pracovat s **pocitý, odpovědností a motivací klienta**,
- zkusit povzbudit klienta ve vnímání **pozitivních skutečností** (zaměřit se na to pozitivní v situaci klienta).

Sociální pracovník by měl při práci s *nedobrovolným klientem* oplývat velkou trpělivostí. Měl by být také vstřícný, avšak zároveň zásadový, nesmlouvavý, ale hlavně spravedlivý. Důležitá je u něj disciplinovanost a dobře naplánované jednání. Komunikace sociálního pracovníka by měla být přímá, otevřená, věcná a stručná. Verbální a neverbální komunikace sociálního pracovníka by měla být v souladu (např. nelze, aby pracovník verbálně vyjadřoval pochopení klienta, ale z jeho neverbální komunikace bylo zřejmé nechápání).

Naopak – co by sociální pracovník neměl:

- **vyčítat** něco klientovi,
- něco mu **přikazovat**,
- **nutit ho** do spolupráce (klient by se mohl cítit pod nátlakem),
- používat **negativní přístup** ke klientovi (např. „zase jste tam nebyl, to jsem si mohl myslet“),
- **kritizovat** klienta,
- **poučovat** klienta,

- ukládat klientovi *předčasně* a *nesrozumitelné sankce*,
- *oceňovat* a chválit klienta *nepatřičným způsobem* (klient by se mohl cítit ponížene),
- být v něčem *nejistý*, ale přitom *předstírat opak* (např. Pracovník sděluje: „Dnes jsme udělali velký pokrok, hodně jsme toho zvládli“. Přitom je patrné, že si tím není jistý, neví, zda klient vnímal práci jako smysluplnou. Konstruktivnější by bylo pojmenování nejistoty: „Nevím, zda spatřujete v naší dnešní práci smysl“.),
- hodnotit klienta, *nerespektovat* jeho vlastní hodnoty.

U klientů ve VTOS se na začátku spolupráce může objevit nedůvěra až skepse k možným výsledkům spolupráce se sociálním pracovníkem. Důvodem mohou být opakované špatné zkušenosti a dosavadní neschopnosti klienta vystoupit ze své problémové situace sám. Takový klient často nevěří, že sociální pracovník v represivním systému může klientovi v něčem pomoci. Nedůvěra plyne někdy z nejistoty, že informace o klientovi mohou být bez jeho vědomí poskytnuty např. soudům.¹³³ Proto je zároveň vhodné s klientem podrobně *zmapovat* jeho *trestně-právní situaci* (sociální pracovník se musí dobře orientovat v zákonech, zejména v TZ). Teprve pak lze začít s klientem plánovat možné a realistické cíle spolupráce.

Za zásadní faktor, který může mít výrazný vliv na výsledky práce s klientem, je také považována *včasnost* navázání kontaktu sociálního pracovníka s klientem. I zde platí ono známé „Čím dříve, tím lépe“.

Žádný spolehlivě účinný recept na sociální práci s *nedobrovolným klientem* však neexistuje. Přestože jsem tuto skupinu vymezila na začátku své práce poměrně úzce (na základě oblasti trestně-právní), jedná se i tak o dost heterogenní skupinu. Na každého jedince „platí“ něco jiného. Každý člověk je bytost individuální, a proto potřebuje svůj vlastní individuální přístup. Na to by měl sociální pracovník myslet v prvé řadě.

Často se také stává, že sociální pracovník již vyčerpá všechny dostupné prostředky, kterými se snaží navázat alespoň částečný kontakt, spolupráci s klientem. Nejvhodnějším řešením této „patové situace“ je nabídka k ukončení spolupráce a nalezení vhodného sociálního pracovníka, ke kterému by byl klient otevřenější. Tato

¹³³ Srov. Kalina, K. a kol. *Základy klinické adiktologie*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008. s. 281-282.

nabídka by neměla znít jako rozsudek o ukončení jakékoliv další spolupráce, ale vždy by mělo vyznít, že sociální pracovník zde bude pro klienta i nadále.¹³⁴

¹³⁴ Srov. Vašátková, J.; Hoferková, S. *Příručka sociálního pracovníka*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2008. s. 141-142.

10. ZÁVĚR

Věřím, že se mi všechny stanovené cíle podařilo více méně naplnit, a že má práce přinese užitek. Musím se přiznat, že na začátku svého snažení jsem se potýkala s jistými problémy, jak téma co nejvhodněji uchopit. Jelikož jsem byla nucená přistoupit k určité redukci tématu, bylo pro mě těžké zvolit, podle jakého kritéria redukci provedu. Ono téma, tak jak zní v názvu diplomové práce, je příliš široké. Dá se toho pod něj ukrýt mnoho, proto ani mě nebylo hned jasné, kdo všechno pro mě oním *nedobrovolným klientem* vlastně bude. Ona počáteční velká šíře záběru mě nutila kumulovat velké množství různých literárních materiálů, které jsem pročetla s cílem nalézt ono kritérium, podle kterého bych mohla provést co nejvhodnější redukci tématu. Nakonec, jsem zvolila kritérium trestně-právní. Nyní, když mám už práci napsanou, považuji tohle rozhodnutí za šťastné. Dále jsem se potýkala s problémem stanovit, jaké trestní sankce činí z pachatele trestného činu *nedobrovolného klienta* (v jistém smyslu každá sankce, ale mě šlo o dlouhodobější stav „nedobrovolnosti“). U některých sankcí bylo rozhodnutí sporné. Ale i přesto jsem přesvědčená, že typologie *nedobrovolných klientů* tak, jak jsem si ji nastavila, je úplná a žádný typ v ní nechybí. Musím říct, že celé to byla taková mravenčí činnost. Ve většině literatury, kde jsem na téma *nedobrovolných klientů* narazila, jsem se setkala pouze s jakýmsi střípkou různých doporučení, jak k takovým klientům přistupovat, někdy ani to ne. Navíc se většina těchto doporučení v různých literárních zdrojích často opakovala a málokde jsem se mohla dočíst něco nového. Snad právě proto jsem byla nucena číst velké množství literatury a různých jiných zdrojů (a z mnohých jsem ani ve své práci nečerpala, protože se nakonec ukázaly být mimo téma), abych vůbec něco relevantního našla. Tak snad jsem si alespoň poněkud rozšířila obzory.

Vím, že typologii *nedobrovolných klientů* může být vytvořena spousta, podle toho, jaké kritérium se k tomu zvolí. Proto očekávám, že v budoucnu vzniknou další a další typologie. Neboť také očekávám, že různých *nedobrovolných klientů* (nejen z pohledu trestně-právního) bude v naší postmoderní odosobněné společnosti spíše přibývat, než ubývat. A sociální pracovníci budou potřební stále více a více...

Použitá literatura

BOBEK, Milan; PENIŠKA, Petr. *Práce s lidmi. Učebnice poradenství, koučování, terapie a socioterapie pro pomáhající profese*. 1. vyd. Brno: NC Publishing, 2008. 288 s. ISBN 978-80-903858-2-5.

ČERNÍKOVÁ, Vratislava. *Sociální ochrana. Kriminologický pohled na terciární prevenci*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie České republiky, Katedra kriminologie, 2005. 163 s. ISBN 80-7251-207-2.

ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol. *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2008. 244 s. ISBN 978-80-7380-138-0.

GOJOVÁ, Alice. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009. 560 s. ISBN 978-80-7368-627-7.

HYHLÍK, František; NAKONEČNÝ, Milan. *Malá encyklopedie současné psychologie*. 2. vyd. Praha: SPN, 1977. 338 s.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 285 s. ISBN 978-80-7367-269-0.

KALINA, Kamil a kol. *Základy klinické adiktologie*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008. 392 s. ISBN 978-80-247-1411-0.

KLÍMA, Petr a kol. *Kontaktní práce. Antologie textů České asociace streetwork*. 2. vyd. 2008. 249 s. ISBN 978-80-254-4001-8.

KLIMENTOVÁ, Eva. *Teorie a metody sociální práce III. Studijní texty pro distanční studium*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. 94 s. ISBN 80-244-0575-X.

MALÁ, Eva; PAVLOVSKÝ, Pavel. *Psychiatrie. Učebnice pro zdravotní sestry a další pomáhající profese*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010. 144 s. ISBN 978-80-7367-723-7.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. 380 s. ISBN 978-80-7367-502-8.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 345 s. ISBN 80-7367-002-X.

- MOJŽÍŠOVÁ, Adéla. *Kapitoly sociální práce v praxi*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2008. 139 s. ISBN 978-80-7394-074-4.
- NETÍK, Karel; NETÍKOVÁ, Daria.; HÁJEK, Stanislav. *Psychologie v právu. Úvod do forenzní psychologie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1997. 140 s. ISBN 80-7179-177-6.
- PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vyd. Praha: Grada, 2009. 232 s. ISBN 978-80-247-2618-2.
- RABOCH, Jiří a kol. *Psychiatrie. Doporučené postupy psychiatrické péče III*. Brno: Tribun EU, 2010. 268 s. ISBN: 978-80-7399-984-1.
- RYSKA, Radovan. *Právo pro střední školy*. 4. vyd. Praha: Fortuna, 2001. 176 s. ISBN 80-7168-703-0.
- ŠÍMA, Alexander; SUK, Milan. *Základy práva pro střední a vyšší odborné školy*. 9. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. 394 s. ISBN 978-80-7400-156-7.
- ŠIMEK, Dušan; BARTOŇKOVÁ, Hana. *Andragogika. Studijní text pro distanční studium*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. 65 s. ISBN 80-244-0394-3.
- TICHÝ, Michal. *Práce se sociálně neadaptovanými klienty*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2007. 79 s. ISBN 978-80-7368-310-8.
- ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat*. 2. vyd. Praha: SLON, 2005. 128 s. ISBN 80-86429-36-9.
- VÁLKOVÁ, Helena; STOČESOVÁ, Simona. *Detence. Nový způsob ochrany společnosti před nebezpečnými pachateli? Trestněprávní, trestněpolitická a kriminologická perspektiva. Sborník příspěvků z odborného semináře*. 1. vyd., Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2005. 75 s. ISBN 80-7043-423-6.
- VAŠTATKOVÁ, Jana.; HOFERKOVÁ, Stanislava. *Příručka sociálního pracovníka*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2008. 230 s. ISBN 978-80-244-1991-6.
- VLČEK, Robert. *Sociální pracovník a právo*. Ostrava-Muglinov: KNIŽNÍ EXPRES, 2006. 159 s. ISBN 978-80-7347-030-2.
- WEISS, Petr. *Sexuální deviace. Klasifikace, diagnostika a léčba*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. 351 s. ISBN 80-7178-634-9.

ZVĚŘINA, Jan; ZIMANOVÁ, Jana; BÁRTOVÁ, Danuše. *Katamnězy souboru 84 kastrovaných sexuálních delikventů*. Čs. Psychiat. 97, 1991.

Zákony a vyhlášky

Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů (řád výkonu trestu odnětí svobody)

Zákon č. 40/2009 Sb. (trestní zákon)

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů (zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy)

Zákon č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě

Internetové zdroje

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Du%C5%A1evn%C3%AD_nemoc>

<<http://tema.novinky.cz/detenci-ustav>>

<http://www.zachrannaslužba.cz/propacienty/dg/dg_V.htm>

<<http://www.vscr.cz/veznice-drahonice-72/fotogalerie-1089/veznice-drahonice-5975>>

<<http://www.vscr.cz/veznice-svetla-nad-sazavou-93/veznice-v-obrazech-469/veznice-svetla-nad-sazavou>>

<<http://www.vscr.cz/veznice-vsehrdy-96/information-in-english-1474/vsehrdy-prison>>

<<http://tema.novinky.cz/detenci-ustav>>

<<http://www.novinky.cz/krimi/223597-detsti-nasilnici-a-vrazi-brzy-skonci-ve-specialnich-detencnich-ustavech.html>>

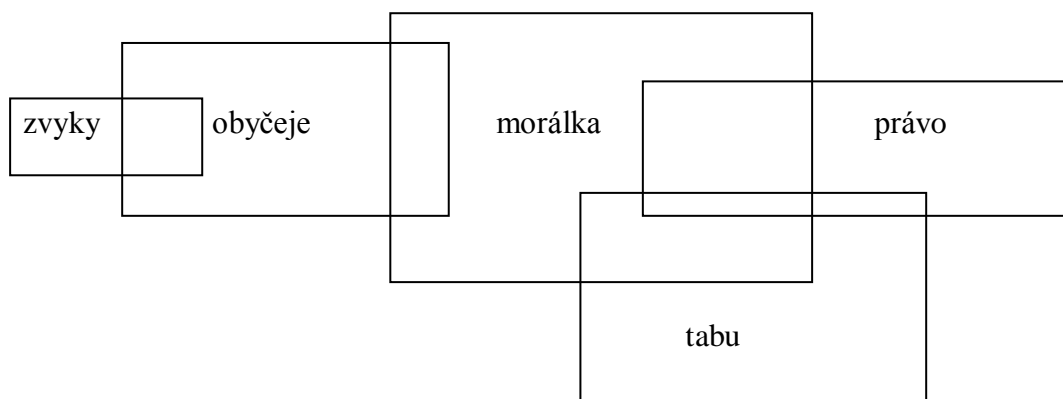
Příloha 1

SCHÉMA STRUKTURY SOCIOKULTURNÍCH VZORCŮ¹³⁵

Nezávazné, rozptýlené sankce

Výrazně organizované sankce

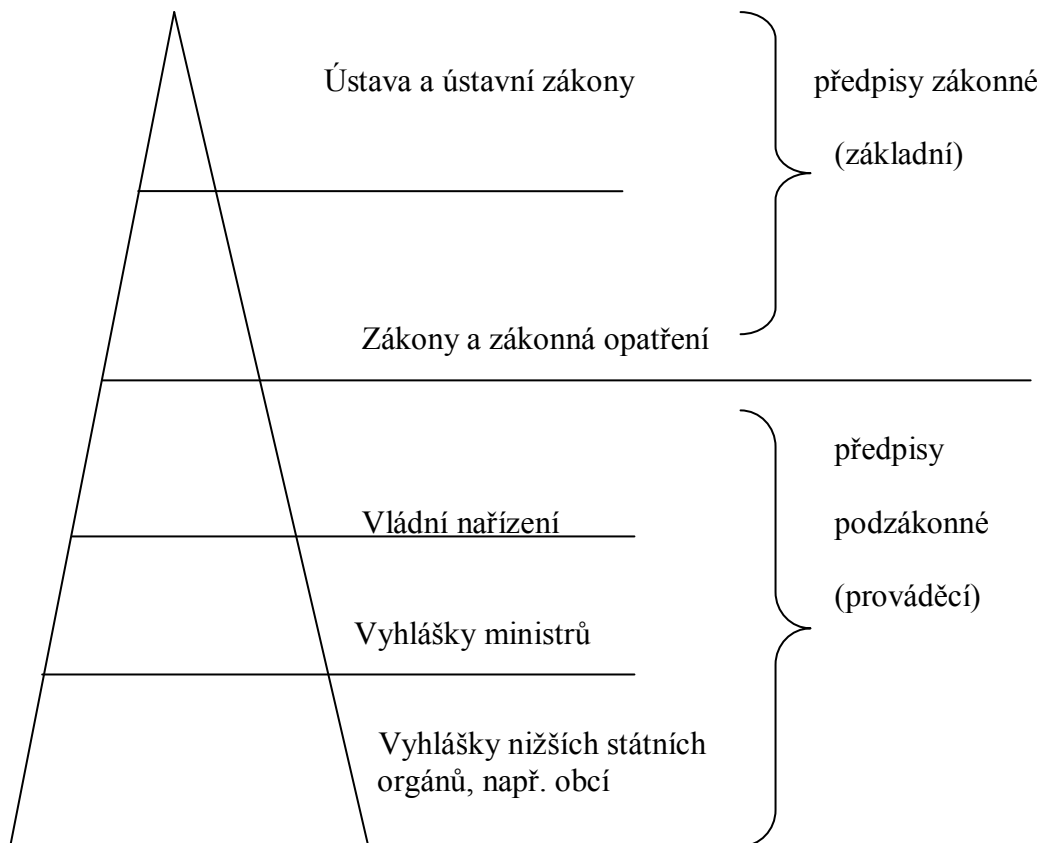
Limitované sankce



¹³⁵ Cit. Šimek, D.; Bartoňková, H. *Andragogika: studijní text pro distanční studium*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. s. 17.

Příloha 2

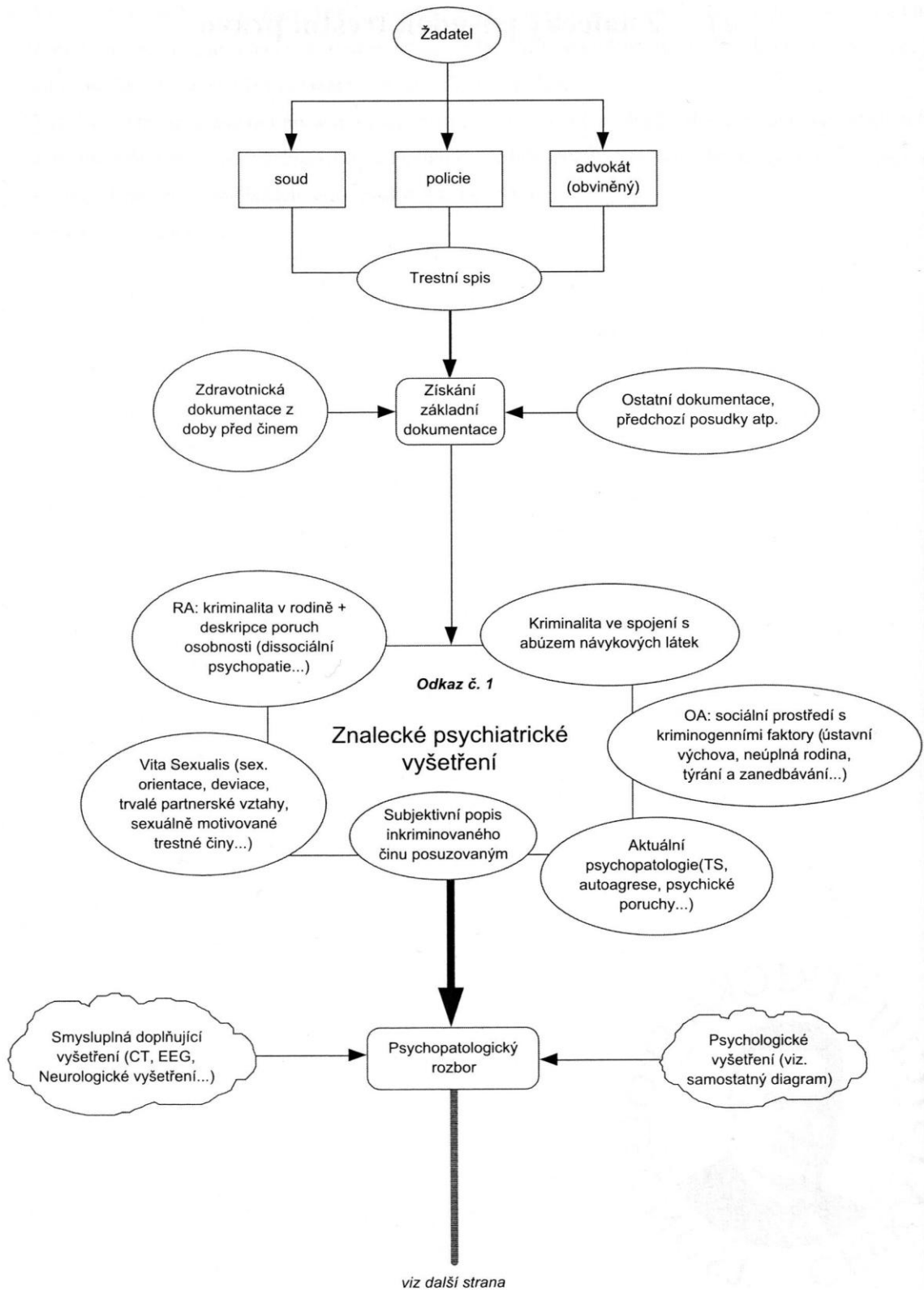
PRÁVNÍ ŘÁD v ČR¹³⁶



¹³⁶ Cit. Ryska, R. *Právo pro střední školy*. 4. vyd. Praha: Fortuna, 2001. s. 10.

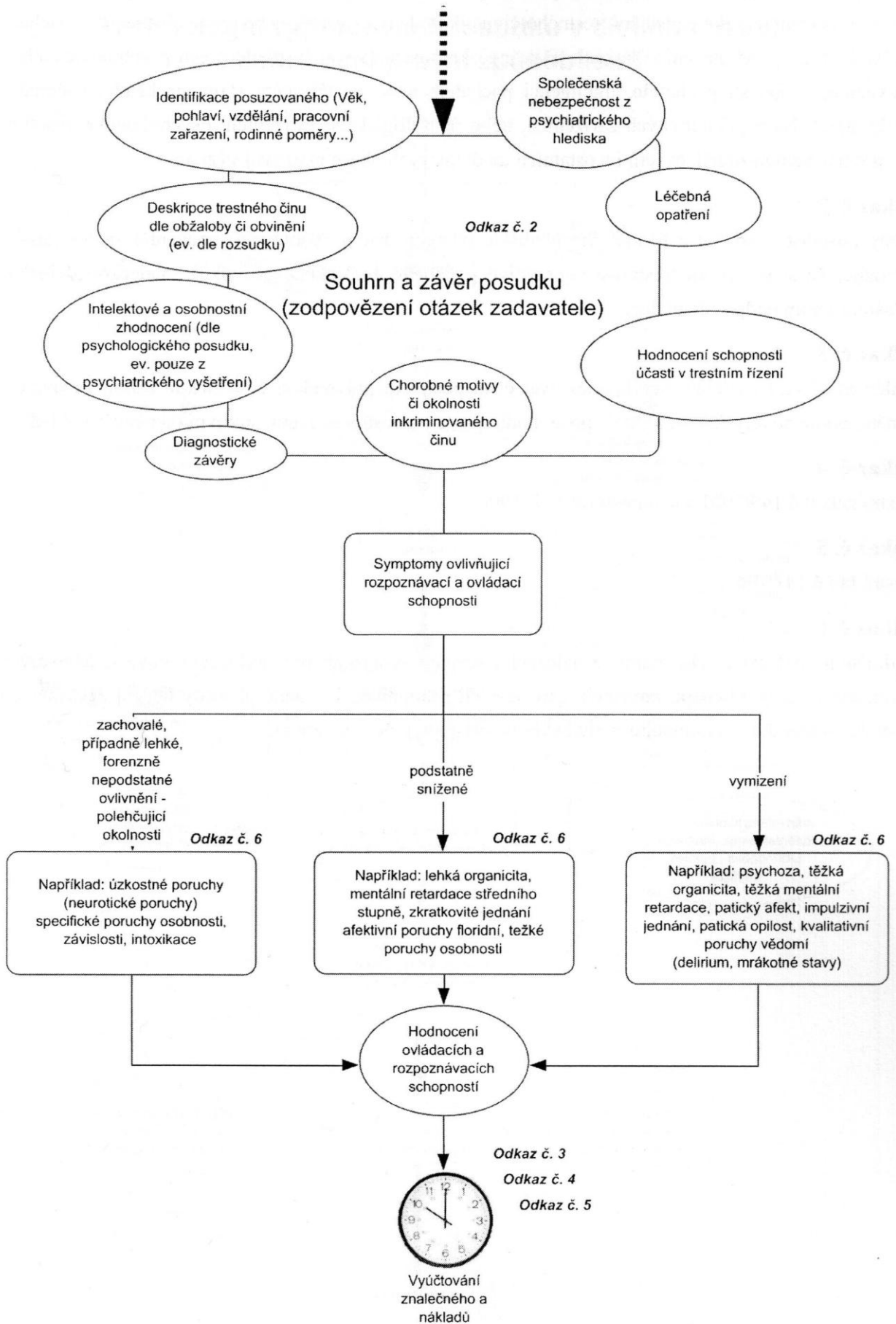
Příloha 3

SOUDNÍ PSYCHIATRICKÝ POSUDEK – TECHNOLOGIE VYPRACOVÁNÍ ZNALECKÉHO POSUDKU V TRESTNÍM PRÁVU¹³⁷:



¹³⁷ Cit. Raboch, J. a kol. *Psychiatrie. Doporučené postupy psychiatrické péče III*. Brno: Tribun EU, 2010. s. 238.

viz předchozí strana



Odkazy¹³⁸

Odkaz č. 1 – Každý posudek je individuální a specifický, závisí na mnoha okolnostech (osobnost pachatele, jeho inteligence, diagnóza, příp. léčba, ovlivnění drogami či alkoholem v době páchaní trestného činu, příp. jejich abstinence u pachatele závislého na psychotropních látkách, vnější okolnosti, motivace pachatele, tělesný stav). Znalecký posudek se provádí v psychiatrických či neurologických zařízeních. Nejdůležitější je posudek psychologický, ovšem svůj význam mají i posudky z jiných medicínských oborů.

Odkaz č. 2 – Každý znalecký posudek musí z formálního hlediska obsahovat datum vyhotovení, poučení znalce (znalec potvrzuje, že si je vědom trestnosti nepravdivě podaného znaleckého posudku), znaleckou doložku a vlastnoruční podpis znalce.

Odkaz č. 3 – Znalec musí vést znalecký deník, zapisovat čísla posudků, právnickou či fyzickou osobu zadavatele, odměnu podle novely zákona č. 423/2001 Sb., počet hodin práce posudku, příp. smluvní odměnu + náklady.

Odkaz č. 4 – Trestní zákon, tj. zákon č. 40/2009 Sb., s účinností od 1. 1. 2010.

Odkaz č. 5 – Trestní řád, tj. zákon č. 141/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

Odkaz č. 6 – Předmětem znaleckého zkoumání je nalezení možných syndromů pro hodnocení stavu (zachovalých, snížených, zaniklých) rozpoznávacích a ovládacích schopností. Uvedené příklady nejsou závazné, pro zhodnocení je třeba komplexní individuální přístup k posuzovanému.

¹³⁸ Srov. Raboch, J. a kol. *Psychiatrie. Doporučené postupy psychiatrické péče III*. Brno: Tribun EU, 2010. s. 240.

Příloha 4

NEMOCI DUŠEVNÍ A PORUCHY CHOVÁNÍ DLE MEZINÁRODNÍ KLASIFIKACE NEMOCÍ MNK 10¹³⁹

- F000 Demence u Alzheimerovy nemoci s
časným začátkem (G30.0+)
- F001 Demence u Alzheimerovy nemoci s
pozdním začátkem (G30.1+)
- F002 Demence u Alzheimerovy nemoci,
atypického nebo smíšeného typu (G30.8+)
- F009 Demence u Alzheimerovy nemoci, NS
(G30.9+)
- F010 Vaskulární demence s akutním začátkem
- F011 Multiinfarktová demence
- F012 Subkortikální vaskulární demence
- F013 Smíšená kortikální a subkortikální
vaskulární demence
- F018 Jiné vaskulární demence
- F019 Vaskulární demence, NS
- F020 Demence u Pickovy choroby (G31.0+)
- F021 Demence u Creutzfeldt-Jakobovy nemoci
(A81.0+)
- F022 Demence u Huntingtonovy nemoci
(G10+)
- F023 Demence u Parkinsonovy nemoci (G20+)
- F024 Demence u onemocnění virem lidské
imunodeficiencie [HIV] (B22.0+)
- F028 Demence u jiných určených nemocí,
zařazených jinde
- F03 Neurčená demence
- F04 Organický amnestický syndrom, který
nebyl vyvolán alkoholem nebo jinými
psychoaktiv. látkami
- F050 Delirium, které nenasedá na demenci,
takto popsané
- F051 Delirium, nasedající na demenci
- F058 Jiné delirium
- F059 Delirium, NS
- F060 Organická halucinóza
- F061 Organická katatonní porucha
- F062 Organická porucha s bludy (podobná
schizofrenii)
- F063 Organické poruchy nálady (afektivní)
- F064 Organická úzkostná porucha
- F065 Organická dissociativní porucha
- F066 Organická emoční labilita (astenie)
- F067 Lehká porucha poznávání
- F068 Jiné určené duševní poruchy způsobené
poškozením a dysfunkcí mozku a somatickou
nemocí
- F069 Neurčená duševní porucha, způsobená
poškozením a dysfunkcí mozku a somatickou
nemocí
- F070 Organická porucha osobnosti
- F071 Postencefalitický syndrom
- F072 Postkomoční syndrom
- F078 Jiné organické poruchy osobnosti a
chování způs.obnemocněním, poškozením a
dysfunkcí mozku
- F079 Organic.poruchy osobnosti a chování
nespecifikované způs.obnemoc., poškoz.a
dysfunkcí mozku
- F09 Neurčená organická nebo symptomatická
duševní porucha
- F100 Akutní intoxikace
- F101 Škodlivé použití
- F102 Syndrom závislosti
- F103 Odvykací stav
- F104 Odvykací stav s deliriem
- F105 Psychotická porucha
- F106 Amnestický syndrom
- F107 Psychotická porucha reziduální a s
pozdním nástupem
- F108 Jiné duševní poruchy a poruchy chování
- F109 Neurčené duševní poruchy a poruchy
chování
- F110 Akutní intoxikace
- F111 Škodlivé použití
- F112 Syndrom závislosti
- F113 Odvykací stav
- F114 Odvykací stav s deliriem
- F115 Psychotická porucha
- F116 Amnestický syndrom
- F117 Psychotická porucha reziduální a s
pozdním nástupem
- F118 Jiné duševní poruchy a poruchy chování
- F119 Neurčené duševní poruchy a poruchy
chování
- F120 Akutní intoxikace
- F121 Škodlivé použití

¹³⁹ Cit.<http://www.zachrannaslužba.cz/propacie-nty/dg/dg_V.htm> ze dne 11. 3. 2011.

F122 Syndrom závislosti
 F123 Odvykací stav
 F124 Odvykací stav s deliriem
 F125 Psychotická porucha
 F126 Amnestický syndrom
 F127 Psychotická porucha reziduální a s
 pozdním nástupem
 F128 Jiné duševní poruchy a poruchy chování
 F129 Neurčené duševní poruchy a poruchy
 chování
 F130 Akutní intoxikace
 F131 Škodlivé použití
 F132 Syndrom závislosti
 F133 Odvykací stav
 F134 Odvykací stav s deliriem
 F135 Psychotická porucha
 F136 Amnestický syndrom
 F137 Psychotická porucha reziduální a s
 pozdním nástupem
 F138 Jiné duševní poruchy a poruchy chování
 F139 Neurčené duševní poruchy a poruchy
 chování
 F140 Akutní intoxikace
 F141 Škodlivé použití
 F142 Syndrom závislosti
 F143 Odvykací stav
 F144 Odvykací stav s deliriem
 F145 Psychotická porucha
 F146 Amnestický syndrom
 F147 Psychotická porucha reziduální a s
 pozdním nástupem
 F148 Jiné duševní poruchy a poruchy chování
 F149 Neurčené duševní poruchy a poruchy
 chování
 F150 Akutní intoxikace
 F151 Škodlivé použití
 F152 Syndrom závislosti
 F153 Odvykací stav
 F154 Odvykací stav s deliriem
 F155 Psychotická porucha
 F156 Amnestický syndrom
 F157 Psychotická porucha reziduální a s
 pozdním nástupem
 F158 Jiné duševní poruchy a poruchy chování
 F159 Neurčené duševní poruchy a poruchy
 chování
 F160 Akutní intoxikace
 F161 Škodlivé použití
 F162 Syndrom závislosti
 F163 Odvykací stav
 F164 Odvykací stav s deliriem
 F165 Psychotická porucha
 F166 Amnestický syndrom
 F167 Psychotická porucha reziduální a s
 pozdním nástupem
 F168 Jiné duševní poruchy a poruchy chování
 F169 Neurčené duševní poruchy a poruchy
 chování
 F170 Akutní intoxikace
 F171 Škodlivé použití
 F172 Syndrom závislosti
 F173 Odvykací stav
 F174 Odvykací stav s deliriem
 F175 Psychotická porucha
 F176 Amnestický syndrom
 F177 Psychotická porucha reziduální a s
 pozdním nástupem
 F178 Jiné duševní poruchy a poruchy chování
 F179 Neurčené duševní poruchy a poruchy
 chování
 F180 Akutní intoxikace
 F181 Škodlivé použití
 F182 Syndrom závislosti
 F183 Odvykací stav
 F184 Odvykací stav s deliriem
 F185 Psychotická porucha
 F186 Amnestický syndrom
 F187 Psychotická porucha reziduální a s
 pozdním nástupem
 F188 Jiné duševní poruchy a poruchy chování
 F189 Neurčené duševní poruchy a poruchy
 chování
 F190 Akutní intoxikace
 F191 Škodlivé použití
 F192 Syndrom závislosti
 F193 Odvykací stav
 F194 Odvykací stav s deliriem
 F195 Psychotická porucha
 F196 Amnestický syndrom
 F197 Psychotická porucha reziduální a s
 pozdním nástupem
 F198 Jiné duševní poruchy a poruchy chování
 F199 Neurčené duševní poruchy a poruchy
 chování
 F200 Paranoidní schizofrenie
 F201 Hebefrenní schizofrenie
 F202 Katatonní schizofrenie
 F203 Nediferencovaná schizofrenie
 F204 Postschizofrenní deprese
 F205 Reziduální schizofrenie
 F206 Schizofrenia simplex
 F208 Jiná schizofrenie
 F209 Schizofrenie, NS
 F21 Schizotypální porucha
 F220 Porucha s bludy
 F228 Ostatní poruchy s přetrvávajícími bludy
 F229 Persistující porucha s bludy, NS
 F230 Akutní polymorfni psychotická porucha
 bez schizofrenních symptomů
 F231 Akutní polymorfni psychotická porucha se
 symptomy schizofrenie
 F232 Akutní psychotická porucha podobná
 schizofrenii
 F233 Jiné akutní psychotické poruchy převážně
 s bludy
 F238 Jiné akutní a přechodné psychotické
 poruchy
 F239 Akutní a přechodné nespecifikované
 psychotické poruchy
 F24 Indukovaná porucha s bludy

F250 Schizoafektivní porucha, manický typ
 F251 Schizoafektivní porucha, depresivní typ
 F252 Schizoafektivní porucha, smíšený typ
 F258 Jiné schizoafektivní poruchy
 F259 Schizoafektivní porucha, nespecifikovaná
 F28 Jiné neorganické psychotické poruchy
 F29 Neurčené neorganické psychózy
 F300 Hypomanie
 F301 Manie bez psychotických symptomů
 F302 Manie s psychotickými symptomy
 F308 Jiné manické fáze
 F309 Manická fáze, NS
 F310 Bipolární afektivní porucha, současná fáze je hypomanická
 F311 Bipolární afektivní porucha, současná fáze manická bez psychotických symptomů
 F312 Bipolární afektivní porucha, současná fáze manická s psychotickými symptomy
 F313 Bipolární afektivní porucha, současná fáze lehká nebo střední deprese
 F314 Bipolární afektivní porucha, současná fáze těžké deprese bez psychotických symptomů
 F315 Bipolární afektivní porucha, současná fáze těžká deprese s psychotickými symptomy
 F316 Bipolární afektivní porucha, současná fáze smíšená
 F317 Bipolární afektivní porucha, v současné době v remisi
 F318 Jiné bipolární afektivní poruchy
 F319 Bipolární afektivní porucha, NS
 F320 Lehká depresivní fáze
 F321 Středně těžká depresivní fáze
 F322 Těžká depresivní fáze bez psychotických příznaků
 F323 Těžká depresivní fáze s psychotickými příznaky
 F328 Jiné depresivní fáze
 F329 Depresivní fáze, NS
 F330 Periodická depresivní porucha, současná fáze je lehká
 F331 Periodická depresivní porucha, současná fáze je středně těžká
 F332 Periodická depresivní porucha, současná fáze je těžká, ale bez psychotických symptomů
 F333 Periodická depresivní porucha, současná fáze je těžká s psychotickými příznaky
 F334 Periodická depresivní porucha, v současné době v remisi
 F338 Jiné periodické depresivní poruchy
 F339 Periodická depresivní porucha, NS
 F340 Cyklothymie
 F341 Dysthymie
 F348 Jiné perzistentní afektivní poruchy (poruchy nálady)
 F349 Perzistentní afektivní porucha (porucha nálady), NS
 F380 Jiné jednotlivé afektivní poruchy (poruchy nálady)
 F381 Jiné periodické afektivní poruchy (poruchy nálady)
 F388 Jiné určené afektivní poruchy (poruchy nálady)
 F39 Neurčená afektivní porucha (porucha nálady)
 F400 Agorafobie
 F401 Sociální fobie
 F402 Specifické (izolované) fobie
 F408 Jiné anxiosně fobické poruchy
 F409 Anxiosně fobická porucha, NS
 F410 Panická porucha (epizodická záchvatovitá úzkost)
 F411 Generalizovaná úzkostná porucha
 F412 Smíšená úzkostná a depresivní porucha
 F413 Jiné smíšené úzkostné poruchy
 F418 Jiné určené úzkostné poruchy
 F419 Úzkostná porucha, NS
 F420 Převážně vtíravé myšlenky nebo ruminace
 F421 Převážně nutkavé činy (nutkavé rituály)
 F422 Smíšené nutkavé myšlenky a činy
 F428 Jiné obsedantně-nutkavé poruchy
 F429 Obsedantně-nutkavá porucha, NS
 F430 Akutní stresová reakce
 F431 Posttraumatická stresová porucha
 F432 Poruchy přizpůsobení
 F438 Jiné reakce na těžký stres
 F439 Reakce na těžký stres, NS
 F440 Dissociativní amnesie
 F441 Dissociativní fuga (útěk)
 F442 Dissociativní stupor
 F443 Trans a posedlost
 F444 Dissociativní motorické poruchy
 F445 Dissociativní záchvaty
 F446 Dissociativní anestezie a ztráta citlivosti
 F447 Smíšené dissociativní (konverzní) poruchy
 F448 Jiné dissociativní (konverzní) poruchy
 F449 Dissociativní (konverzní) porucha, NS
 F450 Somatizační porucha
 F451 Nediferencovaná somatoformní porucha
 F452 Hypochondrická porucha
 F453 Somatoformní vegetativní dysfunkce
 F454 Perzistující somatoformní bolestivá porucha
 F458 Jiné somatoformní poruchy
 F459 Somatoformní porucha, NS
 F480 Neurastenie
 F481 Depersonalizace a derealizace
 F488 Jiné určené neurotické poruchy
 F489 Neurotická porucha, NS
 F500 Mentální anorexie
 F501 Atypická mentální anorexie
 F502 Mentální bulimie
 F503 Atypická mentální bulimie
 F504 Přejídání spojené s psychologickými poruchami
 F505 Zvracení spojené s jinými psychologickými poruchami
 F508 Jiné poruchy přijímání jídla
 F509 Porucha přijímání jídla, NS
 F510 Neorganická nespavost
 F511 Neorganická hypersomnie

- F512 Neorganická porucha cyklu bdění a spánku
- F513 Náměšičnictví [sommambulismus]
- F514 Spánkové děsy [noční děsy - pavor nocturnus]
- F515 Noční můry
- F518 Jiné neorganické poruchy spánku
- F519 Neorganická porucha spánku, NS
- F520 Nedostatek nebo ztráta sexuální žádostivosti
- F521 Odpor k sexualitě a nedostatek požitku ze sexuality
- F522 Selhání genitální odpovědi
- F523 Poruchy orgasmu
- F524 Předčasná ejakulace
- F525 Neorganický vaginismus
- F526 Neorganická dyspareunie
- F527 Nadměrné sexuální nutkání
- F528 Jiné sexuální poruchy, které nejsou způsobeny organickou poruchou nebo nemocí
- F529 Neurčená sexuální porucha, která není způsobena organickou poruchou nebo nemocí
- F530 Lehké duševní poruchy a poruchy chování v souvislosti s puerperiem, nezařazené jinde
- F531 Těžké poruchy duševní a poruchy chování v souvislosti s puerperiem, nezařazené jinde
- F538 Jiné duševní poruchy a poruchy chování v souvislosti s puerperiem, nezařazené jinde
- F539 Puerperální duševní poruchy, NS
- F54 Psychologické a behaviorální faktory, spojené s chorobami nebo poruchami, zařazenými jinde
- F55 Abusus - zneužívání - látek nezpůsobujících závislost
- F59 Neurčené poruchy chování v souvislosti s fyziologickými poruchami a somatickými faktory
- F600 Paranoidní porucha osobnosti
- F601 Schizoidní porucha osobnosti
- F602 Dissociální porucha osobnosti
- F603 Emočně nestabilní porucha osobnosti
- F604 Histrionská porucha osobnosti
- F605 Anankastická porucha osobnosti
- F606 Anxiosní (vyhýbavá) osobnost
- F607 Závislá porucha osobnosti
- F608 Jiné specifické poruchy osobnosti
- F609 Porucha osobnosti, NS
- F61 Smíšené a jiné poruchy osobnosti
- F620 Přetrvávající změny osobnosti po katastrofické zkušenosti
- F621 Přetrvávající změna osobnosti po psychiatrickém onemocnění
- F628 Jiné přetrvávající změny osobnosti
- F629 Přetrvávající změna osobnosti, NS
- F630 Patologické hráčství
- F631 Patologické zakládání požárů (pyromanie)
- F632 Patologické kradení (kleptomanie)
- F633 Trichotillomanie
- F638 Jiné nutkavé a impulzivní poruchy
- F639 Nutkavá a impulzivní porucha, NS
- F640 Transsexualismus
- F641 Transvestitismus dvojí role
- F642 Porucha pohlavní identity v dětství
- F648 Jiné poruchy pohlavní identity
- F649 Poruchy pohlavní identity, NS
- F650 Fetišismus
- F651 Fetišistický transvestitismus
- F652 Exhibicionismus
- F653 Voyerismus
- F654 Pedofilie
- F655 Sadomasochismus
- F656 Mnohočetné poruchy sexuální preference
- F658 Jiné poruchy sexuální preference
- F659 Porucha sexuální preference, NS
- F660 Porucha sexuálního vyzrávání
- F661 Egodystonická sexuální orientace
- F662 Porucha sexuálních vztahů
- F668 Jiné poruchy psychosexuálního vývoje
- F669 Porucha psychosexuálního vývoje, NS
- F680 Zpracování somatických symptomů psychologickými vlivy
- F681 Záměr produkce nebo předstírání symptomů nebo neschopností somat.nebo psychic.(paděl.por.)
- F688 Jiné určené poruchy osobnosti a chování u dospělých
- F69 Neurčená porucha osobnosti a chování u dospělých
- F700 žádná nebo minimální porucha chování
- F701 významná porucha chování, vyžadující pozornost anebo léčbu
- F708 jiné poruchy chování
- F709 bez zmínky o poruchách chování
- F710 žádná nebo minimální porucha chování
- F711 významná porucha chování, vyžadující pozornost anebo léčbu
- F718 jiné poruchy chování
- F719 bez zmínky o poruchách chování
- F720 žádná nebo minimální porucha chování
- F721 významná porucha chování, vyžadující pozornost anebo léčbu
- F728 jiné poruchy chování
- F729 bez zmínky o poruchách chování
- F730 žádná nebo minimální porucha chování
- F731 významná porucha chování, vyžadující pozornost anebo léčbu
- F738 jiné poruchy chování
- F739 bez zmínky o poruchách chování
- F780 žádná nebo minimální porucha chování
- F781 významná porucha chování, vyžadující pozornost anebo léčbu
- F788 jiné poruchy chování
- F789 bez zmínky o poruchách chování
- F790 žádná nebo minimální porucha chování
- F791 významná porucha chování, vyžadující pozornost anebo léčbu
- F798 jiné poruchy chování
- F799 bez zmínky o poruchách chování
- F800 Specifická porucha artikulace řeči
- F801 Expresivní porucha řeči

F802 Receptivní porucha řeči
 F803 Získaná afazie s epilepsií (Landau-Kleffner)
 F808 Jiné vývojové poruchy řeči nebo jazyka
 F809 Vývojová porucha řeči nebo jazyka, NS
 F810 Specifická porucha čtení
 F811 Specifická porucha psaní a výslovnosti
 F812 Specifická porucha počítání
 F813 Smíšená porucha školních dovedností
 F818 Jiná vývojová porucha školních dovedností
 F819 Vývojová porucha školních dovedností, NS
 F82 Specifická vývojová porucha motorických funkcí
 F83 Smíšené specifické vývojové poruchy
 F840 Dětský autismus
 F841 Atypický autismus
 F842 Rettův syndrom
 F843 Jiná dětská desintegrační porucha
 F844 Hyperaktivní porucha sdružená s mentální retardací a stereotypními pohyby
 F845 Aspergerův syndrom
 F848 Jiné pervazivní vývojové poruchy
 F849 Pervazivní vývojová porucha, NS
 F88 Jiné poruchy psychického vývoje
 F89 Neurčená porucha psychického vývoje
 F900 Porucha aktivity a pozornosti
 F901 Hyperkinetická porucha chování
 F908 Jiné hyperkinetické poruchy
 F909 Hyperkinetická porucha, NS
 F910 Porucha chování vázaná na vztahy k rodině
 F911 Nesocializovaná porucha chování
 F912 Socializovaná porucha chování
 F913 Opoziční vzdorovité chování
 F918 Jiné poruchy chování
 F919 Porucha chování, NS
 F920 Depresivní porucha chování
 F928 Jiné smíšené poruchy chování a emocí
 F929 Smíšená porucha chování a emocí, NS
 F930 Separáčnická úzkostná porucha v dětství
 F931 Fobická anxiozní porucha v dětství
 F932 Sociální anxiozní porucha v dětství
 F933 Porucha sourozenecké rivality
 F938 Jiné dětské emoční poruchy
 F939 Dětská emoční porucha, NS
 F940 Elektivní mutismus
 F941 Reaktivní porucha přichylnosti dětí
 F942 Porucha desinhibovaných vztahů u dětí
 F948 Jiné dětské poruchy sociálních funkcí
 F949 Porucha dětských sociálních funkcí, NS
 F950 Přejídná tiková porucha
 F951 Chronické motorické nebo vokální tiky
 F952 Kombinovaná tiková porucha vokální a mnohočetná motorická (de la Tourette)
 F958 Jiné druhy tiků
 F959 Tiková porucha, NS
 F980 Neorganická enuréza
 F981 Neorganická enkopréza
 F982 Poruchy jedení v kojeneckém a dětském věku
 F983 Pika kojenců a dětí
 F984 Stereotypní pohybové poruchy
 F985 Koktavost (zadržávání v řeči)
 F986 Brebtavost
 F988 J.urč.poruchy chování a emocí, se začátkem vyskyt.se obvykle v dětství a v dospívání
 F989 Neurč.poruchy chování a emocí, se začátkem vyskyt.se obvykle v dětství a v dospívání
 F990 Duševní porucha, jinak neurčená

Příloha 5

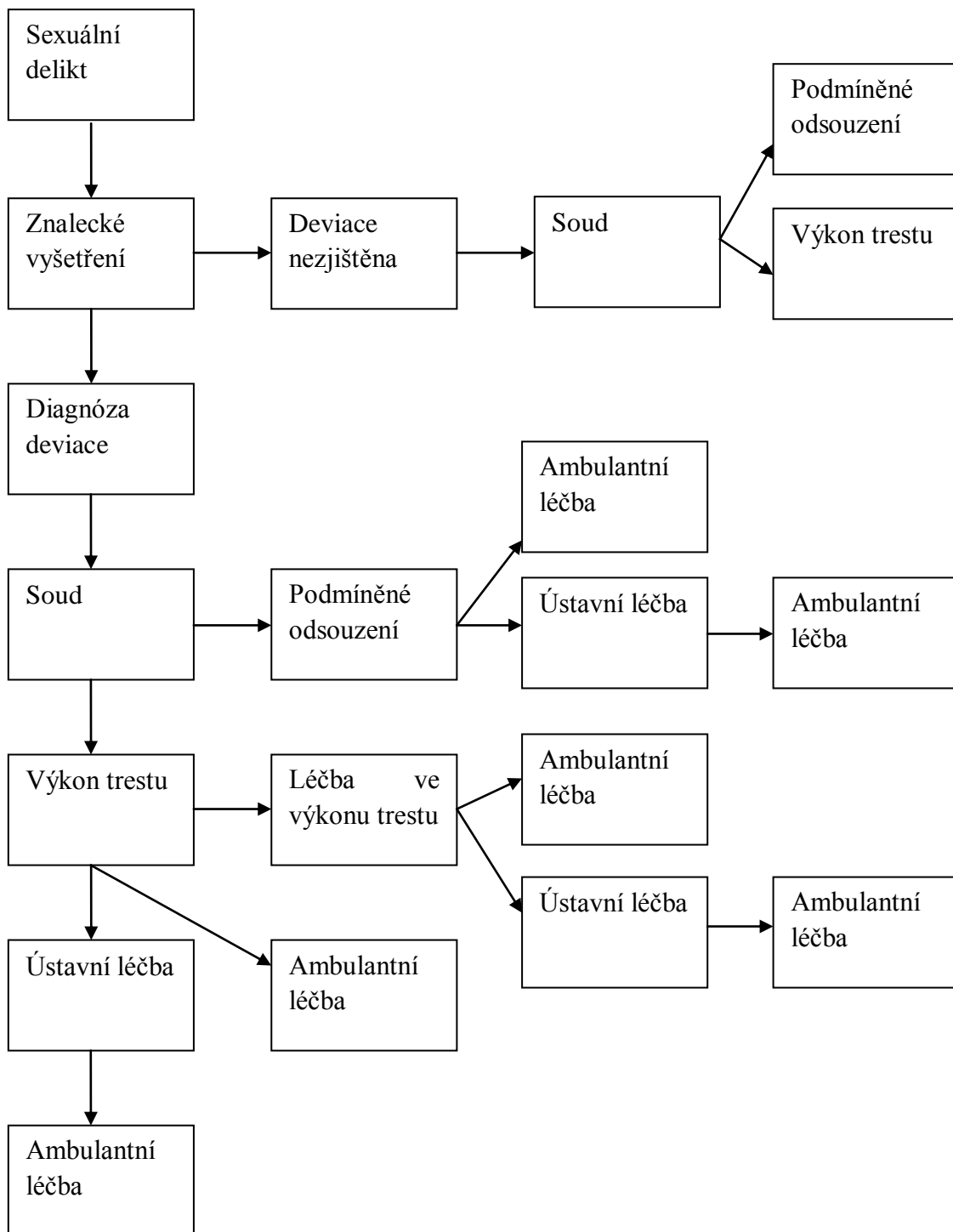
SYMPTOMY DUŠEVNÍCH PORUCH¹⁴⁰

Vnímání	Emotivita	Myšlení a jeho poruchy	
# Iluze # Halucinace	# Patický afekt # Anxiózní nálada # Depresivní nálada # Fobie	Kvantitativní (formální) poruchy myšlení # Útlum myšlení # Zrychlené myšlení # Zabíhavé myšlení # Ulpívavé myšlení	Kvalitativní (obsahové) poruchy myšlení # Myšlenkový záraz # Nesouvislé (inkohorentní) myšlení # Zmatené myšlení # Bludy
Paměť a její poruchy	Jednání	Vědomí	
# Amnézie	# Abulie # Agitovanost # Impulzivní jednání # Zkratkové jednání # Kompulzivní jednání # Raptus	Kvantitativní poruchy vědomí (tzv. zastřené vědomí) # Somnolence # Sopor # Kóma	Kvalitativní poruchy vědomí (tzv. oblužené vědomí) # Delirium # Obnubilace
Pudy		Intelekt a jeho poruchy	Poruchy identity
Poruchy pohlavního pudu # Poruchy koitální aktivity # Poruchy sexuální preference (sadismus, pedofilie)	Poruchy sebezáchovného pudu # Automutilace # Suicidium Poruchy obživného pudu # Bulimie # Anorexie	# Mentální retardace # Demence	Degradace osobnosti # Dezintegrace osobnosti # Deteriorace osobnosti # Depravace osobnosti Poruchy identity

¹⁴⁰ Srov. Malá, E.; Pavlovský, P. *Psychiatrie. Učebnice pro zdravotní sestry a další pomáhající profese*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010. s. 24.

Příloha 6

MOŽNOSTI POSTUPU V RÁMCI VYŠETŘOVÁNÍ A LÉČBY SEXUÁLNÍCH DELIKVENTŮ V ČR¹⁴¹



¹⁴¹ Cit. Weiss, P. *Sexuální deviace. Klasifikace, diagnostika a léčba*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. s. 283.

Příloha 7RECIDIVA U KASTROVANÝCH SEXUÁLNÍCH DELIKVENTŮ¹⁴²

Autor studie	Počet pacientů	Recidiva (v procentech)	
		před zákrokem	po zákroku
Kinmark (1949)	307		0
Bremer (1959)	41	58	7,3
Ohm (1960)	224		3,6
Theiler (1960)	76		3 – 4
Rossum (1960)	237		1,3
Langelueddeke (1963)	1618	84	2,8
Sand (1933)	900	50 – 60	1,1
Stürüp (1966)	3186		2,2
Schultka (1971)	147		0
Cornu (1973)	121	77	5,8
Heim (1980)	39		11
Zimanová a spol. (1988)	17		0
Wille a Beier (1989)	25	25	3
Zvěřina a spol. (1991)	84	100	3,6

¹⁴² Cit. Weiss, P. *Sexuální deviace. Klasifikace, diagnostika a léčba*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. s. 307.

Příloha 8

FOTOGRAFIE VĚZNIC VŠECH TYPŮ

Věznice Drahonice (pobočka věznice Oráčov, okres Podbořany) – oddělení s **dohledem**, oddělení s dozorem¹⁴³



Vazební věznice Olomouc – součástí je samostatné oddělení pro výkon trestu s **dozorem**¹⁴⁴



¹⁴³ <<http://www.vscr.cz/veznice-drahonice-72/fotogalerie-1089/veznice-drahonice-5975>> ze dne 4. 3. 2011.

¹⁴⁴ Tuhle fotografii jsem pořídila dne 16. 5. 2008.

Věznice Kuřim (okres Brno – venkov) – věznice s **ostrahou**¹⁴⁵



Věznice Mírov (okres Šumperk) – věznice se **zvýšenou ostrahou**¹⁴⁶



¹⁴⁵ Tuhle fotografii jsem pořídila na exkurzi ve věznici Kuřim dne 22. 7. 2008.

¹⁴⁶ Tuhle fotografii jsem pořídila dne 21. 9. 2008 na výstavě věznice Mírov (oslavy 150. výročí jejího provozu).

Věznice Světlá nad Sázavou – **ženská** věznice (kategorie s ostrahou)¹⁴⁷



Věznice Všeřdy (okres Chomutov) – věznice pro **mladistvé** odsouzené muže¹⁴⁸



¹⁴⁷ <<http://www.vscr.cz/veznice-svetla-nad-sazavou-93/veznice-v-obrazech-469/veznice-svetla-nad-sazavou>> ze dne 4. 3. 2011.

¹⁴⁸ <<http://www.vscr.cz/veznice-vsehrdy-96/information-in-english-1474/vsehrdy-prison>> ze dne 4. 3. 2011.

Příloha 9

DETENČNÍ ÚSTAVY

Detenční ústav (pro dospělé) v Opavě¹⁴⁹



Detenční ústav (pro dospělé) v Brně¹⁵⁰



¹⁴⁹ <<http://tema.novinky.cz/detencni-ustav>> ze dne 17. 1. 2011.

¹⁵⁰ Tamtéž ze dne 17. 1. 2011.

Speciální výchovné zařízení v Polance nad Odrou – zřejmě „budoucí detenční ústav pro dětské vrahy“¹⁵¹



Z tohoto výchovného ústavu v ostravské části Polanka nad Odrou chce ministr školství vytvořit detenční ústav pro dětské vrahy (důvodem tohoto záměru je nárůst nebezpečných dětských vrahů).

¹⁵¹ <<http://www.novinky.cz/krimi/223597-detsti-nasilnici-a-vrazi-brzy-skonci-ve-specialnich-detencnich-ustavech.html>> ze dne 28. 1. 2011.